

MUHAMMED EMİN YILDIRIM

1973 yılında Erzurum-Horasan'da dünyaya geldi. İlkokulu bitirdikten sonra, orta ve lise eğitimi yıllarında bir yandan da medresede Arapça ve temel İslami ilimler alanlarında dersler almaya başladı. Ardından 1989 'da İstanbul'a gelerek İslami ilimlerdeki eğitimine devam etti. 1999 ile 2004 yılları arasında Mısır'da Arapça ve İslami ilimleri de kapsayan eğitim çalışmaları arasında bulundu.

1995 yılından itibaren düzenli olarak haftalık dersler vermeye başladı. Bilahare bu dersleri, Hikmet Vakfı'nda ve Hikmet Derneği'nde sürdürdü.

Ekim 2010'da İstanbul'un Eyüp semtinde tarihi Zekai Dede Konağı'nda faaliyetlerine başlayan Siyer Araştırmaları Merkezi'nin kurulmasına öncülük etti. Her hafta Cumartesi günleri düzenli olarak söz konusu merkezde "Siyer ve Sahabe" konulu halka açık dersler vermektedir. Bu derslerin tamamı www.siyertv.com internet sitesinden yayınlanmaktadır.

Siyer alanında araştırma ve eğitim çalışmalarına devam eden Muhammed Emin Yıldırım, evli ve üç çocuk babasıdır.

Yayınlanmış Eserleri: *İbadetin Beyni Dua* (2002), *İnsani İlişkilerde İlahi Ölçü* (2004), *Vahyi Hayata Taşımak* (2005), *Alemlere Rahmet Hz. Muhammed (sas)* (2006), *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?* (2007), *Dâru'l-Erkam, Vahyin Nüzül Sürecinde Şahsiyet Eğitimi* (2008), *Hz. Peygamber'in (sas) Albümü* (2010), *Siyer Atlası (Tahkik ve Notlandırma)* (2010), *Efendimiz'i Sahabe Gibi Sevmek* (2011), *Risalet Davasının Annesi Hz. Hatice* (2011), *Efendimiz'in (sas) Havarisi ve İhlâs Abidesi Zübeyr b. Avvam* (2011), *İnsanlığın Kurtuluşu Hac, Ömrün Bereketi Umre* (2011), *Yaşayan Şehit/Şehidü'l-Hayy Talha b. Ubeydullah* (2012), *Ümmetin Emni Ebü Ubeyde b. Cerrâh* (2012), *Arsılan Pençesi, Hamaset Kahramanı/Sa'd b. Ebi Vakkas* (2013).

İGİAD YAYINLARI: 15
İş Ahlakı Kitaplığı: 6

© İGİAD Ş İktisadî Girişim ve İş Ahlakı Derneği

Asr-ı Saâdet'te Ticaret ve Tüccar Sahâbiler
Muhammed Emin Yıldırım

İstanbul 2014
ISBN: 978-975-6303-18-4

Tasarım ve Uygulama: Fokus Ajans
Baskı ve Cilt: Plato Basım

İGİAD Ş İktisadî Girişim ve İş Ahlakı Derneği
Maltepe Mh. General Ali Gürcan Cd. Eski Çırpıcı Yolu Sk. No:1
Merter Meridyen İş Merkezi Kat:4 D:419 34010
Zeytinburnu/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 544 96 00 Faks: +90 (212) 544 96 76
E-posta: info@igiad.com
Elektronik Ağ: www.igiad.com

Bu kitabın basımındaki katkılarından dolayı 'a teşekkür ederiz.

ASR-I SAÂDET'TE TİCARET VE TÜCCAR SAHÂBİLER

Muhammed Emin Yıldırım

İÇİNDEKİLER

Söz Başı	11
Giriş	17

1. BÖLÜM

Cahiliye Dönemi'nden Asr-ı Saâdet'e Ticarî Hayat

Ticarî Bir Merkez: Mekke	27
Yesrib'ten Medine'ye Ticarî Hayat	35
İslâm Toplumu'nun Oluşumunda Çarşının Yeri	43
İslâm'ın Ticarete Hediye Ettiği Bir Kurum: Hisbe	53

2. BÖLÜM

Tüccar Peygamber^(SAS)

Yetim, Çoban ve Tüccar	68
Sermaye-Emek Ortaklığı ve Başlayan Yeni Süreç	72
Peygamberimiz'in Mekke'deki Ortağı	78
Peygamberimizin Medine'deki Ticarî Hayatı	80

3. BÖLÜM

Tüccar Sahâbiler

Her Alanda Zirve Bir Sahâbî Hz. Ebû Bekir ^(R.A)	99
Müslüman Bir Tüccar: Hz. Osman ^(R.A)	103
Cömertlikte Zirve Bir Tüccar: Talha B. Ubeydullah ^(R.A)	113
Semahat Kahramanı Bir Tüccar: Abdurrahman B. Avf ^(R.A)	117

Allah İle Ticaret Yapan Bir Sahâbi: Suheyb-i Rûmî ^(R.A)	127
Helal Kazanç Örneği Bir Sahâbi: Cabir B. Abdullah ^(R.A)	135
İnfak Abidesi Bir Sahâbi: Ebû Talha ^(R.A)	143
İslâm'ın Süvarisi: Miktad B. Amr ^(R.A)	147
Üç Tüccar Hanım Sahâbi ^(R.ANHÜNNE)	151

3. BÖLÜM

Asr-ı Saâdet'teki Ticaretin Bilinmeyenleri

Ticaret Kervanları ve Satılan Mallar	163
İslam Öncesi Mekke'deki Ticaretin Boyutu	167
Asr-ı Saâdet'te Ticari Alandaki Bazı Malların ve Hizmetlerin Bedeli	171
Medine Pazarı'nda Tedâvül Eden Mallar ve Fiyatları	173
Sözün Sonu	179
Kaynakça	179

*Zor zaman ve zeminlerde helal
daire içinde ticaretlerini yapmaya
çalışan, kazandıklarını da Allah
yolunda harcamaktan bir an geri
durmayan, bu amelleriyle de
hiçbir gölgenin olmadığı gün arşın
gölgesinde, gölgelenme ikramını
kazanan özü ve sözü doğru olan
tüm tüccarlara ithaf olunur...*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ
رَجِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عَدُوًّا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا
وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٩٣﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ
عَنْهُ نَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٩٤﴾

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi (manen) öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.

Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah’a çok kolaydır.

Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir makama yerleştiririz.”

(Nisa Sûresi, 4/29-31)

عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رِفَاعَةَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا النَّاسُ يَتَّبَاعُونَ بُكْرَةً فَنَادَاهُمْ
« يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ ». فَلَمَّا رَفَعُوا أَبْصَارَهُمْ وَمَدُّوا أَعْنَاقَهُمْ قَالَ
« إِنَّ التُّجَّارَ يَبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فُجَّارًا إِلَّا مَنْ اتَّقَى اللَّهَ وَبَرَّ وَصَدَّقَ »

İsmail b.Ubeyd b. Rifâ'a'nın babası aracılığı ile dedesinden naklettiğine göre, [dedesi] Rifâ'a' b. Râfi şöyle der: "Resûlullah (sas) ile birlikte [namazgahıtan] çıkıyorduk, insanlar erkenden alışveriş yapmaktaydı.

O anda Resûlullah (sas), onlara şöyle seslendi:

"Ey Tüccar Topluluğu!" Bu seslenişi duyanlar derhal başlarını kaldırıp, bakışlarını O'na (sas) yönelttiler. Daha sonra Resûlullah (sas) sözlerine şöyle devam etti: **"Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar dışında bütün tüccarlar kıyamet gününde günahkâr bir vaziyette diriltileceklerdir."**

(İbn Mâce, *Ticarât*, 3; Ebû Davud, *Büyü'*, 1)

SÖZ BAŞI

Kullarının rızıkına kefil olan ve her an varlığa nimetler yağdıran Rezzak-ı Kerîm Allah'a (cc) sonsuz hamdler olsun.

Bizlere bilmediklerimizi öğreten, Allah'a nasıl kulluk yapılacağıını gösteren yegane önderimiz, eşsiz rehberimiz, en güzel örneğimiz Efendimiz'e (sas) salât ve selâm olsun.

Efendimiz'in (sas) mübarek ellerinde yetişen, nübüvvet potasında Kur'ân'ın diriltten mesajları ile yoğrulup kıvama gelen, bu yönleri ile Allah'tan razı olup, O'nun da (cc) kendilerinden razı olduğu; adını bilip, bilmediğimiz Risalet bahçesinin gülleri olan tüm Ashâb-ı Kirâm efendilerimize selâm olsun.

Kendilerine Sahâbe neslini örnek nesil olarak belirleyen, en büyük dertleri, gaye-i hayalleri olan o güzide topluluk gibi dini yaşama ve yaşatma azmi olan tüm mü'min ve mü'minelere selâm olsun.

"Rızkın onda dokuzu ticarettedir"¹ diyen Peygamberlerinin sesini ve sedasını duyup, kimselere yaslanmadan, alan el değil;

1. Efendimiz (sas) şöyle buyurmuştur: **"Rızkın onda dokuzu ticarettedir. Onda biri ise sığır ve deve gibi büyük veya daha çok koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardadır."** Münâvi, *Feyzu'l-Kadir*, c. 3, s. 244, 245

veren el olmanın gayretini veren, haram ve günahın çok meşru olarak algılandığı zeminlerde bile Allah korkusu ile hareket eden, uydum kalabalığa demeyip helal dairede kalma adına ciddi gayretler veren tüm tüccarlara da selâm olsun.

Üsve-i Hasene/En güzel örnek olan Efendimiz'in (sas) âleme en güzel örnek olsunlar diye yetiştirdiği kutlu nesil Sahâbe'nin, hayatın her alanında kıyamete kadar gelecek tüm Müslümanlara rehberlik edecekleri muhakkaktır. Sahâbe'nin rehberiyetini belli alanlarla sınırlamamak, hangi zaman ve zeminde olursa olsun, onların örnekliklerine müracaat etmek gerekir. Mesele rızık temininin en önemli yolu olan ticaret olunca bu rehberiyet daha fazla bir önem arz etmektedir. Çünkü ticaret dediğimiz alan, belli ahlaki esaslara ve ilkelere dayanmalıdır. Çerçevesi belirlenmemiş, ahlaki esasları oluşturulmamış bir ticaret esasen ticaret olmaktan çıkacaktır. Adının ticaret diye konması, yapılan işi ticaret yapmayacak; bilakis üzerine bina edilen ahlaki esaslar o işin ticaret olup olmadığını belirleyecektir. Hal böyle olunca, bu alanda insanlığa örnek olabilecek kâmil misallere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu ihtiyacı karşılayacak olan yegâne örnekler hiç şüphesiz Sahâbe neslidir.

Kendisi de bir tüccar olan Efendimiz'in (sas) ilk muhataplarının bulunduğu ortam, doğup büyüdüğü kırk yaşına kadar içlerinde Abdullah'ın oğlu Muhammed diye bilindiği Mekke idi. Mekke toplumunun genel geçim kaynağı ise ticaretti. Tüccarların çok olduğu bir muhatap çevresine İslâm'ın mesajlarını ulaştıran Efendimiz (sas), ilk olarak onlara tevhid akidesini, hemen akabinde ise ahlaka dair esasları tebliğ etmişti. Dolayısı ile daha işin başında Efendimiz (sas) gerek *ticaret/iş ahlakı*, gerek *tüccar ahlakı*, gerekse *mesken ahlakı* ile alakalı çok önemli mesajlar iletmış, kendisi de sahada biri olarak bu işin uygulamasına dair pratik örneklikler ortaya koymuştu. Efendimiz (sas) her zaman olduğu gibi *yaşadığını söyleyen, söylediğini yaşayan* biri olarak, muhataplarına ticaret ile alakalı bazı şeyleri söylerken, aynı zamanda tebliğ ettiği bu ilkeleri bizzat yaşayarak da temsiliyet ve örnekliğini

ifa ediyordu. O kutsi halkanın ilk neferleri olan sahabîler de aynı şekilde öğrendikleri hakikatleri bedeli ne olursa olsun yaşama adına gayret gösteriyorlardı. Böyle olunca da *Hira*'dan, *Dârü'l-Erkâm*'dan veya Hz. Hatice'nin evinden âleme süzülen ilahî vahyin ilk etkileri çarşıda, pazarda, ilk muhataplar olan tüccarların vesilesi ile insanlara ulaşıyordu. Dolayısı ile Kur'an'ın dış dünyada müdahil olduğu ilk alan ticarî alanlar oluyordu. Zaten ilk iman eden sahâbilerin kimler olduğu hatırlandığında bu söylediklerimiz daha iyi anlaşılacaktır. O günün dünyasında sayıları daha bir avuç olan tüccar sahabîler, İslâm'ın hayata müdahale/tanzim eden yapısı ile büyük bir değişim göstermeleri başkalarını etkiliyor, onların ahlakları başkalarının dirilmelerine vesile oluyordu.

Madem dün böyle bir etkileşim oldu, madem İslâm'ın diriltten mesajları dünyanın birçok yerine Müslüman tüccarlar vesilesi ile ulaştı, madem tarihte orduların yapamayacağı nice işleri bir avuç tüccar yaptı; bu güzellikler bir kez daha neden olmasın? Bir kez daha tarih bu güzel adımları neden yazmasın? Bu güzellikleri ortaya koymanın yolu, ilk ve örnek nesil olan Sahâbe'yi tanımak ve onlar gibi olmaya çalışmakla mümkündür. Her geçen gün ahlakî yozlaşmanın daha da arttığı, çoğaltma ve biriktirme tutkusu ile insanların sınır tanımadığı, hazzın ve şehvetin her şeyin önüne alındığı bir zamanda, işin ahlakını ve ilkelerini bize hatırlatacak bir örneğe acilen ihtiyaç var ki, şüphesiz bu örnek sahâbeden başkası değildir. İşte elinizdeki bu çalışma, böyle bir ızdırabın neticesidir.

Sahâbe'nin, dolayısı ile onları yetiştiren muallim-i ekber olan Efendimiz'in (sas) bu alandaki rehberiyetinin tamamının olmasa bile bir kısmını takdim etmeye çalıştığımız bu çalışma, giriş bölümü hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

1. Bölüm: Cahiliye Dönemi'nden Asr-ı Saâdet'e Ticarî Hayat
2. Bölüm: Tüccar Peygamber (sas)
3. Bölüm: Tüccar Sahabîler
4. Bölüm: Asr-ı Saâdet'teki Ticaretin Bilinmeyenleri

Bu bölümlerde şu konular işlenmiştir:

1. Bölüm: Cahiliye Dönemi'nden Asr-ı Saâdet'e Ticarî Hayat: Çalışmamızın bu ilk bölümünde Sıyer Coğrafyası'nın merkezi olan Mekke ve Medine hakkında bilgiler verilmiş, Sahâbe'nin yetiştiği zemin olan bu iki şehrin Cahiliye'den İslâm dönemine ticarî hayatı anlatılmıştır. Efendimiz'in (sas) Medine'ye hicret etmesinden sonra Yahudilerin elinde olan ticarî sahanın nasıl Müslümanların eline geçtiği rivayetler ışığında değerlendirilmiştir. İslâm toplumunun oluşumunda çarşının yeri, İslâm'ın ticarî hayata kazandırttıkları, *Hisbe* teşkilatı ve bu kurumun çarşı/pazarı müdahalesi bu bölümde incelenmiştir.

2. Bölüm: Tüccar Peygamber (sas): Kitabımızın ikinci bölümünde, Hz. Peygamber'in (sas) ticarî hayatı işlenmiştir. Öncelikle Allah'ın seçilmiş elçisinin elinin emeği ile geçindiği hakikati ortaya konmuş, bu konuda önceki Peygamberlerden de örnekler verilmiştir. Efendimiz'in (sas) yetim olarak doğması, çok küçük yaşlarda çobanlık yapması ve ticarete atılması anlatılmıştır. Hz. Hatice validemiz ile yaptığı sermaye-iş ortaklığı, Mekke'deki diğer ortağı, Medine'deki ticarî hayatı, bu bölümün konularındandır.

3. Bölüm: Tüccar Sahabîler: Kitabımızın ana konusu olan Tüccar Sahabîler bölümüne gelince, bu bölüm iki temel kısımda incelenmiştir. Birinci kısım, listeler şeklinde ulaşılabilen kaynaklar ışığında tüccar ve iş erbabı sahabîler tespit edilmiştir. İkinci kısım ise özellikle ticarî hatıraları ve mesajları olan sahabî efendilerimizin bu özellikleri anlatılmıştır. Onların üzerinden ideal tüccar kimliğinin ne olduğunu, neler ortaya konunca Müslüman Tüccar olunabileceği işlenmiştir.

4. Bölüm: Asr-ı Saâdet'teki Ticaretin Bilinmeyenleri : Kitabımızın bu son bölümünde ise, Saâdet Asrı'nın ticarî hayatında var olan bazı özellikler birer cümle ile özet bir şekilde olsa bile tespit edilmiş ve okuyucuya bilgi vermesi bakımından sunulmuştur. On dört asır öncesinin ticarî hayatına dair bazı bilgilerin, ne kadar bugünün dünyasına benzediğini bu bölümde okuyucu görme imkânı bulacaktır.

Hatalardan ve eksikliklerden beri/uzak olmayan bu çalışmamız, yoğun bir araştırma ve gayretin sonucu ortaya çıkmıştır. Elimizden geldiğince bu alana konu olan rivayetler incelenmiş, ilk dönem kaynaklar başta olmak üzere, ulaşılabilen kaynaklar taranmıştır. Böyle olmasına rağmen, yine de gözden kaçırılan, noksan bırakılan yerler muhakkak ki vardır. Bundan dolayı yapılacak tüm tenkit ve eleştiriler, işin kemale doğru yürümesi açısından önemlidir. Bu konuda işin ehlinin yapacağı her türlü katkı ancak dua ile karşılanacaktır.

Nice zamandır bu konuda bir çalışma yapmak için uygun bir zamanı beklerken, kısa adı İGİAD olan *İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği* yöneticilerinin teklif ve ısrarları ile çalışma hız kazanmış, başka çalışmaların önüne alınarak yoğun bir mesai harcanarak bu kitap kaleme alınmış ve Rabbimize sonsuz hamdler olsun ki tamamlamak nasip olmuştur. Bu vesile ile İGİAD yöneticisi kardeşlerime teşekkür ediyor, kitabın okuyucuya ulaşmasındaki katkılarından dolayı dua ediyorum.

Yine kitabımızın her safhasında farklı katkıları olan tüm kardeşlerime de dua ediyor, özellikle M. Ali Alioğlu kardeşime dikkatli okumaları neticesinde yaptığı değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyor, Rabbimden yapılan bu işin bir salih amel olarak kabul görmesini niyaz ediyorum. Tek temennim, hasret kaldığımız Sahâbe hasbiliğindeki tüccarların sayısının çoğalmasındır; eğer bu çalışma küçükte olsa böyle bir hayra vesile olursa, bu Rabbimizin bize bahşedeceği en güzel nimettir.

Çalışma ve gayret bizden, tevfik ise Yüce Rabbimizdendir.

Muhammed Emin Yıldırım

1 Safer 1435/4 Aralık 2013

Eyüb/İstanbul

GİRİŞ

İmam Ebû Hanife'nin (v. 150/767) en gözde talebelerinden biri olan İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin (v. 189/805)¹ son yazdığı kitap olan *el-Kesb*'in,² şöyle bir hikâyesi anlatılır: İmam Muhammed, artık kitap telif etmeyeceğini talebelerine söyleyince, talebeleri hocalarından son olarak zühd hakkında bir kitap telif etmesini isterler. İmam Muhammed de onlara: “Ben zühd hakkında bir kitap telif ettim.” diye cevap verir. Talebeler böyle bir kitap olmadığını söylediklerinde, İmam: “*Alış-veriş hukuku ile alakalı kitap yazdım ya, işte o bir zühd kitabıdır. Çünkü zahid adam, dağda tek başına yaşayan değil, çarşıda, pazarda ticaret yaparken haramlardan, mekruhlardan ve şüpheli şeylerden sakınandır.*” demiştir.³

1. İmam Muhammed, insanoğlunun çalışmaya mecbur olduğunu, çünkü yiyecek, içecek, giyecek ve kalacak yer (mesken) gibi dört unsur olmaksızın yaşamayacağını belirtmektedir. Bkz: eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan; *Kitabü'l-Kesb*, s. 162-166

2. *el-Kesb* ya da *el-İktisâb fi'r-rızkı'l-müstetâb*, İmam Muhammed'in telifine yaşamının sonlarında başladığı, ama tam olarak tamamlamaya ömrü vefa etmediği eserdir. Günümüze ulaşan bölümün *el-Kesb*'in aslının olmadığı İmam Serahsî'nin onun üzerine yazdığı şerhinin olduğu iddia edilmektedir. Bkz: Taş, Aydın; *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, s. 40

3. Zernûcî, *Ta'limu'l-Mute'allim*, s. 28

Gerçek zahitliğin ne demek olduğunu tarif eden İmam Muhammed'in bu sözlerinin kaynağı hiç şüphesiz Kur'an, Sünnet ve bu iki aslı kaynağın neşet ettiği çağ olan Saâdet Asrı'dır. Çünkü İslâm nazarında ticaret; "Farzdan (namazdan) sonra emredilen diğer bir farz"dır. ⁴ Kur'an, Cuma namazını emreden ayette bile namazdan sonra yapılacak işin ne olması gerektiğini beyan ederken: "**Namaz kılınca yeryüzüne dağın ve Allah'ın lüt-fundan nasibinizi arayın.**" ⁵ demektedir. Böyle olduğu için bazı fakihler ticaretin bir köşeye çekilip nafile ibadet etmekten daha üstün olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sebebi ise şudur: Bir takım nafile ibadetin faydası sadece yapan kişiye yöneliktir. Ama ticaretin ise birçok insana faydası vardır. Tüccar, yaptığı ticaret ile başta kendi ailesi olmak üzere, işinin hacmine göre birçok insanın geçimine vesile olur, birçok insanın topluma yük olmadan kendi emeği ile hayatını devam ettirmesini sağlamakla toplumda ekonomik yaşamın sürekliliğine önemli katkılarda bulunur.

Hz. Ömer'in hilafet günlerine ait bir hatıra, Sahâbe'nin bu meseleyi nasıl doğru anladıklarını bize gösterir mahiyettedir. O günlerde *Yemen*'den bir grup *Medine*'ye gelir. Bunlar herhangi bir iş ile iştigal etmeyen, çalışmayan eski püskü elbiseler içerisinde Mescid'in bir köşesinde oturup, kendilerini ibadete veren kimselerdir. Hz. Ömer, hemen dikkatini çeken bu grubun kimler olduğunu öğrenmek için: "Bunlar kimdir?" diye sorar. Birileri: "Bunlar Allah Teâlâ'ya tevekkül eden/mütevekkilün kimselerdir." diye cevap verir. Hz. Peygamber'in (sas) Risalet mektebinde bu konuda çok önemli dersler alan Hz. Ömer, bu cevap karşısında der ki: "Hayır, bunlar mütevekkil/tevekkül eden değil, mütevekkilündür /yiycilerdir. Size mütevekkilin kim olduğunu söyleyeyim mi?" der. "Evet" cevabını alınca şöyle buyurur: "*Müte-*

4. Nafakasını temin etmeye muktedir olan her mükellefe helal yoldan kazanç sağlamanın farz olduğunu bildiren rivayetler için bkz: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. 10, s. 74; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 6, s. 127; İbn Hacer, *Mecmau'z-Zevâid*, c. 10, s. 291.

5. Cuma Sûresi, 62/10

vekkil, tohumu toprağa eken sonra da Allah Teâlâ'ya tevekkül eden kimsedir."⁶ Yani kimselere yaslanmadan, yük olmadan, rızkını insanlardan değil sadece Allah'tan bekleyen kimse mütevekkildir. Hz. Ömer, bu sözü ile İslâm'ın nasıl bir insan istediğini de beyan etmiş oluyordu. O başka bir sözünde ise şöyle diyecetti: "Sizden birisi: 'Ya Rabbi rızkımı gönder' diye oturduğu yerden rızık istemesin. Biliyorsunuz ki gökyüzü ne altın ne de gümüş yağıdırır."⁷ buyurmuştur. Yine birgün çalışmanın, helal kazanç için gayret göstermenin önemini beyan etme saadedinde şöyle demiştir: "Allah'ın fazlından nasibimi aramak için yeryüzünde dolaşırken devemin ayakları ucunda ölmem, Allah yolunda cihad ederken ölmekten⁸ daha faziletlidir."⁹

Kur'ân ve Sünnet'ten aldığı ilham ve Sahâbe'nin ameli örnekliğinin şuurunda olan İslâm büyükleri de daima ibadet çeşitlerinden biri olan ticarete insanları teşvik etmiş, tembelliğin, miskinliğin, başkalarına el açmanın ve yük olmanın kötülüğüne dikkatleri çekmişlerdir. Büyük bir âlim ve aynı zamanda da tüccar olan İmam Ebû Hanife, hayatı boyunca devam ettirdiği ticareti ile bu konuda çok güzel bir örneklik ortaya koymuştur. Aynı dönemin önemli bir ismi olan ve malı "*Müslüman'ın Silahı*" olarak gören Süfyân es-Sevrî de (v. 161/778) insanları hep çalışmaya teşvik etmiştir. Konu ile alakalı Muhammed b. Sevr şöyle bir hadise rivayet etmektedir: "Mescid-i Haram'da otururken Süfyân es-Sevrî bize uğradı; 'sizi böyle oturtan nedir?' diye sordu, biz de 'ne yapalım ki?' deyince: '*Kalkın, çalışın, Allah'ın lütfünü arayın. Müslümanlara yük olmayın.*' şeklinde ikazda bulundu."¹⁰

6. eş-Şeybanî, Muhammed b. Hasan, *Kitabü'l-Kesb*, s. 88

7. Gazzalî, *İhya'u Ulumi'd-Dîn*, c. 2, s. 80

8. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın naklinde, "*Allah yolunda cihaddan sonra*" şeklinde geçmektedir. Bkz: İbn Ebü'd-Dünyâ, *İslâhü'l-Mâl*, s. 241

9. eş-Şeybanî, Muhammed b. Hasan, *Kitabü'l-Kesb*, s. 72

10. el-Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed; *el-Hassü ala't-Ticare ve's-Sınaa ve'l-Amel*, s. 37

Ali b. Cafer şöyle demektedir: “Babam, Ahmed b. Hanbel’i (v. 241/855) ziyarete giderken beni de yanında götürdü. ‘Bu oğlumdur’ deyince, ‘İmam önce bana dua etti ve babama: ‘*Onu çarşıya çıkar, piyasayı öğrenmeye zorla ve akranlarından uzak tut.*’ diye tavsiyede bulundu.”¹¹ Tarihimizin yetiştirdiği en büyük sûfi ve zahitlerden biri olan İbrahim b. Edhem (v. 161/778) kimselere yük olmamak için rızkını amelelik yaparak kazanırdı. Birileri ona: “Nasılısn?” diye sorduklarında verdiği cevap şu olurdu: “*Nafakamı benden başkası temin etmediği müddetçe çok iyiyim.*”¹²

Dolayısı ile İslâm, mensuplarını hep çalışmaya teşvik etmiş, alan el değil, veren el olmaları için gayret göstermelerini istemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husus vardır. Rabbimiz, kelimasında ideal mü’minlerin kimler olduğunu beyan ederken, şöyle buyurur: “**(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine, içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O’nu öyle kimseler tesbih ederler ki; Onlar, ne ticaret, ne de alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı insanlardır.**”¹³

Rabbimiz, ideal mü’mini işte böyle tarif etmektedir. Ticaretle, alış-verişle uğraşan ama bu uğraşının boyutu ne olursa olsun, Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan, biriktirme arzusuna takılıp zekât vermekten, infakta bulunmaktan geri durmayandır. Yani tabir caiz ise, *el kârdâ, gönül yarda* olandır. Eğer kârın sevgisi ve hırsı, gönlü kaplarsa işte orada ciddi bir sıkıntı vardır. Hz. Mevlana’nın (v. 672/1273) dediği gibi, dünya malı bir deniz, insan ise o denizin üstünde olan bir gemidir. Mal (deniz) ne kadar çok olursa, gemi o kadar rahat hareket edecek ve menziline ulaşacaktır. Ama gemi su almaya, yani mal sevgisi kalbi istila etmeye başlayınca, batma kaçınılmaz olacaktır. Mesele, o sevginin gönlü kaplamamasıdır.

11. el-Hallâl, a.g.e, s. 24

12. el-Hallâl, a.g.e, s. 40

13. Nûr Sûresi, 24/ 36, 37

Tebeu't-Tâbiîn neslinin büyük imamlarından Süfyân b. Uyeyne'ye (v.198/814) bir gün soruyorlar: "Yanında yüz dirhem¹⁴ olan kişi zahid kabul edilir mi?" İmam, bu soruya "evet" diye cevap verir. Soru soran, sonra: "Bu nasıl olur? Mal biriktiren zahid olabilir mi?" deyince, Süfyân b. Uyeyne der ki: "Eğer o adam parası azalınca üzülmez, artınca sevinmez, maldan ayrılmasına sebep olan ölümü de çirkin görmezse, o tam bir zahiddir."¹⁵ Süfyân b. Uyeyne de bu söz ile, aynen Hz. Mevlana gibi bu işin en önemli kısmının dünya ve mal sevgisinin, kalbe girmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ticaretin içerisinde olmak, para kazanmak, sahada sürekli başkaları ile rekabet halinde olmak ve bunca şeye rağmen kalbi, gönüllü selim bir şekilde muhafaza etmek, korumak çok kolay bir şey değildir. Bir tüccarın bunu sağlayabilmesi için şu hususlara kesinlikle dikkat etmesi gerekir.

- 1- Sağlam bir akidenin inşası
- 2- Ticarî hukukun derinlemesine öğrenilmesi
- 3- Sadık ve salih dostların edinilmesi
- 4- Allah'ın, yapılan ticarete ortak edilmesi
- 5- Bir hakikat olan ölümün sürekli hatırdta tutulması

Bunlar Müslüman bir tüccarın her daim aklında, zihninde, kalbinde olması gereken ilkelerdir. Öncelikle sağlam bir akidenin inşası olmalıdır. Akide işin temeli olduğu için en başa alınması gereken de budur. İman esasları ve bunların hayata yansıtılması çok iyi kavranmalıdır. Sonra ticarî hukukun derinlemesine öğrenilmesi gerekir. Helaller, haramlar, mekruhlar, şüpheli şeyler ve İslâm'ın ticarî alanda söylediği ilkeler, alış-veriş şekilleri, borçlanma hukuku, faiz meselesi ve daha nice mesele kifalet oranında öğrenilmelidir. Bu konuda Hz. Ömer'in şu uyarısı

14. Dirhem gümüş paradır. 1 dirhem, 0,425 gram, yada 0, 354 gram altın karşılığı gümüştür. O günlerde 1 dinar, bazen 10 bazen de 12 dirham üzerinden işlem görmektedir. Bkz: el-Kürdî, Necmuddin, *Şer'i Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri*, s. 93, 94

15. el-Hallâl, a.g.e., s. 36.

hiçbir zaman unutulmamalıdır. O der ki: *“Bizim çarşımızda, dinde belli bir derinliği olmayan kimselerden başkası alış-veriş yapmasın.”*¹⁶ Neden? Çünkü İslâm'ın alış-veriş hukuku meselesinde söylediklerini bilmeyen ve bu konuda belli bir seviyesi olmayan her an yanlış yapabilir, başkalarını yanlış işlere sevk edebilir. Bundan dolayı Müslüman bir tüccar, kesinlikle ticarî hukuka dair bilinmesi gerekenleri öğrenmelidir.

Üçüncü ilke, sadık ve salih dostların edinilmesidir. Sadık dost insanı Cennet'e götüren en önemli vesilelerden olduğu için Müslüman tüccar, yanında böyle dostlar, arkadaşlar bulundurmalı, kendisine hakkı ve hakikati hatırlatan meclislere katılmaya azami derecede gayret göstermelidir. Bu konuda Rabbimizin buyruğu olan: *“Sadıklarla beraber olun!”*¹⁷ fermanıyla, Efendimiz'in (sas): *“Hiç şüphe yok ki doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de Cennet'e götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (doğru sözlü) diye yazılır. Yalancılık kötüye götürür. Kötülük de Cehennem'e götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır.”*¹⁸ beyanını hiç unutmamak ve her daim sadakati devam ettirecek dostlarla beraber olmak gerekir.

Dördüncü ilke, Allah'ın, yapılan ticarete ortak edilmesidir.¹⁹ Aslında bu, O'na (cc) ait olanın, yine O'nun yolunda harcanmasıdır. Mülk O'nunsa, kâinatta ne varsa mutlak sahibi Rabbimiz ise -ki böyledir- o zaman bize bahşedilen her nimet O'nundur ve O'nun bir ikramıdır. Böyle olunca da, Müslüman bir tüccar, ticaretine Allah'ı ortak kılarak, sadece mali yükümlülüğü olan zekât ile yetinmeyerek, tasadduk ve infak konusunda azami derecede

16. Tirmizî, *Kitabü'l-Vitr*, 21

17. Tevbe Sûresi, 9/119

18. Buhârî, *Edeb*, 69; Müslim, *Birr*, 103, 104

19. İlk bakışta biraz sorunlu gibi görünen bu ifadenin menbâi bizzat Efendimiz'in beyanıdır. Buyurmuşlardır ki: *“Aziz ve Celil olan Allah buyurdu ki: ‘İki ortaktan birisi diğerine ihanet etmediği müddetçe ben onların üçüncü ortağıyım. Eğer birisi diğerine ihanet ederse, ben aralarından çıkarırım.’*” Ebû Davud, *Büyû*, 26; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 6, s. 78

gayret içerisinde olmalıdır. Sahâbeden Kays b. Ebî Garaze'nin aktardığı şu rivayetin üzerinde durulması gerekir. Der ki: “Bir gün Hz. Peygamber bizim çarşımıza uğradı ve şöyle seslendi: **‘Ey Taccirler! Bu pazarlarda her zaman yararsız (lağv) söz, iş ve yemin bulunur. Bunların doğurduğu kirliliği sadaka ile temizleyiniz.’**”²⁰

Beşinci ve son ilke ise, bir hakikat olan ölümün sürekli hatırd tutulmasıdır. Kaçınılmaz olan bu sonun sürekli hatırd tutulması, insanı kabrin arkası için çalışmaya sevk edecek, geçici ve değersiz olanı, sürekli ve kıymetli olana değiştirmeyecektir. Ölümün her daim hatırd tutulması, insanı kontrol altına alacak, mal ve şehvet hırsını meşru daire içinde sınırlandıracaktır. Bundan dolayıdır ki, Efendimiz (sas) çarşı, pazara girerken okuduğu duada bile, ölüme ve sonrasındaki hayata dikkat çekmiştir. Efendimiz'in okuduğu dua şu şekildedir:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ
بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah, kendisinden başka ilah olmayan, eşi ve ortağı bulunmayan, mülkün tamamını elinde tutan ve hamd edilmeye layık olanıdır. O, dirilten ve öldüren, ama kendisi sürekli diri olanıdır. Tüm hayırlar onun elindedir. O her şeye güç yetirendir.”²¹

Bu tespit edilen ilkelerin en güzel uygulayıcıları, hiç şüphesiz kendisi de bir tüccar olan Efendimiz (sas) ve O'nun mübarek ellerinde yetişen Sahâbe neslidir. Onların hayatlarının üzerinden biz ideal tüccar kimliğine dair çok önemli mesajlar görmekteyiz. İnşallah ilerleyen sayfalarda okuyacağımız bu mesajlar, haram-helal sınırlarının birbirlerine karıştırıldığı şu zamanlarda, bu işin İslâm ahlakına bağlı olarak nasıl yapılacağına dair bizlere örnek olur.

20. Tirmizî, *Birr*, 55; Darimî, *Rikâk*, 74

21. Tirmizî, *Kitabü'd-Davât*, 36

1. BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİ'NDEN
ASR-I SAÂDET'E
TİCARÎ HAYAT

TİCARÎ BİR MERKEZ: MEKKE

İslâm'ın neşet ettiği coğrafya olan Mekke, insanlık tarihinin ilk yerleşim yeridir.¹ Cennet'ten dünyaya gönderilen Hz. Âdem'in ve Hz. Havva'nın uzun bir arayıştan sonra birbirlerine, buluşma mekânı olan *Arafat*'ta kavuşmaları, sonrasında *Müzdelife*'de insanlık neslinin devamı için adım atmaları, *Batnû'l-Ard/Yeryüzünün Göbeği*² ve *Ümmü'l-Kurâ/Şehirlerin Anası*³ olan Mekke'yi başka hiçbir yerin erişemeyeceği bir değere taşımıştır. Bu değer yeryüzünün ilk mabedi olan Kâbe'nin yapılması ile çok daha farklı bir noktaya ulaşmıştır.⁴ Hz. Nuh'a gelinceye kadar bu özelliğini devam ettiren Mekke, tufan ile birlikte insanlara unutturulmuş, aradan binlerce sene geçmiş, burası Kur'an'ın ifadesi ile "*toprağında ekin bitmeyen*" bir yere dönüşmüştü.⁵ Hz. İbrahim'in bura-

1. "Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi harem kıldı." (Buhârî, *Sayd*, 10; Müslim, *Hac*, 445, 446)

2. Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 36

3. En'am Sûresi, 6/92; Şurâ Sûresi, 42/7

4. "Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed) Bekke'deki, Kâbe'dir." Ali İmran Sûresi, 3/96

5. "Ey Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim..." İbrahim Sûresi, 14/37

ya ailesini gelip bırakacağı ana kadar da bu hal devam etmişti. Ne zaman ki, Hz. İbrahim ilahî bir yönlendirme ile Filistin'in el-Halil şehrinde hanımı Hz. Hacer'i ve kundaktaki yavrusu İsmail'i volkanik dağlarla çevrili bu yere getirip bıraktı; o zamandan itibaren bölge farklı bir sürece girdi.

Hz. Hacer'in o büyük teslimiyet ve gayretine karşılık, Allah'ın bir hayat kaynağı olan Zemzem'i bahşetmesi ve Yemenli Cürhümi kabilesinin buraya gelip yerleşmesi, bölgeyi yeniden hareketlendirdi. O günden sonrada bu canlılık orada hiç eksilmedi.

Bazı arkeolojik kazılardan elde edilen verilere göre yeryüzünün ilk oluşumu sırasında yemyeşil olan Mekke ve çevresi, tufandan sonra geçirdiği değişikliklerle sözkonusu yeşil çevresi volkanik kayalarından oluşan irili ufaklı dağ ve tepelere dönüşmüştür.⁶ Bu dağlar ve tepeler, Kâbe'nin dört bir tarafını kuşatmış bir haldedir. Mekke şehrinin etrafında 5000, Harem sınırları içerisinde 7000, toplam irili-ufaklı 12.000 dağ veya tepe vardır.⁷ Coğrafi alt yapı böyle olduğu için, ne tarıma elverişli tarlalar; ne de çok geniş çaplı hayvancılığın yapılacağı otlak araziler orada bulunmamaktadır.⁸ Bölge insanın rızık temini ve geçimlerini sağlayabilmeleri için tek yolları vardı, o da üreticisi ol(a)madıkları ticarî malların satıcısı olmak, bölge dışından alıp, hem başkalarına, hem de

6. Sibâi, Ahmed, *Tarihu Mekke*, s. 15

7. el-Hanefi, *İfadetül-En'am bi-zikri Ahbari Beledillahi'l-Haram*, c. 2, s. 28

8. Mekke'nin böyle bir özelliği olmasına karşın, oraya sadece 88 km. uzaklıkta olan *Taif*, bambaşka bir iklime ve coğrafi özelliklere sahiptir. Güney Avrupa ikliminin hakim olduğu *Taif*, bu özelliği ile bölgenin en önemli tarım merkezlerinden biri olmuştur. Efendimiz'in de buyurduğu gibi: "**Taif, Harem'in (Mekke) bostanıdır.**" (Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, c. 3, s. 206) Başta üzüm olmak üzere orada hurma, hububat, şeftali, nar ve daha birçok meyve ve sebze yetiştirilmekteydi. Böyle olduğu için o verimli topraklarda birçok Kureyşli zenginlerin sebze ve meyve bahçeleri vardı. Bahçesi olan birkaç isim saymak gerekirse, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Abbas b. Abdülmuttalib, Amr b. Âs örnek olarak verilebilir. Detaylı bilgi için bkz: İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 1, s. 148; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, c. 4, s. 9

kendi insanlarına satmaktı.⁹ Hal böyle olunca da buradaki ticaretin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Tek geçim yolu olan ticaret burada öyle bir gelişmişti ki, bölge dini bir merkez olmasının yanında, bir de ticarî bir merkez olma özelliği de kazanmıştı.

Bölgede çeşitli zamanlarda kurulan panayırlar, bugün uluslararası ticaret fuarlarını andırmaktaydı. Başta *Hicaz* tüccarları olmak üzere, *Yesrib/Medine*, *Taif*, *Şam*, *Busra*, *Yemen*, *Hindistan*, *Habeşistan*, *Fars*, *Rum* ve *Çin* tüccarları çok sık bu panayırlara katılır, çok büyük meblağlara ulaşan alışverişler buralarda yapılırdı.¹⁰ Bölgenin bu özelliğini anlamak için şu tabloya göz atmamız gerekecektir:

9. O günkü Mekke'nin nüfusunun köle ve mevlâlarla birlikte on bin olduğu düşünülürse, insanlara günlük olarak en azından iki veya üç ton yiyecek gerekmektedir. Bunun da, yaklaşık yirmi deve yükü ettiği belirtilmektedir. O halde, Mekke'ye günde iki veya üç deve mal gelmektedir. Bu bilgiler bize nasıl bir ticari zeminin olduğu yönünde önemli mesajlar vermektedir. Bkz: Güler, Mehmet Nuri, *Kur'ân ile Başlayan Ekonomik Süreçte Câhiliye Kureyş Kapitalizmi'nden İslâm Kureyş Küreselleşmesi'ne*, İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri, Yıl: 2 Yaz 2010 Özel Sayısı, Temmuz 2010, s. 9, 10

10. Mekke ve çevresine o günkü şartlarda bu kadar çok tüccarın gelmesi ve Mekke tüccarların ticari maksatla birçok bölgeye gitmeleri, orada ortaya çıkan bir hadisenin ne kadar kısa bir zamanda çevreye yayıldığını anlamamız açısından önemlidir. Nübüvvetin mesajlarının 23 yıl gibi kısa bir zaman zarfında üç kıtaya yayılmasında bölgenin bu özelliği göz ardı edilmemelidir.

Resim 1: Cahiliye Dönemi'nin Meşhur Pazarları, *Siyer Atlası*, s. 87, Siyer Yayınları, 2010, İstanbul

Bölgede öteden beri var olan bu ticarî hareketlilik, Hz. Peygamber'in 5. göbekten dedesi olan Kusay b. Kilab'ın (v. 480?) Mekke idaresini ele alması ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Kusay b. Kilab'a kadar Mekkeliler, panayırlar ve pazarlarda dışarıdan gelen tüccarları karşılar, onların getirdikleri malları satın alır, çoğu zaman gerçekleşen perakende satışların bir tarafı olurlardı. Ancak büyük bir idareci olan ve Kureyş'in tarihinde çok ciddi atılımların sahibi olan Kusay, çocuklarının ticarî alanda daha aktif bir durumda da olmalarını sağladı.¹¹ O günlerde ortaya çıkan bir olay bu süreci biraz daha hızlandırdı. Şöyle ki: Habeşli bir tüccar ile bazı meseleler yüzünden tartışan Kusay, sonrasında tartışmanın kavgaya dönüşmesiyle o tüccarı öldürdü ve onun mallarına el koydu.¹² Böylelikle dışarıdan gelen tüccarlara bazı şeylere daha fazla dikkat etmeleri yönünde bir uyarı verilmiş oldu. Kusay'ın vefatından sonra ticarî faaliyetlerini genişleterek devam eden oğulları *Abdümenaf*, *Abdüddar* ve *Abdüluzza*, artık pazarda ağırlıklarının iyiden iyiye hissettirmeye başlamışlardı.

Efendimiz'in (sas) dedesi Abdülmuttalib'in babası olan Haşim'e (v. 497 ?) gelince¹³ Mekke'nin ticarî hayatında bir ilk yaşanmıştı. Onunla birlikte Mekkeliler artık milletlerarası ticarete başlayacak, sadece pazara getirilen malları satın alan tüccar olmaktan çıkıp, kendileri Mekke'ye mal getiren, bugünkü deyim ile ithalat yapmaya başlayan tüccarlar olacaklardı. Asıl adı Amr b. Abdümenaf olan Efendimiz'in 3. göbekten dedesine Haşim isminin verilmesi de zaten onun dış dünyaya açılımlarının bir neticesidir. Mekke'de vuku bulan bir kıtlık senesinde Filistin'den getirdiği yiyecekleri ufalayıp birbirlerine katarak eklemek yapmasından ötürü ona "kıran, ufaltan" anlamında *Haşim* denmiştir.¹⁴

11. Kusay b. Kilab hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin; *Hz. Peygamber'in Albümü*, s. 32

12. İbn Habib, *el-Müenemak*, s. 18

13. Haşim b. Abdümenaf hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Hz. Peygamber'in Albümü*, s. 30

14. İbn Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 1, s. 22

Haşim b. Abdümenaf Kur'an'da da zikredilen "ilâf" müessesini kurup,¹⁵ bölgenin ticaretinde tabir caiz ise yepyeni bir süreç başlatmıştır. İlâf; ahid, antlaşma ve talebe binaen verilen berat anlamlarına gelir.¹⁶ Mekke'nin soylu ve zengin kimselerinin, komşu devlet başkanları, kralları ve liderleri ile yaptıkları ticarî antlaşmaları ifade etmektedir. Bu antlaşmalara göre Haşim, Bizans Kayser'i ile; kardeşi Muttalib ise Yemen kralı ile; diğer kardeşi Abdüşems Habeşistan kralı ile ve diğer bir kardeşi Nevfel ise İran kralı ile güvenli bir ticarî zemin oluşturdular.¹⁷ Böylelikle çok rahat bir şekilde buralara ticarî seferler düzenlenmeye başlandı. Mevsimlere göre kış aylarında Yemen üzerine, yaz aylarında Suriye/Şam¹⁸ üzerine fasıla vermeden ciddi kârların edildiği bu ticarî faaliyetler, Mekke'nin kalkınmasını ve soylularının zenginleşmesini sağladı. Haşim, yol güzergâhında bulunan kabilelerle de antlaşmalar yaparak ticarî kervanların güvenliğini garanti altına aldı. Yapılan bu antlaşmalara göre de kervan güzergâhında olan kabilelerin varsa malları bunlar herhangi bir taşıma ücreti alınmadan götürülüp pazarda satılacak ve onlara paraları verilecekti. Ya da kârdan paylar verilerek bir şekilde yol güvenliği karşılığında onlar kâra ortak edilecekti.¹⁹ Böyle bir adım hem Mekkelilerin, hem de yol güzergâhında olan kabilelerin işine geliyor ve bu ticarî seferler Mekkelilerin maddi-manevi değerlerine değer katıyordu. Artık öyle bir noktaya gelmişti ki, Mekkeliler komşu

15. "Kureyş'i bir araya getirip anlaştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve kendilerini korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler." Kureyş Süresi, 106/1-4

16. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c.9, s. 10

17. İbn Habib, *el-Münemmak*, s. 42, 45

18. Özel anlamda Şam deyince bugün Suriye'nin başkenti Şam/Dimaşk akla gelse de, tarihte Şam çok daha büyük bir coğrafyayı içine almaktadır. İskenderun Körfezi'nden Birecik/Urfa'ya, Fırat Nehri'nin batı yakasından Basra Körfezi'ne, Akabe Körfezi'nden de Süveyş Kanalı'na ve Ariş muntikasına kadar olan bölgenin tamamına Şam denirdi. Bkz: Kazvini, *Asarü'l-Bilad*, s. 80

19. Azizova, Elnure; *Hız Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 357

devletleri kendi toprakları gibi tanıyor, oranın idarecileri ile çok samimi ilişkiler kurabiliyorlardı.²⁰ Bu seferler sırasında Haşim, Filistin'in Gazze şehrinde; Muttalib, Yemen'in Redmân bölgesinde; Nevfel ise Irak'ın Selman bölgesinde vefat edeceklerdi.²¹ Yine Efendimiz'in (sas) babası Abdullah'ın Yesrib/Medine'de, Hz. Osman'ın babası Affân b. Ebû'l-Âs'ın Suriye'de, Abdurrahman b. Avf'ın babası Avf b. Abdüavf'ın Yemen'de vefat ettiklerini hatırlarsak, ticarî seferlerin o günlerde hangi boyuta geldiğini daha iyi anlarız.

Mekke'deki bu ticarî hayatın Efendimiz'in (sas) çocukluk ve gençlik dönemlerinde aynı canlılık ile devam ettiğini görürüz. Miladi 610'da nübüvvetin mesajları Mekke sokaklarında yankılandığı zamanda da bölgenin tek geçim kaynağı ticaretti. İslâm'ın mesajlarını kabul edenlerin içerisinde de, ciddi tepkiler verenlerin arasında da tüccarlar vardı. Özellikle karşı çıkanlar, elde ettikleri ticarî kârları ve ilişkileri kaybetmemek için direniyorlardı. İslâm'ı kabul eden ve mevcut imkânlarını sonuna kadar Allah (cc) yolunda harcamaktan geri durmayan tüccar sahabiler de vardı. Bir yönü ile hak-batıl mücadelesi o günkü zeminde tüccarlar üzerinden yürüdü dememiz, hiçte mübalağa sayılmayacaktır. Bunun nasıl olduğunu örnekleriyle ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

20. İslâm'ın mesajları bölgede duyulmaya başladığında, civar devletlerde bu yeni dine ait haberlerin konuşulması, Ebû Süfyan'ın Bizans kralı Herakliyus ile Amr b. As'ın Habeşistan kralı Necaşi ile yaptıkları görüşmeler, Urve b. Mes'ûd'un onlarca kral ve melik ile münasebetinin bulunması, onların ilişkilerini anlamamız açısından önemlidir.

21. İbn Habib, *el-Muhabbar*, s. 163

YESRİB'TEN MEDİNE'YE TİCARÎ HAYAT

Hız. Peygamber'e (sas) 13 yıllık zorlu Mekke hayatından sonra hicret yurdu olan Medine'nin, önceki adı *Yesrib*'ti. Şehrin bilinen en eski adı olan *Yesrib*, buraya ilk yerleşen kişi olan *Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil*'den dolayı bu ismi aldığı söylenir.²² Anlamı, "zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, başa kalkmak, bozmak" gibi olumsuz çağrışımlar yaptığı için, Hz. Peygamber (sas) tarafından değiştirilmiş, *Tâbe/Hoş*, *Taybe/Güzel*, gibi isimler verilmiş, ama en fazla *Medine* ismi ile anılmıştır.²³

Yesrib'in ya da asıl/kıyamete kadar anılacak ismi ile Medine'nin sosyal, kültürel ve dini yapısı, coğrafi ve iklim şartları Mekke'den çok farklı idi. Biz meseleyi sadece ticarî noktadan ele alacağımız için çerçevemizi buna göre daraltırsak şunları söyleyebiliriz: Mekke tarıma elverişli bir yer değilken, Medine ciddi ziraat alanların olduğu bir yerdi. Halk, geçiminin büyük bir kısmını bu yoldan temin ederdi. Yine hayvancılık alanında da Medine, Mekke'ye göre çok daha ileri boyutta idi. Ayrıca dericilik o günkü şartlarda orada çok ilerlemiş, hatta işlenmiş deri ihracatı yapılan önemli bir ticarî meta haline dönüşmüştü. Dolayısı ile Me-

22. Semhüdi, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 156

23. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 285

dine'deki ticarî hayat, Mekke'deki gibi sadece satış üzerine kurulan bir hayat değil, üretim ve işleme noktasında da epey hareketliliği olan bir alandı. Ancak ticarî hayatın büyük bir kısmı Yahudilerin elinde idi.

Efendimiz (sas) Nübüvvetin 13. yılında Yesrib'e hicret ettiğinde, orası 10.000 nüfuslu, o günün şartları içerisinde orta ölçekli bir şehirdi. Bu nüfusun yarısından biraz azı, yani 4000 kadarı Yahudi, geri kalan 6000'i ise *Arab-ı-Arabe* diye bilinen has Araplardan oluşuyordu.²⁴ Bu Araplarda kökenleri Yemen'e dayanan Ezd kabilesinin içerisindeki, beş büyük kabilenin ikisinden müteşekkildiler. Tarihte isimlerini çokça duyduğumuz bu iki kabile *Evs* ve *Hazrec*'ti. Aynı babanın iki oğlunun soyundan gelen bu Araplar, ne yazık ki asırlık çekişmeleri ile birbirleriyle savaş halindeydiler. 120 yıl süren bu savaşların en sonuncusu Medine'de bulunan Buâs mevkiinde geçtiği için *Yevmû Buâs* (M.617) diye tarihe geçmiş ve öncesindeki savaşlarda bu isimle anılarak *Buâs Savaşları* diye ifade edilmişti. Elbette ki bu kardeş kavgalarından en memnun olanlar bölgedeki Yahudilerdi. Çünkü onlar birbirlerine düştükçe, güçleri zayıflıyor, etkinlikleri kırılıyor, bunun neticesinde de Yahudiler bu ortamdan çokça istifade ederek, onlar üzerinde her türlü hâkimiyeti çok daha rahat bir şekilde sağlıyorlardı. Bundan dolayı da bazen Evs ve Hazrec arasında bir ittifak ya da bugünün lisanı ile bir ateşkes ilan edilse, Yahudiler ne yapıp edip, bunu bozmaya çalışıyor, onları yine birbirlerine düşürüyorlardı.

Orada yaşayan Yahudiler, aynen diğerleri gibi kendilerini hep seçilmiş ırk ve kutsal bir millet olarak görüyor; **“Bizler Allah'ın oğulları ve dostlarıyız”** diyor,²⁵ kendi dışındakileri insanları ise Yehova'nın kendilerine hizmet için yarattığı varlıklar olduğunu iddia ediyorlardı. Böyle bir kutsal ırk mantığı onları; *“Yahudi olunmaz, Yahudi doğulur”* düşüncesine vardırması. Özellikle anne Yahudi olmadıkça, asla Yahudi olunamayacağı fikri onlarda bir aki-

24. Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 162

25. Maide Sûresi, 5/18, Cuma Sûresi, 62/6

de halindeydi. Böyle olmasına rağmen Medine Yahudilerinin bu temel akidelerine aykırı davrandıklarını tarihi kaynaklar bizlere nakletmektedirler. Onların Medine'de, Arap çocuklarını yanlarına alıp Yahudileştirdiklerini, Yahudi olarak onları kabul ettiklerini görmekteyiz. Bunun en temel sebebi ise, bölgeye sığınmacı olarak geldikleri için Araplar üzerinde hâkimiyetlerini kaybetmek ve bundan siyasi çıkar elde etme adına, dinlerinin en temel akidesinden vazgeçmeleridir. Bu da gösteriyor ki aslında Yahudiler siyasi menfaatler adına çoğu zaman dinlerine ait bazı ilkeleri çiğneyebiliyorlardı.

Bunun nasıl olduğunu şu iki örnek üzerinden daha iyi anlayabiliriz. Bu örneklerden ilki şudur: O günün Yesrib'inde isim olarak Araplaşan Yahudileri çokça görmekteyiz. Mesela *Malik b. Dayf*, *Ka'b b. Eşref*, *Cebel b. Kuşeyr* ve daha onlarca Yahudi olmalarına rağmen Arap isimleri ile bilinir, Arapçayı bir Arap kadar güzel konuşurlardı. Yahudilerin böyle Araplaşmış olarak görünmesi tamamen elde edecekleri menfaat ve çıkarlara dayanıyordu. İkincisi ise; kendi isimleri Yahudi oldukları halde baba isimleri Arap olanlar da vardı. Mesela; *Samuel b. Zeyd*, *Şas b. Kays*, *Rafî b. Harice* ve daha niceleri, bunlarda Yahudileşen Arapları gösteriyordu. Yahudilerin, baba ve anneleri Arap olmalarına rağmen, bu Arap çocuklarını yanlarına alıp onları Yahudileştirmeleri ise o günlerde başlı başına sosyal bir trajedi haline dönüşmüştü.

Yahudiler, kendileri kutsal ırk olduklarına inandıkları gibi, bölge Araplarını da buna inandırmışlardı. Ne yazık ki Arapların büyük bir kısmı onların seçilmiş, kutsanmış, yani özel insanlar olduklarına inanıyorlardı. Böyle bir inançtan dolayı da bazı Araplar, çocuklarının daha iyi yetişmeleri için, bazıları da çeşitli adaklardan dolayı kendi öz çocuklarını bu Yahudilere teslim ediyorlardı. Hatta birçok Esbâb-ı Nüzûl rivayeti, Bakara 256. ayette geçen "**La ikrahe fi'd-din/ Din de zorlama yoktur**" ifadesinin böyle sosyal bir olay üzerine nazil olduğunu söylemektedirler.²⁶

26. Vâhidi, *Esbabü'n-Nüzûl*, s. 59; Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c. 3, s. 10

Efendimiz (sas) Hicretin 4. yılında Benû Nadir Yahudilerini Medine'den sürgün edeceği sırada Ensar'dan olan bazı hanımlar, Allah Resûlü'ne (sas) müracaat ederek, bu sosyal durumdan Efendimiz'i (sas) haberdar ettiler ve çocuklarının kendilerine iadesini istediler. Bu olay üzerine inen ayet çerçevesinde Efendimiz (sas) seçim hakkını bizzat çocuklara bıraktı. İsteyenin yanında yetiştiği Yahudi aileleri ile gidebileceğini, isteyen ise kendi öz anne ve babası ile Medine'de kalabileceğini söyledi. Bu olay üzerine bir kısmı gitmeyi isterlerken, bir kısmı da Medine'de öz anne ve babaları ile kalmayı tercih edeceklerdi. Bu durumlarda gösteriyordu ki, gerçekten Yahudiler bölgede, Arapların kendilerine olan öz güvenlerini sarsmış, onları büyük bir kimlik kaybına mahkûm edip, kendi üstünlüklerini onlara adeta içselleştirerek kabul ettirmişlerdi.

Arapların hali böyle iken, Yahudilerin durumu ise şöyleydi: 4000 nüfuslu Yahudiler bazı alt aileleri içerisinde barındırır da, üç büyük kabilede oluşuyorlardı. Bunlar, *Benû Kaynuka*, *Benû Nadir* ve *Benû Kurayza* idi.

Bu üç kabile adeta şehrin ticaretini kendi aralarında paylaşmış bir halde idiler. Şöyle ki; *Benû Kaynuka*, isminden de anlaşılacağı üzere kuyumculuk ile uğraşırlardı. Bunlar genellikle altın ticareti yapar, ama bunun da ötesinde tefecilik yaparlardı. Çok yüksek faizlerle özellikle Araplara borç para verir ve onları bir ömür sömürürlerdi. Benû Kaynuka'nın yaptıkları iş, bugünün lisanı ile konuşursak bir yönü ile para/menkul değerler borsası- nı ellerinde tutmak ve bu borsayı kendi lehlerinde kullanmaktı.

İkinci büyük kabile olan *Benû Nadir*'e gelince, onlar ise tarım ile uğraşırdı. Zaten *nadir* birçok anlamın yanı sıra yeşil ve çiçekli bir bitki demektir.²⁷ Bunlar, özellikle Medine'nin en önemli geçim kaynağı olan hurma üreticiliği yaparlardı. Büyük hurma bahçelerinin sahipleri olarak o gün bile dışarıya ihrac edecek düzeyde bir pazar oluşturmuşlardı.

27. Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 475

*Benû Kurayza'*ya gelince bunlar ise *debbağ*dılar; yani deri üretimi ve işletimi yaparlardı. Onlar bu alanda o kadar kendilerini geliştirmişlerdi ki, başta çizme olmak üzere birçok mamulün üretimi ile uğraşırlardı. Bunlar da ürettikleri bu deri ürünlerini hem Medine pazarına, hem de başka yerlere satarlardı.

Yahudiler bu üç farklı, gümüzde bile ticaretin ana damarları olan bu sektörleri ellerinde tutukları için, ticarî sahada da söz onlarındı. Onlar pazarın kurallarını koyar, fiyatları belirler, tabii ki şartları hep kendi çıkarları doğrultusunda oluşturlardı. O gün için Medine'de insanların ticaret yaptıkları dört büyük çarşı vardı. Bunlar, Zebâle mıntıkasındaki çarşı, Benî Kaynukâ' semtindeki çarşı, Safâsif'deki çarşı ve İbn Huyeyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı idi. Bu İbn Huneyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı Câhiliye döneminde ve özellikle İslâm'ın ilk günlerinde en yoğun çarşı idi. Bundan dolayı o mevkiye, *Muzâhem/Rekabet* edilen yer ve *Mezâhim/ Kalabalık*, sıkışık yer denilmiştir.²⁸

Bu çarşıların ya da pazarların tüm ipleri/yönetimi de elbette Yahudilerin ellerinde idi. Mesela; meşhur pazarlarda kurulan dükkanların en işlek olanlarını ellerinde tutar, işe yaramaz kıyıda köşe de olanları ise Araplara yüksek paralarla kiraya verirlerdi. Pazardaki malların satış bedellerini kendi istedikleri şekilde belirler; satarken de alırken de hep kendileri kazançlı çıkarlardı. Onların temel mantığı şöyleydi: "*Arapların mallarından ne kap-sak kârdır ve bu hususta bizler mesul ve günahkâr olmayız. Zira on-lar hak yolda değildirlere.*"²⁹

Efendimiz (sas) Medine pazarının bu halini çok iyi gözlemledi. Tabi sadece işin mahiyetini anlamakla kalmadı, kesinlikle bazı alternatiflerin geliştirilmesinin gerekliliğine karar verdi. Efendimiz (sas) çok iyi fark etmişti ki; eğer ticaret Medine'nin var olan, bu dört büyük çarşısında devam ettirilse, asla ipler Yahudilerin ellerinden alınamayacaktı. Çünkü işin başında pazarın şartları-

28. es-Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ* c.1, s. 347).

29. Taberi, *Camii'l-Beyan*, c. 3, s. 226

nı onlar koymuşlardı. Onların ellerinden bu şartları alıp, Müslümanların lehlerine dönüştürmek çok da kolay değildi. Bu gerçeği çok iyi farkedene Efendimiz (sas) ticarî sahadaki mücadeleye yeni alternatif bir pazar oluşturarak başlanması gerektiğinin kararına vardı. Bunun üzerine Sahâbe'nin içerisindeki tüccarlarla istişare ederek Müslümanlara has bir çarşı/pazar yeri oluşturmak için seferber olundu.

Tabi bu ilk çarşı öyle çok büyük ve kapsamlı değildi; Yahudilerin çarşılarına yakın *Bakîyü'z-Zübeyr* diye bilinen bir bölgede idi. Efendimiz (sas) buraya büyük bir çadır kurdurarak, orasını Müslümanların pazarı olarak ilan etti. Artık Müslümanlar ticaretlerini bu yeni çarşıda yapacaklardı. Çok kısa bir zaman zarfında bu çadırda kurulan çarşı, kendinden söz ettirmeye başlamıştı. Medine'de yıllardır Arapları sömürmeye alışmış Yahudiler, böyle bir gelişme karşısında büyük bir şaşkınlık geçirdiler. Bir müddet bu yeni olayı sessizce ama sinsice izledikten sonra, kendilerine alternatif olacak olan bu pazarın bir an önce ortadan kaldırılması gerektiği kararına vardılar. Çünkü onlar çok iyi biliyorlardı ki Müslümanlar, ticarî sahada kendi ayakları üzerine durmaya başladıkları gün, sosyal ve siyasal hayatta da bunu başaracaklar ve artık kimselere ipleri vermeden izzet ve şeref üzere yaşayacaklardı. Böyle bir durum ise elbette Yahudileri oldukça endişelendiriyordu.

Bu endişe ilerleyen günlerde büyük bir öfkeye dönüşmüştü. Yahudilerin en meşhur şair ve savaşçılarından biri olan ve ileride Müslümanlar tarafından yaptığı ihanetlerin bir karşılığı olarak öldürülecek olan, *Ka'b b. Eşref* bir gece adamlarını da yanına alarak Müslümanların pazar olarak kullandıkları bu çadırı yıkmak için harekete geçti. Onlar gecenin karanlığından istifade ederek önce çadırın iplerini keserek, sonra orayı ateşe vererek, bu çarşını yerle bir ettiler. Efendimiz (sas) sabahın erken saatlerinde bu durumdan haberdar olunca, herkesin öfke ile ellerini sıktıkları bir zamanda, tebessüm etti. Sahâbe merakla bu tebessümün sebebini sorduklarında; Efendimiz (sas) dedi ki: *“Yaptığımız bu iş*

Yahudileri kızdırdı. Demek ki biz doğru bir iş yapmışız. Bundan sonra kendi çarşımızı öyle bir yere taşıyacağız ki, onlar bu sefer daha fazla kızacaklar."³⁰

Efendimiz (sas) bu olay üzerine ileride Hz. Ebû Bekir'in hali-fe seçileceği yer olan *Benû Saide Sakife*'sinin hemen yanı başında büyükçe bir arsa satın aldı. Alınan bu arsanın üzerinde eski kabirler vardı. Böyle bir yerin çarşı olarak edinilmesinde de hikmetler olduğu muhakkaktır. Sanki Efendimiz (sas) kabirlerin olduğu bu yere çarşığı kurdurarak, ticarete dalıp, ölümü unutmaları diye tüccarlara fiili bir nasihat ortamı oluşturmak istemiş gibidir. Efendimiz (sas) çarşı için alınan bu arsayı kıyamete kadar Müslümanlara bu iş için vakfetti. Burada kalıcı bir çarşı inşa ederek, tüm Müslüman tüccarları buraya davet etti ve bu çarşının kurallarını bizzat kendisi koydu. Mesela; Efendimiz (sas) bu çarşıda yaptığı dükkânları aynı kişilere kiraya vermek yerine, hiçbir kira bedeli almadan sabahın erken saatlerinde kim erken gelirse ona verilmesi gerektiği kararını çıkartmıştı. Buyurmuşlardı ki: ***"İşte bu sizin pazarınızdır, burada sabit köşeler, yerler edinmeyin."***³¹ Efendimiz (sas) böyle yapmakla da, ticaretin tekelleşmesini önledi ve tabi ki Müslümanlar arasında tatlı bir yarış oluşturarak, Yahudilerin ellerinde olan ticaret hacmini kademeli olarak Müslümanların eline geçirtti. Yavaş yavaş Yahudiler ellerindeki imkânları kaybetmeye başladılar ve çok değil dört yıl içerisinde Medine'nin ticaretinin büyük bir bölümü Müslümanların eline geçti.

30. Semhûdî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 539, 540

31. Semhûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 539

İSLÂM TOPLUMU'NUN OLUŞUMUNDA ÇARŞININ YERİ

Hız. Peygamber'in (sas) Medine'de İslâm toplumunu oluştururken o sürecin önemli bir basamağı olan pazar/çarşı tanzimini de içine alacak şu yedi projeyi hayata geçirdiğini görmekteyiz.:

- 1- Mescid
- 2- Menzil
- 3- Mektep
- 4- Muahât
- 5- Vesika
- 6- Ordu
- 7- Çarşı

Birer cümle ile bunların neler olduğuna bir bakalım, en son çarşı/pazar meselesinde atılan adımların neler olduklarına dikkat edelim.

1- Mescid: Mescid/Cami, İslâm toplumun kalbi olduğu için Efendimiz (sas) Medine'ye ayak basar basmaz Kuba'da ilk mescidin temellerini atmış, sonra Medine'nin içlerine doğru gelmiş, Neccaroğulları mahallesinde iki yetim çocuğa ait olan arsanın üzerine devesinin çökmesi ile orayı da mescid olarak edinmişti. Altı ay süren inşaat süreci ile tamamlanan bu mes-

cid, Mescid-i Nebevî olarak belirlenmiş ve burası Medine'nin merkezi olmuştur.³²

2- Menzil: Efendimiz'in (sas) kalacağı ev/evler menzil diye isimlendirilmiştir. Mescid'in inşaatı bitene kadar Efendimiz (sas) Halid b. Zeyd'in yani İstanbul'un manevi fatihi olan Ebû Eyyüb el-Ensari'nin evinde kalmış, sonra kendisi için mescide bitişik olarak yapılan odalara geçmiştir. İlk inşa anında Hz. Sevede ve Hz. Aişe'nin kalmaları için iki oda şeklinde yapılan bu evler, daha sonraları Peygamber evinin sultanları olan annelerimizin sayısı arttıkça çoğalmıştır. Bu odaları sadece barınma maksatlı yerler olarak düşünmemeli, İslâm toplumunun oluşumunda birer mektep gibi kullanıldıkları unutulmamalıdır.

3-Mektep: Mektep'ten kastımız, Efendimiz'in (sas) hem evsiz fakir Müslümanların barınmalarını sağlayacak, hem de onların yetişmesine zemin olacak *Suffa*'yı tanzim etmesidir. Aslında *Suffa Mektebi*, Mekke'de kurulan *Darü'l-Erkam*'ın bir devamı niteliğindeydi. Efendimiz (sas) mescidini inşa eder etmez, oranın arkasını bu iş için ayırmış, süreç içerisinde dört yüz kişinin eğitim göreceği bir yere dönüşmüştü. İlk günlerde atılan bu adımın talim ve terbiye sahasının işin temelinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlamamız açısından önemlidir.³³

4- Muahât: Muahât, Ensar-Muhacir kardeşliğidir. Kardeşlik, İslâm toplumunun mayası olduğu için, Efendimiz (sas) her şeylerini Mekke'de bırakıp gelen Muhacirleri, iman adına yurtlarını bu Müslüman kardeşlerine açan Ensar'a kardeş kılacaktı. Kaynaklarımızın bize verdiği bilgilere göre Mescid'i Nebevî'nin inşaatı bitince Efendimiz (sas) Enes b. Malik'e, Müslümanları ya Enes'in annesinin evinin önüne, ya Mescid'in avlusuna çağırmasını istemiş, gelen Müslümanlardan, İbn Sa'd'a göre 50 Muhacir'i, 50 Ensar'a,³⁴ Makrizi'ye göre ise 83 Muhacir'i, 83 Ensar'a kardeş

32. Semhüdi, *Vefau'l-Vefa*, c.1, s. 334

33. Bkz: Yıldırım, Muhammed Emin Yıldırım; *Nebevi Eğitim Modeli Darü'l-Erkam*,

34. İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 238

kılmıştı.³⁵ Böylelikle Sahâbe arasında bambaşka bir iletişim bağı kurmuş bu da İslâm toplumunun gelişim sürecini hızlandırmıştı.

5- Vesika: Tarihe *Medine Vesikası* diye geçen bu önemli adım, İslâm devletinin ilk anayasasıdır. Merhum Muhammed Hamidullah Hocamız'ın da, belirttiği gibi *yeryüzünün ilk yazılı anayasası*³⁶ olma özelliğini taşıyan bu 47 maddelik vesika,³⁷ gerçekten üzerinde çalışmayı çokça hak edecek önemli bir konudur. Yazılan bu anayasanın 1'den 23'e kadar olan maddeleri Müslümanları, 24'ten 47'e kadar olan maddeleri ise Yahudileri ilgilendirmekteydi. Efendimiz (sas) bu antlaşma ile belli şartlar çerçevesinde Yahudilerin ellerinde var olan siyasi üstünlüklerini kontrol altına almış ve o güne kadar '*astığım astık, kestiğim kestik*' mantığında olan Yahudileri de bu anayasanın çatısı altında/kuralları çerçevesinde yaşamaya mecbur etmişti. Tabi Yahudilerin bu antlaşma metnini neden kabul ettikleri meselesi de önemli bir bahistir. Bu konuda birçok neden sayılabilir; ama özellikle birkaç tanesini belirtmek gerekirse, en başta Müslümanların siyasal anlamda güç kazanmalarını ve Bedir savaşının galibi olarak Medine'ye dönmelerini söyleyebiliriz. Ayrıca, Efendimiz'in (sav) düne kadar birbirlerini yiyen Evs ve Hazrec kabilelerini birbirlerine ve Muhacirleri de onlara kardeş kılmasının ve bu kardeşliğin destansı bir boyuta varmasının da etkileri vardı. Bir diğer husus ise üzerinde ittifak edilen antlaşma metni, sadece Müslümanlarla Yahudiler arasındaki hukuku düzenlemekle kalmıyor, Yahudilerin kendi aralarındaki hukuku da düzenliyordu. Mesela; hiçbir hukuksal zemine dayanmayan ve tamamen ailevi bir üstünlük eseri oluşturulan di-

35. Makrizi, *İmtai'l-Esmâ*, c. 1, s. 69

36. Hamidullah Hoca şöyle demektedir: "*Bu belge ilk İslam Devleti'nin anayasası olmasının yanı sıra, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin ortaya koymuş olduğu ilk yazılı anayasa olma özelliğine de sahiptir.*" Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 167

37. Hamidullah Hoca bazı alt maddeleri de, birer müstakil madde başlığı olarak ele alarak vesikanın 52 maddeden oluştuğunu söylemektedir. Maddelerin detayları için bkz: Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 177-182

yet bedellerindeki haksız oranlar eşit düzeye çekiliyor; toplumda var olan ayrıcalıklar tamamen ortadan kaldırılıyordu. İşte bu ve daha nice sebeplerden dolayı Yahudiler, *Medine Vesikası*'nı kabul ediyor ve bu hukukun içerisine dâhil oluyorlardı.

Efendimiz (sav) bu adımları atarken ihanetleri içselleştiren bu toplulukların rahat durmayacağını çok iyi biliyordu. Bunun içinde hiçbir zaman tedbiri elden bırakmıyordu. İlk iş olarak Zeyd b. Sabit'e onların yazı ve konuşma dilleri olan İbranice'yi öğrenmesini emrediyordu. Zeyd, bu emir gereği 15-17 günlük kısa bir zaman zarfında bu dili, meramını ifade edebilecek düzeyde öğrenerek, Allah Resûlü'nün (sas) bu konudaki ihtiyaçlarını karşılıyordu.³⁸

6- Ordu: Devlet olmanın bir gereği olan askeri birlik oluşturma meselesi de ihmal edilmedi ve İslâm toplumunu oluştururken Efendimiz (sas) bunun içinde gerekli adımları attı. Öncesinde istihbarat teşkilatını andıran bir ekip kurdu. Başına Aşere-i Mübeşşere'nin iki önemli ismi, *Talha b. Ubeydullah* ile *Said b. Zeyd*'i görevlendirdi. Onlar Medine çevresinde dolaşacaklar, tabir caiz ise bölgede kuş uça bundan Efendimiz'i (sas) haberdar edeceklerdi. Bu adımın arkasından nazil olan Hac Sûresi'nin 39-41. ayetleri ile kıtal/savaş izni verildi,³⁹ böylece Sahâbe cihad meydanlarına çıkmaya başladı. Önceleri küçük birlikler halinde olan bu seferler, daha sonraları büyüyerek ordulara dönüştü. Amaç,

38. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, 641-643

39. Ayetler şöyledir: "Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir. Onlar, başka değil, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir. Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır." (Hac Sûresi, 22/39-41)

İslâm ile insan arasındaki suni/beşeri engelleri kaldırmak, araya giren sorunları bertaraf etmekte.

7- Çarşı: *Medine Çarşısı* yada *İlk İslâm Pazarı*, Hz. Peygamber'in (sas) attığı adımların en önemlilerinden biriydi. Bu işi nasıl yaptığını önceki sayfalarda zikrettik.. Atılan bu büyük adım Müslümanları, Yahudilere bağımlı bir halde yaşamaktan kurtarmış, sömürülmekten ve pasif bir halde yaşamaktan, güçlü ve toplumda söz sahibi olacakları bir konuma onları yükseltmişti. Efendimiz'in (sas) tüccar sahabilerle istişare ederek oluşturduğu bu pazarda, birçok yeni sayılabilecek işler yapmıştır. Bir yönü ile İslâm'ın ticarî hayata kazandırdıkları da diyebileceğimiz bu işlerin bir kaçına burada değinmek istiyoruz.

1- Pazarda tekelleşmeye son verilmesi

Efendimiz (sas) kurduğunu Medine çarşısında gücün, sermayenin bir elde toplanmasına engel olmak için, sabit dükkânlar yerine, tatlı bir rekabet sistemi ile “erken gelen güzel yeri alır” yarışını başlattı. Bunu da son güne kadar, büyük bir karalılıkla uyguladı. Mesela; Sahâbi'den birinin çarşı içerisinde kendisine sabit bir çadır kurduğunu öğrenince, o çadırı yıktırdı ve asla pazar içerisinde tekelleşmeye meydan vermedi.⁴⁰

2- Pazar vergisinin kaldırılması

O gün için ister Mekke'de, ister Medine'nin diğer çarşılarında esnaftan işgaliye bedeli gibi bir pazar vergisi alınırdı. Efendimiz (sas) kurduğunu bu ilk İslâm pazarında böyle bir vergiye son verdi ve bir emirname yayınlayarak: “**Burada hiç kimseden hiçbir şey karşılığında vergi alınmayacaktır.**”⁴¹ dedi.

40. Semhûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 540

41. Semhûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 540

3- Faizin her çeşidinin yasaklanması

O zamanda ticaretin en belirleyici faktörü olan faizi Efendimiz (sas) Allah'ın haram kılması ile beraber tamamen toplumdan sökülüp atılması için çok önemli adımlar attı. Borçlu ile alacaklı arasında hukuku yeniden tanzim ederek, bir tarafın suistimal etmemesini, diğer tarafın fırsatçılık yapmaması için ne gerekiyorsa onları yaptı. Öyle bir duruma geldi ki, faiz üzerine yürüyen alışlagelmiş cari sistem çok değil, Medine'de, hicrî 6. yılın sonlarında toplumun sosyal ve ticarî hayatından tamamen kaldırıldı.

4- İhtikâr yani stokçuluğun her türünün kaldırılması

Malı ederinin üzerinden daha fazla satma işini Efendimiz (sas) yasakladı. Böyle yapanları sert bir şekilde uyardı, bazen fiili müdahalelerde bulundu. Onların halini Efendimiz (sas) şöyle beyan ediyordu: **“Stokçu/karaborsacı ne fena bir kuldur; fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyunca sevinir.”**⁴² Yine başka bir hadisinde: **“Uzak yerden bedeller ödeyerek mal getiren tüccar rızıklandırılmış, malı stoklayıp ondan haksızca kazanç elde etmek isteyen ise lanetlenmiştir.”**⁴³ dedi. Bu uyarıları duyan Sahâbe, ihtikâr konusunda oldukça titiz davrandı.

5- Piyasanın serbest ve adil rekabetinin sağlanması ve haksız rekabetin yasaklanması

İslâm ticaretin serbest rekabetini engellemedi; Pazar içerisinde de haksız mağduriyetlere yol açmamak kaydıyla bu rekabetin devamini sağladı. Ancak, ortaya haksız bir rekabet girince, anında ona müdahale etti. Bu dediğimiz şey o günün dünyasında çokça olan bir şeydi? Nasıl oluyordu mesela? Medine'nin köylerin-

42. Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, ter: Ahmet Naim, Kamil Miras, c. 6, s. 449

43. İbn Mace, *Ticârât*, 12; Dârimî, *Buyû*, 12

den pazara çeşitli ürünler satmak için gelen köylüler vardı. Bunlar Medine'nin dışında oldukları için fiyatlardan haberleri yoktu. Ne yapıyordu tüccarlar ya da simsarlar? Köylüyü pazara gelmeden yolda yakalıyor; ellerindeki malları ucuza kapatıyor; getirip pazara çok büyük kârlarla satıyorlardı. Efendimiz (sas) bundan haberdar olunca, yolda köylüden mal alımını yasakladı. **“Bırakın gelsinler pazara, fiyatları görsünler, öylece talip olun mallarına”** dedi. Bu işleme o günün dünyasında *telâkkü'r-rukban* deniyordu. Buhârî'de Abdullah b. Ömer, bu meseleyi şöyle anlatır: *“Biz (şehir mal getiren) ticaret kafilesini yolda (pazar dışında) karşılar, erzakı onlardan ucuza satın alırdık. Hz. Peygamber (sas) erzak pazarına ininceye kadar aldığımızı satmamızı yasakladı.”*⁴⁴ Efendimiz (sas) yine bu işi yasaklama noktasında şöyle buyurmuştur: **“Şehir mal getiren ticaret kafilesini yolda karşılamayın. Kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa, malın (ilk) sahibi pazara indiğinde muhayer olur.”**⁴⁵ Tüm bu uyarıları ile Efendimiz (sas) pazarın şartlarından mahrum olan köylü ve uzaktan gelen tüccarların mağdur olmalarını önlemiş, onlarında pazara dahil olmalarının önündeki engelleri kaldırmıştır.

6- Malın mal ile eşyanın eşya ile takasının yasaklanması

Bunu da Efendimiz (sas) yine mağduriyetleri önlemek için yaptı. Ortada iki mal varsa, önce birinin satışı gerçekleşsin; bedeli belli olsun. Sonra diğerinin satışı gerçekleşsin, onun da bedeli belli olsun. Malı mal ile değiştirmek, taraflardan birini mağdur edebilir endişesi ile takası yasakladı. Abdullah b. Ömer, bu meseleyi bize şöyle anlatır: *“Biz Resûlullah (sas) zamanında yiyecek maddelerini satın alırdık da onları satmadan evvel, aldığımız yerden başka bir yere nakletmemizi emredek birilerini bize gönderirdi.”*⁴⁶ Ben Re-

44. Buhârî, *Buyû*, 72; Nesâî, *Buyû*, 57

45. Müslim, *Buyû*, 17; Ebû Davud, *Buyû*, 43

46. Müslim, *Buyû*, 33; Ebû Davud, *Buyû*, 65

sûlûllah zamanında götürü usulü erzak satın alan öyle kimseler gördüm ki onu (olduğu yerde) satmaya kalkıştıklarında yükleyip (başka yere) nakledilinceye kadar dayak yerlerdi.”⁴⁷

Yine Efendimiz (sas) mülkiyetinde olmayan bir malın satımını, mahsulü kaldırmadan faraza satışı ve alışı da yasaklamıştır. Bu konuda da şöyle buyurmuştur: **“Yanında (mülkiyetinde) bulunmayan bir malı satman helal değildir; teslim almadan önce satılan malın kârı da helal değildir.”⁴⁸**

Yasaklanan alışveriş türü sadece bu değildi. Bugün hadis ve fıkıh kitaplarımızda detaylıca anlatıldığı üzere on üç farklı uygulama yasak kapsamına alındı. Bunlardan birkaçına biz değindik, ancak toplu bir şekilde görmek için bu konuda yapılmış bir çalışmayı sizlerle paylaşıyoruz.⁴⁹ Bu tablo üzerinden daha iyi anlaşılacaktır.

47. Buhâri, *Buyû*, 54; Müslim, *Buyû*, 37, 38

48. Ebû Davud, *Buyû*, 68; Tirmizî, *Buyû*, 19

49. Azizova, Elnure; Hz. *Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 367, 368

İSLÂM'IN YASAKLADIĞI ALIŞVERİŞ ŞEKİLLERİ

ALİŞ VERİŞ	UYGULAMA ŞEKLİ	ÜRÜN	YASAKLANMA SEBEBİ
Hadarînin bedevî adına satışı (دابِل رِضاح عیب)	Hadarînin, çölde yetiştirdiği/ ürettiği ticarî ürünü şehirde satmaya getiren bedevî daha uzun sürede daha yüksek fiyata satacağı vaadiyle alması	Çöle has herhangi bir ticarî ürün	Satıcı vekilinin (hadarî) haksız yere kâr sağlaması, gerçek ürün sahibinin (bedevînin) hakkını tam alamaması
İlkâü'l-hacer (رجحلا عاقلا عیب) veya er-Remyü bi'l-hasât (ي مرلا) (فاصحلاب)	Ürünü taş atarak seçmek, alanını veya miktarını belirlemek suretiyle daha önceden tesbit edilen fiyat üzerinden yapılan satış	Hayvan, tarla veya çarşı ürünü	Müşterinin sınırlı muhayyerlik hakkı
Habelü'l-hable (تلبلا لبح)	Gebe hayvanın karnındaki dişi yavrusunun ileride doğacak yavrusunun satışı	Hayvan	Ürünün meçhullüğü
Muâveme (تمواعلا)	Ağaç veya tarlanın bir veya birkaç senelik ürününün önceden satışı	Ziraî ürün	Ürünün meçhullüğü
Muhâdara (فرضاخلا)	Ağaçtaki ürünün henüz olgunlaşmadan satışı	Hububat	Semen ile satılan nesne arasındaki denklğin meçhullüğü
Mülâmese (تمسلا)	Satılan nesneye sadece el ile dokunmak suretiyle satışın gerçekleşmiş olması	Kumaş veya giysi	Müşterinin muhayyerliğinin kısıtlılığı, kandırılma ihtimali
Müzâbene (تعدلا)	Ağaçtaki yaş hurmanın tahmin edilerek, ölçükle kuru hurma mukabilinde satışı (daha sonra tartılmasının ardından fazlası geri alınmak, eksiki tamamlanmak şartıyla)	Ziraî ürün	Mahsülün ölçek, tartı ve sayısı bilinmeden tahmininin şikayetleri doğurması
Neçes (شجلا)	Alışveriş sırasında satıcıyla önceden anlaşmış birinin gerçek müşteri olmadığı halde malın daha yüksek fiyata satılabilmesi için öylesmiş gibi yaparak gerçek müşterileri kandırması	Herhangi bir ticarî ürün	Ürünün değerinden fazlasına satışıyla alıcının aldatılma durumu
Telekka'r-rukban (سقلتا زابكرلا)	Yabancı ticaret kafilelerinin şehir dışında karşılanarak pazardaki fiyatları araştırmalarına fırsat vermeden mallarının alınması	Herhangi bir ticarî ürün	Satıcının muhayyerliğinin kısıtlanması
Tasriye (تيرصلا)	Hayvanın bol sütlü gözükmesi için birkaç gün sütünün sağılmadan çarşıya çıkarılması	Süt hayvanı	Ürünün müşteriye olduğundan farklı gösterilmesi
Urban (زابرعلا)	Alıcının ürün için önceden belli bir meblağ (kaparo) ödeyip daha sonra almaktan vazgeçtiği takdirde parasının iade edilmeyeceği şartıyla yapılan satış sözleşmesi	Köle dahil herhangi bir ticarî ürün	Satıcının haksız yere kâr sağlaması ve alıcının mağduriyeti

7- Devletin piyasaya müdahalesinin yasaklanması

Devletin piyasaya müdahale ederek, bir malın alt ve üst fiyatlarını belirlemesini Efendimiz (sas) yasaklamıştır. Buna fıkıhta, “*narh*” denir. Devletin piyasaya müdahale ederek, bir malın taban ve tavan fiyatlarını sabitleyerek kârlara belli oran getirilmesini Efendimiz (sas) hoş karşılamamış, çok zaruri durumlarda bile asla bunu yapmamıştır. Çünkü bu, mal sahibinin mağduriyetine yol açabilirdi. İslâm sadece müşteriyi/alıcıyı düşünmedi, satıcıyı da mağdur etmedi, onun da hakkını korudu. Bundan dolayı ne zaman Efendimiz’e: “*Ya Resûlüllah! Falanca mal da sıkıntı var, fiyatlar aşırı arttı, buna bir sınır koysanız*” diye bir talep gelse Efendimiz (sas) bunu asla tasvip etmemiş ve pazara devlet müdahalesine/dışardan suni müdahaleye asla izin vermemiştir. Efendimiz’in (sas) bu tarz taleplere karşı sözü şu olmuştur: “**Narh koyan, bolluk ve darlık veren, rızıklandırın ancak Allah’tır. Mal ve canına yönelik bir zulmün sebebiyle, herhangi bir kimse hakkını benden davacı olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem.**”⁵⁰

Çok geniş bir mesele olan bu alanı fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerine havale ediyor ve bu kadarı ile iktifa ediyoruz.

50. Ebû Davud, *Buyû*, 49; Tirmizî, *Buyû*, 73

İSLÂM'IN TİCARETE HEDİYE ETTİĞİ BİR KURUM: HİSBE

İslâm'ın hayat veren mesajlarını anlayan ve gereklerini yerine getiren Müslümanlar insanlığa çok önemli müesseseler hediye etmişlerdir. Merhum İbrahim Canan Hoca, İngiltere'nin Leeds Üniversitesi'nde hocalık yapan M.R.Y. EBIED, Araplar ve Samiler üzerinde araştırmalar yapan M.J.L. YOUNG'un bu husustaki beyanlarını şöyle aktarır: “Ortaçağ, modern dünyaya üç mühim müessese miras bıraktı: Hastane, Rasathane ve Üniversite. Çoğundan biliyoruz ki, bunlardan ikisi İslâm Medeniyeti'nden dünyaya intikal etmiştir. Birçok astronomik âletler, Yunanlılar tarafından icat edilmiş de olsa, Rasathane Müslüman halifelerin, bir başka deyişle İslâm Peygamberi Muhammed'in takipçilerinin himayesinde dâimi bir müessese halini almıştır...”⁵¹

Batılı bilim adamlarının burada hastane ve rasathaneyi Müslümanlardan öğrendiklerini itiraf etmelerine rağmen, üniversiteyi söylememesi ilginçtir. Ancak tarihen sabit bir hakikat var ki, üniversite de İslâm'ın insanlığa bir hediyesidir. Nasıl mı?

51. <http://www.sorularlaislamiyet.com/article/5290/ilk-universite.html>, Ayrıca bkz: “Les Arabes ont-ils inventé l'Université?” in Le Monde de l'Education, No:20 (september 1976), pp 41-42

Batılı araştırmacıların tespitlerine göre kendilerinde kurulan ilk üniversite, İtalya'nın kuzeyinde "Kızıl Şehir" denilen *Bolonya* şehrinde dir. Tarihi ise 1088'dir. Ancak üzerini örtemedikleri hakikate göre Endülüs Emevi Devleti, Miladi 859'da yani Avrupa'da kurulan ilk üniversiteden tam 229 sene önce Fas'ın Fez şehrinde *Keyvuran Üniversitesi*'ni kurmuştu. Avrupa daha dünyanın düz olduğunu tartışıp, yuvarlak olduğunu söyleyenleri hapsedip, hatta öldürürken Endülüs üniversitelerinde talebeler yerkürenin resimlerini çizmeye başlamışlardı. 859'dan çok değil, 25-30 sene sonrasında Kurtuba, Fez, Keyvuran'da üniversite sayısı 28'e varmıştı. Yıllar yılı Avrupa kralları ve devlet adamları tedâvi olmak için Kurtuba Üniversitesinin Tıp Fakültesine gelirlerdi.⁵²

Hastane, Rasathane ve *Üniversite*'nin yanında dördüncü bir kuruma daha dikkatleri çekmemiz lazım, bu kurum da *Hisbe Teşkilatı*'dır. Hisbe Teşkilatı insanlık tarihinin gelişim seyrinde ortaya çıkan çok önemli bir kurumdur. Bu kurumu Müslümanlara mal etmek istemeyen bazı batılı araştırmacılar; aslında bu teşkilatın Roma mahsulü olduğunu iddia ederler. Onlara göre Romalıların bulup, uyguladığı bu teşkilat, fetihler sonucu Müslümanlarla tanışmış ve daha sonra Müslümanlarla tanınmıştır. Ancak bu doğru değil, insafılı batılı araştırmacılarının da itiraf ettikleri gibi Hisbe teşkilatı İslâm Medeniyetinin insanlığa armağan ettiği önemli bir kurumdur⁵³ ve kurumun ilk kurucusu Hz. Peygamber'dir.⁵⁴

Nedir Hisbe? Arapça'da, "hesap etmek, saymak; yeterli olmak" anlamlarındaki *hasb* (*hisâb*) kökünden türeyen *ihtisâb* mastarından isim olan hisbe, kamu düzenini korumak için devlet tarafından kurulan bir denetleme teşkilatıdır. Bunun bugünkü karşılığı polis ya da daha doğru bir ifade ile zabıta teşkilatıdır. Bu işle görevli memura ise *muhtesib* denir.

52. Hitti, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 790

53. Bkz: Kallek, Cengiz TDV, *İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 135, 136

54. İbnü'l-Uhuvve, *Mealimu'l-Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe*, s. 36

Hz. Peygamber (sas) kurduğu ilk 'İslâm Çarşısı'nı denetimsiz bırakmamış, bazen bizzat kendisi, bazen de görevlendirdiği bazı sahabiler vasıtası ile sürekli kontrol altında tutmuş, insanları bu konuda eğitmek için ciddi önlemler almıştır. Efendimiz (sas) bir dönem muhtesib olarak Hz. Ömer'i, başka bir dönem Abdullah b. Said'i Medine Çarşısı için, fetihten sonra ise Said b. Âs'ı Mekke Çarşısı için görevlendirmiştir.⁵⁵ Ayrıca Efendimiz'in iki hanım sahabîyi de çeşitli zamanlarda bu alanda istihdam ettiğini görmekteyiz. O hanımlardan bir tanesi *Şifa bint Abdullah*, bir diğeri ise *Semra bint Nüheyk*'tir.⁵⁶ Bu hanım sahabilerin çarşı-pazarda sadece hanım alıcı ve satıcıları mı kontrol ettikleri, ya da hanım-erkek herkesi mi kontrol ettikleri kaynaklarımızda net değildir. Ancak, ister herkesi olsun, ister sadece hanımları olsun bu işi yaptıkları kesindir. İbn Abdilberr'in ve Kettani'nin verdiği bilgiye göre Semra validemiz, elinde bir kırbaç ile çarşıda dolaşır, gerekli kontrolleri yapar, yeri geldiğinde uyarır, bazen de fiili olarak müdahale de bulunurdu.⁵⁷

Muhtesiblerin çarşı-pazarda neleri kontrol ettiklerini, yetki ve sorumluluklarının neler olduğu, kısacası bu işi nasıl yaptıklarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Çarşı ve pazarın genel nizamını/ işleyişini kontrol etmek

Genel nizam dediğimiz zaman bunun içerisine her şey girmektedir. Pazarların düzeni, sergilenen malların yayanın yoluna müdahale etmemesi, bağlanan deve ve atların nizamı bozmamaları, yaya sirkülasyonunun aksatılmaması ve benzeri genel işleyişin düzenli bir şekilde sürdürülmesinin sağlanması

Efendimiz (sas), Medine'nin pazara açılan yollarının genişli-

55. Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, s. 448

56. Kettânî, *a.g.e.*, s. 448, 449

57. Kettânî, *a.g.e.*, s. 449; İbn Abdilberr, *el-İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, c. 4, s. 285

ğini bile belirlemişti. O zamanki şartlar içerisinde iki deve yükü olarak yan yana rahat geçebilmeleri için 7 zirâ'dan daha az yol genişliği olmamalıydı.⁵⁸ Yedi zirâ yaklaşık 3,5 metreye denk geliyordu. Muhtesibler bunları bile denetliyorlardı. Özellikle yollarda engeller varsa bunları kaldırıyor, yolu gereksiz yere işgal edenler varsa onları uyarıyorlardı.

2- Fiyatları kontrol etmek

Devletin piyasaya müdahale etmediğini biraz önce belirtmiştik. Peki, nasıl muhtesibler fiyat kontrolü yapıyorlardı? Özellikle fahiş fiyat uygulamaları varsa, pazarın genel piyasa şartlarını bozacak olumsuz durumlar ortaya çıkmış ve o an ihtiyaç duyulan bir mal stoklanıp, ikindiden sonra pazara yüksek fiyat ile sunulma sözkonusu ise muhtesibler derhal bunlara müdahale ediyorlar, bu konuda ortaya çıkan sıkıntıları anında gideriyorlardı. Böylece adil bir rekabet ortamında serbest fiyat uygulamasının önü açılıyordu.

3- Ürünlerin kalite kontrollerini yapmak

Muhtesibler, Efendimiz'den (sas) öğrendikleri şekilde her malın olduğu gibi sergilenmesi gerektiğini sağlıyor, düşük kaliteli malların iyi mallarla karıştırılarak, iyi malın fiyatı ile satılmasına engel oluyorlardı. Nasıl oluyordu bu? Mesela; iyi hurmalar üste, kötüler altta... Müşteri hepsini aynı zannediyor, alıp eve gidince bir de ne görsün neredeyse üçte ikisi gördüğü mal değil... İşte muhtesibler bunun için pazardaki tüm malları kontrol ediyor, kalite kalite ayırıyor ve hepsinin farklı fiyatı olmasını sağlıyor, böylelikle bir mağduriyetin oluşmamasının tedbirlerini alıyorlardı.

Bu konuda Efendimiz'in (sas) uyarısını hepimiz biliyoruz değil mi? Efendimiz (sas) Medine pazarında gezerken, sergilenen buğday dikkatini çeker, elini buğday dolu çuvalın içerisine daldı-

58. Buhârî, *Mezâlim*, 29; Müslim, *Musâkât*, 143

rır, bir de bakar ki, buğdayın üstü kuru, altı yaştır. Hemen satıcıya neden böyle yaptığını sorar. O zat: “Ya Resûlüllah! Yağmur yağdı, buğdayım ıslandı, ben de kuru olanları üste, yaş olanları alta koydum” dedi. Efendimiz (sas): “**Hayır, böyle yapma! Yaşı ayrı sergile sat, kuruyu ayrı sergile sat.**” Sonra çok genel bir uyarıyı dile getirerek buyurdu ki: “**Aldatan bizden değildir.**”⁵⁹

Mesela o günlerde bazıları satacakları koyunları, daha bol süt-lü gözükmeleri için sağılmadan birkaç gün bekletiyor, hayvanın memeleri şişmiş bir halde pazara çıkararak, sütünün çok olduğu imajı verilerek satıyorlardı. Koyunu o halde görüp, evine götüren alıcı birkaç gün sonra beklediği oranda süt alamayınca kandırıldığını anlıyordu. Bu hal çokça tekrar etmeye başlayınca, muhtesibler olaya müdahale ediyor, hadise Efendimiz'e (sas) intikal edince, O (sas) da böyle yapılmış alış-verişleri geçirsiz sayarak, üç gün içerisinde alınan sütün bedeli ödenmesi şartı ile hayvanı geri verebileceklerine dair hüküm beyan ediyordu.⁶⁰

İşte muhtesibler bu uyarılar ışığında kalite kontrolü yapıyorlardı. Sütleri kontrol ediyor, süte su katanlar çok ağır bir biçimde uyarılıyor, tekrarı halinde cezalara çarptırılıyor, meyveleri olgunlaştırmadan satanlar ikaz ediliyor; mümkün mertebe bir kalite standardı oluşturulmaya ve bunun da korunmasına çalışıyorlardı. Ayrıca Efendimiz (sas) satılacak malda kusur adına ne varsa, gerek malın işlevini azaltan, gerekse değerini düşüren; bunların alıcıya açıkça söylenmesini emretmişti. Bu konuda Sahâbe'den Ukbe b. Âmir, Efendimiz'den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: “**Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Kusurunu açıkça söylemeden, bir Müslüman'ın diğerine herhangi bir kusurlu/ayıplı malı satması helal değildir.**”⁶¹ Efendimiz'in (sas) bu uyarısı diğer tüm uyarıları gibi Sahâbe'de etki uyandırıyor, onlarda gereklerini titizlikle yerine getiriyorlardı. Mesela, Cerîr b. Abdullah, bu konu-

59. Müslim, *Âmân*, 164; Ebû Davud, *Buyû*, 50

60. Buhârî, *Buyû*, 65; Müslim, *Buyû*, 23, 26

61. İbn Mace, *Ticâret*, 45

da öyle titiz davranıyordu ki, diğer Sahâbe tarafından uyarılmak durumunda kalıyordu. İbn Sa'd'ın, Avn b. Abdullah'tan aktardığına göre, Cerîr b. Abdullah, bir mal satacağı zaman o malın bütün kusurlarını söylerdi. Sonra müşteriyi muhayyer bırakır ve derdi ki: "İstersen al, istersen bırak!" Bunun üzerine kendisine, "Allah iyiliğini versin! Böyle yaparsan satış yapamazsın." denildi. O da bu söze karşılık şöyle dedi: "Biz Allah Resûlü'ne (sas) Müslümanlara nasihat etmek üzere biat ettik."⁶²

Sahâbe'nin büyük bir kısmının Cerîr b. Abdullah gibi davrandığı muhakkaktır. Ama böyle yapmayıp, kusurları gizleyenler olunca da, iş muhtesiblere düşüyor, onlara pazarı kontrol ederek bu manada ortaya çıkması muhtemel sorunları çözüyorlardı.

4- Ölçü ve tartıları kontrol etmek

Ölçü ve tartıların doğru olması konusunda Rabbimizin ne kadar hassas olduğunu biz Kur'an'dan öğreniyoruz. Daha Nübüvvetin ilk yıllarında inen ayetlerde bile bu konu gündeme gelmiş, Mutaffifin süresinde çok ağır uyarılarda bulunulmuştur.⁶³ Bundan dolayı Efendimiz (sas) sahâbeyi hem bu konuda ciddi bir şekilde uyarılmış, hem satarken, hem de alırken kesinlikle tartı ve ölçünün tam olarak kullanılmasını istemiştir. O günün dünyasında pazarda birçok ölçü ve tartı kullanılıyordu. Efendimiz (sas) bunlara da bir standart getirdi ve dedi ki: "**Ölçek Medine'nin ölçüğü, tartı ise Mekke'nin tartısıdır.**"⁶⁴ Bu söz pazara bir ölçü ve tartı birliği yani standardı getirmişti. Muhtesibler bunları da kontrol ediyorlardı.

62. İbn Sa'd, *Tabâkat*, c. 6, s. 291

63. "İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!" Mutaffifin Süresi, 83/1-3

64. Ebû Davud, *Buyû*, 8; Nesâî, *Zekât*, 44

5- Neceşe/müşteri kızıştırmaya engel olmak

O günkü tüccarlar, ne yazık ki bugünde bazen yapılan bir işi yapıyorlardı. Şöyle ki, mal sahibinin tanıdığı üçüncü bir şahıs, malı alacakmış gibi satılan mala talip olarak, gerçek müşterinin verdiği fiyatın üstünde bir fiyat vererek, alış-verişi kızıştırmaya çalışırdı. Böylelikle mal ederinin/değerinin biraz üzerinde satılırdı. Muhtesibler çarşı-pazarda işi bu olan simsarcıları tespit eder ve buna engel olmaya çalışarak, alıcı ile satıcı arasına başkalarının girmesini önleyerek gerçek ticareti sıkıntıya sokacak durumlara müdahale ederlerdi.

6- Çok ve gereksiz bir şekilde yemin edenleri uyarmak

Ticarette ne yazık ki yemin çokça kullanılan bir yoldur. Bu konuda Efendimiz (sas) uyarı maksatlı birçok söz beyan etmiştir. Onlardan birinde diyor ki: “**Yemin mala rağbeti artırır ancak bereketi giderir.**”⁶⁵ Başka hadislerinde ise yeminle ticaret yapana Allah'ın kıyamet günü iltifat etmeyeceğini söyleyerek, bu işin ne kadar yanlış olduğunu öğretiyordu.⁶⁶ İşte muhtesibler bu uyarıları da yaparak; yemin gibi önemli bir hususun ele-ayağa düşmemesi için gerekli tedbirleri alırlardı.

7- Haram kılınmış malların alım-satımını engellemek

Haramlar bellidir. İçki, domuz eti, putlar adına kesilen kurbanlar, ölü hayvan(leş) vs.⁶⁷ Peki, Sahâbe haram olduğunu bile bile bir malın ticaretini yapar mıydı? Asla... Ancak şöyle bir durum vardı. Köylü, ya da tüccar şehir dışından pazara mal getirmiş ama içkinin haram kılındığından haberi yok... Ne yapıyor, muhtesibler?

65. Müslim, *Musâkât*, 131, 132; Nesâî, *Buyû*, 5

66. Ebû Davud, *Buyû*, 60; Nesâî, *Buyû*, 6

67. Hz. Peygamber (sas) pazarda kedi ve köpek ticaretini de yasaklamış, sadece av köpeğinin ticaretine izin vermiştir. Bkz: İbn Hacer, *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, s.158

Yeni nazil olmuş hükümleri alıcı ve satıcıya duyuruyorlar, ortaya çıkan yeni durumdan insanları haberdar ediyorlar. Bu hususa bir örnek vermek gerekirse, dönemin meşhur tüccarlarından Keysân'ı verebiliriz. O, Şam'a gitmiş; Şam'ın en itibar gören şaraplarından develer dolusu yük getirmiş Medine'ye... Haberi yok, gelen ayetlerden... Kim bilir ne umutlarla, ne hesaplarla Medine'ye gelmiştir? Şarapları sergilemiş pazarda... O gün muhtesib Efendimiz ve Hz. Ömer'dir. Efendimiz (sas) Keysân'a: **“Ey Keysân! Senin ardından içki haram kılındı”** demiştir. Belki de tüm sermayesi önünde duran içkiler olan o tüccar Keysân, anında eline aldığı bıçakla içki tulumlarını delip, tüm içkiyi sokağa akıtmıştır.⁶⁸

Yine buna benzer bir hatıra aktarılır; Yemenli Feyrûz ed-Deylemi'den... Feyrûz da o günün en büyük şarap tüccarlarından biridir. Duymuş içkinin haram kılındığını; gelmiş Efendimiz'e: “Ya Resûlüllah! İçki haram kılınmış, ama bizim elimizde çokça üzüm var, ne yapacağız bu üzümle?” diye sormuştu. Efendimiz (sas) demişti ki: **“O üzümleri kurutun, kuru üzüm olarak satın.”** Bu cevap üzerine Feyrûz dedi ki: “Ya Resûlüllah! Millet ne yapsın (o kadar) kuru üzümü?” Efendimiz (sas) dedi ki: **“Şerbet yapsın, hoşaf yapsın, kuru üzüm olarak yesin. Akşam içsin, sabah içsin; ıslatıp ıslatıp içsin!”**⁶⁹ Tabi, Feyrûz'un soruyu sorarken amacı ne onu bilmiyoruz, ama Efendimiz (sas) böyle bir cevap vermiştir.

İşte muhtesibler bu nebevî ölçülere dikkat ederek çarşı-pazarı kontrol ediyor; İslâm'ın yasakladığı malların satımına ve alımına engel oluyorlardı. Böylelikle bir denetim mekanizması ile ticarî hayat koruyor, ortaya çıkacak her türlü mağduriyetler için gerekli tedbirler alınarak sağlıklı ve güvenli bir ticarî-ekonomik hayat tesis ediliyordu..

68. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 335, 336

69. Ebû Ubeyd, *el-Emval*, s. 105, 106

2. BÖLÜM

TÜCCAR

PEYGAMBER (SAS)

TÜCCAR PEYGAMBER^(SAS)

İnsanlık ailesinin medar-ı iftiharları olan peygamberler, Allah'ın seçip gönderdiği özel ve kâmil insanlardır. Büyük bir nimet olarak gönderilen o beşer sultanları, insanlara Allah'ın (cc) hem vahyini *tebliğ* etmişlerdir, hem o vahyin nasıl anlaşılacağını *tebyin* etmişlerdir, hem de o vahyin nasıl yaşanacağını *talim* etmişlerdir. Bu vazifelerini yerine getirirlerken de bu ağır sorumluluğa rağmen, muhataplarından en küçük bir ücret/karşılık istememişlerdir.¹ Peki, varlık gayeleri Allah'ın dinini insanlara ulaştırmak olan bu yüce elçiler nasıl geçinmiş, nasıl ailelerini geçindirmiş, nasıl hayatlarını idame etmişlerdir? Bu sorunun cevabı: *“El'in emeği ile değil, ellerinin emeği ile geçinmişlerdir.”* şeklinde olacaktır. Biz peygamberlerin bu hususunu belirtme adına çok rahat şu cümleyi kullanabiliriz: *“Onlar dinden konuşmuşlardır, ama asla dinden geçinmemişlerdir.”* İnsanlığı davet ettikleri dini asla bir geçim kapısına çevirmemişlerdir, hatta veren el hep onlar olmuştur. Bu hali bize peygamberlik silsilesinin son halkası, son mühür olan Efendimiz (sas) şöyle beyan ediyordu: ***“Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın***

1. Bkz: Yunus Sûresi, 10/72; Hûd Sûresi, 11/29, 51; Şu'ara Sûresi, 26/23, 109, 145, 164, 180; Sebe Sûresi, 34/ 47

Peygamber'i Dâvud da kendi elinin emeğini yerdi."² Efendimiz'in (sas) burada özellikle Hz. Dâvud gibi hükümdar bir peygamberi bu iş için örnek vermesi manidardır. Mesaj gayet açıktır: Hz. Dâvud böyle ise siz artık diğer tüm peygamberleri düşünün...

Müfessirler Hz. Davud'un demiri işleme sanatını öğrenmesi ile alakalı şöyle bir olay nakletmektedirler:

Hz. Davud tebdîl-i kıyafetle çıkar dolaşır, gittiği yerlerdeki insanlara; "Davud nasıl biridir?" diye sorardı. Bir gün Cebrail (as) genç bir adam suretinde onunla karşılaşır ve Hz. Davud, ona da; "Ey Genç! Davud'u nasıl bilirsin?" diye sorar. Cebrail: "Davud, ne güzel bir kuldur. Fakat onda bir noksanlık vardır." Hz. Davud, merakla: "Nedir o?" diye sorar. Genç der ki: "Geçimini devlet hazinesinden temin ediyor. Hâlbuki insanların en hayırlısı kendi kazandığından yiyendir." Bu konuşmadan sonra Hz. Davud, ağlayarak mihrabına döner ve şöyle diyerek Allah Teâlâ'ya yalvarır: "Allah'ım! Bana, hazineye muhtaç etmeyen bir geçim yolu öğret!" Allah Teâlâ'da ona zırh yapmayı öğretir. Demiri yumuşatır. Öyle ki onun elinde demir başkasının elindeki hamur gibi olur.³

Gönderilen elçilerin hepsi ellerinin emeği ile geçinen, bu manada kimselerden herhangi bir beklenti içerisinde olmayan, böyle olduğu için de sözleri tesir eden kutlu peygamberlerdi. İnsanlığın ilk atası ve ilk peygamberi olan Hz. Âdem'in çiftçi, Hz. Nuh'un marangoz, Hz. İdris'in terzi, Hz. İbrahim'in bezzar/kumaşçı, Hz. Davud'un demirci, Hz. Süleyman'ın hasır sepet ustası, Hz. Zeke-riyya'nın marangoz, Hz. İsa'nın ise annesinin eğirdiği iplikleri satan birisi olduğunu unutmamak gerekir.⁴ Ayrıca, kaynaklarımızda Hz. Hûd ile Hz. Salih'in tüccar, Hz. Eyyüb'ün ziraatçı/çiftçi, Hz. Musa ve Hz. Şuayb'ın ise çoban olduğu belirtilir.⁵

O kutlu peygamberlerin temel özelliklerine vurgu yapmak için

2. Buhârî, *Buyû*, 15

3. Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, c. 14, s. 266

4. Şeybâni, *Kitâbü'l-Kesb*, s. 74-78

5. Hubeysi, *el-Bereke fi fazli's-sa'yi ve'l-hareke*, s. 6

şu hususu da göz ardı etmemeliyiz. İnsanlara genel anlamda *tev-hidi, ahlaki ve adaleti* öğreten bu elçiler, “*yaşadıklarını anlatmalı, anlattıklarını yaşamalıydılar.*” Yani, sözleri ile hayatları birbirlerini desteklemeli asla biri diğerini gölgelememeliydi. Bütün bir varlık, onların böyle olduğuna şahittir, hepsinden öte Allah’ın kelamı olan Kur’an bunun en büyük şahididir. Her alanda bu böyle iken, o kutlu elçilerin insanlara yaslanmadan ve bir beklenti içerisinde girmeden alınlarının teri ile geçindikleri bilinen bir hakikattir. Biz bakışlarımızı son peygamber Efendimiz (sas) üzerinde yoğunlaştırdığımızda bunun nasıl olduğunu daha iyi anlarız.

Efendimiz (sas) mübarek ellerinde yetiştirdiği Sahâbe nesline hep ellerinin emekleri ile alınlarının terleriyle geçinmeyi tavsiye etmiştir. Müslüman’ın en önemli ahlaki vasıflarından birinin *istiğnâ* yani gönül zenginliği ve başkasından bir şey istememek olduğunu öğretmiştir. Sahâbe’den biri: “Ya Resûlullah! Bana bir amel söyle ki onu yaptığımda beni Allah da, insanlar da sevsin!” dedi. Efendimiz: “*Dünyaya rağbet etme ki Allah seni sevsin. İnsanların elinde bulunan şeylere göz dikme ki insanlar da seni sevsin.*” buyurdu. ⁶

Sahâbe’den Râfi b. Hadic’den rivayet edildiğine göre, birisi Efendimiz’e şöyle bir soru sordu: “Ey Allah’ın Resûlü! Hangi kazanç daha helaldir/temizdir?” Efendimiz (sas) buyurdular ki: “*Kişinin elinin emeği ile her makbul ve meşru alım-satım, en temiz/helal kazançtır.*”⁷ Başka bir hadisinde Efendimiz (sas) yine Sahâbe’yi alın terine sevk ederek ve özellikle de teşvik ederek der ki: “*Rızkın onda dokuzu ticarettedir. Onda biri ise sığır ve deve gibi büyük veya (daha çok) koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardadır.*”⁸

Taberanî’nin naklettiği bir hadiste de, Efendimiz (sas) Sahâbe’den birine nasihat verirken, ticareti Allah (cc) yolunda yapılmış

6. İbn Mace, *Zühd*, 1

7. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 141

8. Münâvi, *Feydu'l-Kadir*, c. 3, s. 244, 245

bir cihad olarak tasvir eder. Buyurur ki: **“Kendin ve ailen için helal yoldan çalış. Zira bu Allah yolunda bir cihaddır. Bil ki, Allah’ın yardımı meşru ticaretle birliktedir”**⁹ İnsanın bakmakla yükümlü olduğu ailesine karşı sorumluluğunu yerine getirirken yaptığı işin değerini bu şekilde beyan eden Efendimiz (sas) ticaretin kaygan zeminde eminliğini koruyan tüccarın akıbetine dair de şöyle bir müjde verir: **“Doğru ve emîn/güvenilir tâcîr; peygamberler, sıddîkler ve şehitlerle beraberdir”**¹⁰

Allah Resûlü’nün (sas): **“Havarim”** dediği¹¹ Zübeyr b. Avvam ise bize Resûlüllah’ın şöyle dediğini rivayet edecektir: **“Sizden birinizin ipini sırtına alıp bir demet odun getirerek satması ve böylelikle Allah’ın bununla onun şerefini koruması, başkalarından bir şeyler istemesinden daha hayırlıdır. Kim bilir, belki de bir şeyler verilir minnet altında kalınır veya hiçbir şey verilmez zilette maruz kalınır.”**¹²

Enes b. Mâlik bu hadisin sebab-i vüruduna dair şöyle bir olay anlatır: “Peygamberimizin yanına Ensâr’dan fakir bir adam geldi ve çok kötü durumda olduğunu söyleyerek, yardım istedi. Efendimiz (sas) ona evinde bir şeyi olup olmadığını sordu. Adam, evde küçük bir kilim parçasının bulunduğunu, bunun bir kısmını üstlerine alıp bir kısmını da altlarına sergilediklerini, bir de su içtikleri bir kurbanın bulunduğunu söyledi. Efendimiz (sas) adama: **“Onları bana getir”** dedi. Adam hemen evine gitti ve onları aldı, geldi. Efendimiz (sas) adamın getirdiği o iki parça eşyayı açık arttırma ile iki dirheme sattı ve aldığı iki dirhemi adama vererek: **“Bunun bir dirhemiyle yiyecek al, ailene götür; diğeriyle de bir keser al, bana getir”** dedi. Adam öyle yaptı. Efendimiz (sas) kendi elleriyle o kesere bir sap taktı ve adama bununla gidip odun kesip toplamasını

9. Taberanî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, c. 7, s. 47

10. Tirmizî, *Buyû*, 4

11. **“Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim de Zübeyr’dir.”** Buhârî, *Cihad*, 40; Müslim, *Fedâilü’s-Sahâbe*, 48

12. Buhârî, *Müsâkât*, 13

ve bu işi on beş gün kadar devam etmesini söyledi. Adam söyleneni yaptı ve on beş gün sonra geldi. O güne kadar on dirhem kazanmıştı. Efendimiz (sas) adamın elindeki paraları aldı ve bu paranın bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla da giyecek almasını emrederek, parayı adama verdi. İşte o anda yukarıdaki hadisi söyledi.

Efendimiz (sas) bu beyanları ile insanları, başkalarına yük olmak yerine, yük almaya teşvik ediyor; ona, buna el açmanın, dilencilik yapmanın veya beklenti içerisine girmenin yanlışlığına dikkat çekiyordu. Bu konuda bazen öyle uyarılarda bulunuyordu ki, Sahâbe ciddi manada zorlanarak bu ikazları yerine getiriyorlardı. Avf b. Mâlik'in anlattığı şu tablo bu meseleyi anlamamız açısından önemlidir. Avf b. Mâlik diyor ki: "Biz yedi, sekiz kişilik bir grup Allah Resûlü'nün yanında oturuyorduk. O anda Efendimiz bize: **"Allah'ın Resûlü'ne biat etmeyecek misiniz?"** dedi. Biz bu söze şaşırık, çünkü hepimiz daha önce biat etmiştik. Bundan dolayı dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana biat etmiştik!' Bu sözümüze karşı Efendimiz (sas) bir daha: **"Allah'ın Resûlü'ne biat etmeyecek misiniz?"** sözünü tekrarladı. Biz de yine sözümüzü tekrarlayarak dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana biat etmiştik!' Bunun üzerine Efendimiz (sas) üçüncü kez: **"Allah'ın Resûlü'ne biat etmeyecek misiniz?"** dedi. Biz anladık ki, Efendimiz başka bir şey üzerine bizden biat istiyor. Bundan dolayı hemen ellerimizi O'na doğru uzattık ve dedik ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana daha önceleri biat etmiştik. Şimdi ne üzerine biat edeceğiz?' O anda Efendimiz (sas) buyurdular ki: **"Allah'a kulluk edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak, itaat etmek ve -sesini biraz alçaltarak- hiç kimseden bir şey istememek üzere bey'at edeceksiniz!"** Bu söz üzerine hepimiz orada biat ettik. O gün orada biat edenleri sonraki yıllarda gördüm, Allah'a yemin ederim ki, onlardan birisi devenin üzerindeyken kamçısı yere düşerdi de onu kendisine vermesini kimselerden istemez, iner kendisi yerden alırdı." ¹³

"Yaşadıklarımı anlatan, anlattıklarımı yaşayan" Efendimiz (sas),

13. Müslim, *Zekât*, 108

istiğna ve elinin emeği ile geçinme meselesinde Sahâbe'ye ne demişse önce kendisi yapmış, ta çocukluktan itibaren bu konuda insanları kendisine hayran bırakan bir kamet/duruş ortaya koymuştur. Nasıl mı? O'nun hayat defterinin sayfalarını bu gözle çevirmeye başlayalım.

Yetim, Çoban ve Tüccar

Kur'an, Âlemlere Rahmet olarak gönderilen Peygamberimizin çocukluktan nübüvvete kadar olan hayatını şöyle özlü ifadelerle anlatır: **“Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı. Gerçekten senin için ahiret dünyadan daha hayırlıdır. Pek yakında Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın. O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeniyi de sakın azarlama. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla her daim an.”**¹⁴

Kur'an'ın buyurduğu gibi yetim olarak gözlerini dünyaya açtı Efendimiz (sas)... Daha O, annesinin karnındayken babası Abdullah, Yesrib'de vefat etti.¹⁵ Altı yaşına gelince babasının kabrini ziyaretten dönerken *Ebvâ* denilen mevkide annesi Âmine'yi ebedi âleme kendisi yolcu etti. O güne kadar yetimdi, o günden sonra hem yetim, hem öksüz oldu. Yanında bir tek **“annemden sonra annem”** dediği iki kadından biri olan Ümmü Eymen vardı.¹⁶ Üm-

14. Duha Süresi, 93/1-11

15. Babası Abdullah'tan Efendimiz'e (sas) miras kalan şeyler şunlardı: Şükran adlı bir köle ve bunun Sâlih adındaki oğlu, (İbn Sa'd'a göre, bu köle miras kalmamış, sonraları Efendimiz (sas) onu parası ile Abdurrahman b. Avf'tan almıştır.) Ümmü Eymen adlı bir cariye ile beş deve ve bir miktar koyun. Annesinden de, Benû Ali mahallesinde, dünyaya geldiği ev miras kalmıştır. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 100, Ebû 'Ubeydi'l-Kâsım b. Selâm, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 14-21

16. Efendimiz (sas) bu ifadeyi hayatı boyunca iki hanım için kullanmıştır. Bu hanımlardan biri Hz. Ali'nin annesi Fatıma bint Esed, diğeri ise Ümmü Eymen validemizdi. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 3, s. 212

mü Eymen, O'nu getirip Mekke'de dedesi Abdülmuttalib'e emanet etti. Kavminin efendisi olan Abdülmuttalib, çok sevdiği torununu bağına bastı, O'na hem anne, hem baba olmaya çalıştı. Ama bu şefkat dolu sine, ancak iki sene bunu yapabilecekti. Efendimiz, sekiz yaşlarına gelince dede Abdülmuttalib de vefat edecekti. Allah (cc) son peygamber olarak cihana göndereceği elçisinin hiç kimselere yaslanmasını istemiyordu. Bundan dolayı baba, anne, dede birer birer hayatından çıkmıştı/çıkarılmıştı. Dedenin vasiyeti gereği Efendimiz (sas) öz amcası Ebû Talib'in evine gidecek ve uzunca bir süre yaşlı amcanın yanında kalacaktı.

Efendimiz (sas) Ebû Talib'in yanında kalmaya başladığı o günlerin birinde, bir gün bir talep üzere amcasının huzuruna çıkacaktı. Daha sekiz yaşlarında olan bu yetim çocuk, yaslanmadan yaşamanın değerini âleme öğretircesine amcasına çalışmak istediğini söyleyecek ve çobanlık süreci böylece başlayacaktı.¹⁷ Yıllar süren bu çobanlık işi, Efendimiz'e (sas) nübüvvetin o ağır yükünü taşıma noktasında bir hazırlık aşamasına dönüşecekti.¹⁸ O günlerine dair Efendimiz (sas) bazen hatırlarını Sahâbe ile paylaşacak, nasıl elinin emeği ile o günlere geldiğini beyan edecekti. O (sas) bir gün şöyle diyecekti: **"Allah hiçbir peygamber göndermemiştir ki, o çobanlık yapmış olmasın?"** Sahâbe: "Ya Resûlullah! Sen de mi?" diye sorduklarında: **"Evet. Ben de Mekke'nin Karârit mevkiinde"¹⁹ koyun güderdim**²⁰ o günlere ait hatıralarının bazılarını onlara anlatmıştı.

17. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 80

18. Efendimiz (sas) çobanlık günlerinden o kadar çok istifade etmişti ki, yıllar sonra Ashab'ına bazı nasihatler vermek istediği zaman, çoban örneği üzerinden verirdi. Mesela; **"Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz..."** (Buhârî, *Cum'a*, 11; Müslim, *İmâre*, 5) **"Çobanların en kötüsü sürüsünü suya ite kaka götürendir."** (Müslim, *İmâre*, 5; Beyhakî, *es-Sünen*, c. 7, s. 161)

19. Bazı siyer yazarlarına göre *Karârit*, Mekke'de bir mevki ismi iken, (Halebi, *İnsânü'l-Uyûn*, c.1 126; Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, c.2, s. 245,) başkalarına göre ise bu kelime *karat*'in çoğuludur ve bir para birimidir. Mekkelilere göre dinarın 1/24'üne, Iraklılara göre ise dinarın 1/20'sine tekabül etmektedir. el-Fîruzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 620

20. Buhârî, *İcâre*, 2; Müslim, *İman*, 302

Sekiz yaşından on iki yaşına kadar çobanlığını devam ettiren Efendimiz, on iki yaşlarına gelince ticarî hayatının ilk adımı sayılan *Busra* seyahati için yola koyulacaktı. Kureyş'in hazırladığı ticarî kervana Ebû Talib katılma kararı verince, Efendimiz'e de gelmek isteyip, istemediğini soracaktı. Efendimiz, sevinçle gelmek istediğini söyleyince, halaları o yaşta bir çocuğun zorlu bir yolculuğa çıkmasını uygun görmediklerini söyleyeceklerdi. Bunun üzerine Ebû Talib, yeğenini götürmekten vazgeçecekti. Buna çok üzülen hatta ağlayan Efendimiz, amcasının tekrar karar değiştirmesine vesile olacak, yeğenini üzgün bir halde bırakmak istemeyen amca, onu kendisi ile birlikte götürmeye karar verecekti. ²¹ Bu ilk ticarî seyahat başta *Rahib Bahira* hadisesi olmak üzere birkaç hatıranın yaşanmasını sağlayacaktı. Böylelikle daha on iki yaşlarında iken Efendimiz (sas) bu seyahati ile ticaret hayatına ilk adımını atacaktı.

Bu seyahatin üzerinden dört yıl geçtikten sonra, Efendimiz (sas) on altı yaşlarında iken diğer amcası Zübeyr b. Abdülmutilib ile birlikte Yemen'e gidecekti. Kaynaklarımız bu ticarî seyahate dair de bazı hadiseler nakletmektedirler. Efendimiz'in (sas) bu yolculuk esnasında kervanın içerisinde kimselerin yatıştıramadığı kızgın bir deveyi yatıştırması ve sel suları ile dolup taşan vadide, kervandakilere rehberlik yaparak onları sağ-salim karşı tarafa geçirmesi kendisine olan hayranlığı arttıracaktı. ²² Bu ikinci seyahatte, Efendimiz'in ticarî sahada yavaş yavaş ilerlemesini sağlayacaktı.

Yirmili yaşlara gelince tarih, O'nu (sas) ticaretin vesile olduğu bir müessese içerisinde kayıt edecekti. Bu müessese *Hilfû'l-Fudûl* denilen faziletli birliği idi. Bu birliğin kurulma sebebi şu idi: Yemenli Zübeyd kabilesinden bir adam malını satmak üzere Mekke'ye getirmiş, malının büyük bir miktarını ise Mekke'nin tanınmış tüccarlarından Âs b. Vâil'e satmıştı. İş paranın ödeme-

21. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c.2, s. 24, 25; Taberi, *Tarih*, c.2, s. 194

22. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 2, s. 277

sine geldiğinde Âs b. Vâil, parayı ödememiş, bir de yabancı olan bu tüccarı tehdit etmeye başlamıştı. Yemenli tüccar çaresizlik içerisinde Mekke’de sayılı birkaç şahsın yanına gitmiş ve bu konuda kendisine yardımcı olmalarını istemişti. Ama bunlar, mazlumun yanında yer alacaklarına, Âs b. Vâil’in nüfuzundan korkarak, onun yanında yer almış, adamı da azarlamışlardı. Yemenli tüccar böyle bir hale düşünce Ebû Kubeys dağına çıkmış; “Ey Fihri/Kureyş ahalisi!” diye bağırarak, uğradığı zulmü şiirler okuyarak insanlara anlatmış ve bu konuda onlardan yardım istemişti. Bu çağrıya ilk icabet eden Efendimiz’in (sas) amcası Zübeyr olmuş, insanlar yaşlı ve cömert bir zat olan Abdullah b. Cüd’an’ın evinde toplanmış, “*kim olursa olsun zalime karşı, mazlumdan yana olma*” ilkesi ile bu birliği oluşturmuşlardı. İlk olarak da bu birlik Yemenli tüccarın alacağını Âs b. Vâil’den tahsil etmişti.²³ Bu birlik içerisinde yaşı o günlerde yirmi olan Efendimiz olduğu gibi yaşı on sekiz olan Ebû Bekir de vardır. Efendimiz (sas) bu birliğin önemini yıllar sonra şu sözü ile beyan edecekti: “*Ben İslâmiyet öncesinde Abdullah b. Cüd’an’ın evinde yapılan sözleşmeye şahit olmuştum. Benim için o, vadi dolusu kırmızı develerden daha hayırlıdır. Vallahi! Eğer İslâmiyet döneminde de bir daha çağırıysaydım, o evdeki ittifaka yine katılırdım.*”²⁴

Efendimiz’in (sas) yirmi yaşlarında iken ticarî bir vesile ile kurulan bu birlikte yer alması, o yaşlarda aktif bir ticarî hayatın içerisinde yer almakla birlikte mevcut durumun ortaya çıkardığı aksaklıkları giderme konusunda da ne kadar hasas olduğunu görmemiz açısından önemlidir. O (sas) ticarî hayatın içerisinde yer almakla birlikte, mevcut durumun ortaya çıkardığı aksaklıkları giderme konusunda da ne kadar hasas olduğunu Siyer’in sayfaları içerisinde görmekteyiz. İnsanlara hayranlık veren o muhteşem ahlakı ile her türlü sıkıntılı işin çok rahat yapıldığı bir zeminde, nübüvvet öncesinde bile haliyle, edasıyla, sözleriyle ve ahlakıyla

23. İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 1, s. 129; İbn Esir, *el-Kamil*, c. 2, s. 41

24. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 90

la örnek oluyordu. O günlere dair bir hatırayı kaynaklarımız bize şöyle anlatırlar.

Efendimiz (sas) sonradan Müslüman olacak olan Abdullah b. Ebî Hamsâ ²⁵ isimli bir tüccardan vadesi belirlenen borç bir mal almıştı. Belirlenen günde Efendimiz (sas) borcunu ödemek için sözleşilen yere gimiş, ama Abdullah'ı bulamamıştı. Üçgün boyunca ara ara o mekana gitmiş ve borçlu olduğu şahsı beklemişti. Üç günün sonunda Abdullah çıkıp gelmiş, muhteşem ahlakın sahibi olan Efendimiz, Abdullah'a şöyle demişti: **“Ey delikanlı! Bana zahmet verdin, üç gündür burada seni bekliyorum.”** ²⁶

Sermaye-Emek Ortaklığı ve Başlayan Yeni Süreç

Efendimiz (sas) yirmi üç yaşlarına geldiği zaman birkaç yıl sonra hanımı olacak olan Mekke'nin en zengin ve en asil kadını Hatice bint Hüveylid ile *mudarebe* ortaklığı üzerinden bir ticaret başlattı. Mudarebe; sermaye-iş ortaklığı idi. Sermayeyi veren Hz. Hatice, o sermayeyi emniyet ve doğrulukla işletip, belirlenen kâr üzerinden payını alacak olan Efendimiz'di. Hz. Hatice o yıllar uluslararası ticaretini yapacak birilerini arıyordu. Aslında Hz. Hatice birkaç kez Yemen'e yolladığı ticarî kervanlarını, genç ve çok kabiliyetli olan Ebû Talib'in yetimi Muhammed ile göndermiş ve ondan çok da memnun kalmıştı. Belki Hz. Hatice'nin aklından yine O geçiyordu ama açıkça söyle(ye)memiş, böyle birini aradığını Mekke'de duyurmuştu. Bu duyuru Mekke'nin en önemli gündem maddesi olmuştu. Çünkü Hz. Hatice çok büyük bir kervanı Şam'a yollayacaktı. Bu kervan şimdilere kadar yola çıkan en büyük Kervan'dı. Hatta İbn Sa'd Tabakât'ında, bu kervanın büyüklüğünü belirtmek adına; **“Tüm Mekkelilerin mallarına denk bir kervandı”** demektedir. ²⁷

25. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, c. 3, s. 218

26. Ebû Davud, *Edeb*, 82; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 9, s. 57

27. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 10, s. 18,19

Ebû Talib böyle bir kervan için adam arandığını duyunca hemen yeğeni Muhammed'i çağırdı ve ona dedi ki: "Ey Muhammed! Duydum ki Hüveylid'in kızı büyük bir kervan yola çıkacakmış. Bu kervan seninle gitmeli. Çünkü bizim maddi imkânlarımız yok ve oradan elde edilecek kazanca ihtiyacımız var. Eğer kabul edersen ben gidip, Hatice ile pazarlık edeyim, kime ne veriyorsa sana iki katını versin,²⁸ çünkü o senin eminliğini çok iyi biliyor, bu teklifimi kabul edeceğini zannediyorum." Efendimiz yaşlı amcasını güzellikle dinledi ve ona dedi ki: "**Sen nasıl istersen öyle olsun amca, bilirsin ki ben asla senin sözünden çıkmam ve seni dinlerim.**" Ebû Talib yeğeninın yanından ayrılınca doğru Tahire lakablı Hatice'nin yanına geldi. Kervanlarını götürecek ortak olarak yeğeni Muhammed'i ona önerdi ve iki kat ücret talebinde bulundu. Hatice bu talebe şöyle yanıt verecekti: "*Ey Ebû Talib! Doğrusu sen Muhammed'e layık bir ücret istemiş bulunuyorsun. Eğer benden kat kat daha fazlasını istemiş olsaydın bile ben itiraz etmeden ona verirdim.*"²⁹

Hatice validemiz, kervanı Efendimiz ile göndermeye, talep edilen ücret mukabili kayıl oldu ve farklı bir hal hissettiği Muhammed'i biraz daha yakından tanımak için yol boyunca O'na eşlik edip, onu gözlemlerin diye de *Meysere* isimli hizmetlisini kervanla birlikte göndermeye karar verdi. Üç ay sürecek olan bu ticarî yolculuk boyunca birkaç hadise cereyan etmiştir. Kaynaklarımızın bize aktardıkları bu bilgiler ışığında biz, Efendimiz'in (sas) ticarî ahlakına dair çok güzel mesajlar görmekteyiz. Nübüvvet öncesi dönemde yaşadığı toplumun *Muhammedü'l-Emin* diye isimlendirdikleri Efendimiz'in bu hatıralarını, ticarî ahlakımızın yeniden gözden geçirilmesine vesile olması dua ile aktarıyoruz.

İlk rivayeti bize İbn Sa'd nakletmektedir. Bu rivayete göre,

28. Bu ücretin ne kadar olduğu konusunda kaynaklarımızda şöyle bir bilgi vardır: Hz. Hatice, görevlendireceği şahsa iki genç deve vermeyi tahahhüt etmişken, Ebû Talib'in teklifi gereği dört genç deve vermeyi kabul etmiştir. Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, c. 1, s. 203; Taberî, *Tarih*, c. 2, s. 35; Halebi, *İnsanü'l-Uyûn*, c.1, s. 132-133
29. İsfehâni, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/178

Şam'da bir pazarda Efendimiz kervana ait bazı mallarını satmaktadır. O anda aslen Yahudi olan bir tüccar Efendimiz'i uzaktan seyretmektedir. O, biraz dikkat kesilince, Efendimiz'in bambaşka bir ahlakta ve yapıda olduğunu fark edecektir. Çünkü O ticaretle *semahat* yani kolaylığı kendisine en önemli ilke olarak edinmiştir. Ne satarken, ne alırken asla başkalarını zora sokmuyor, yemin etmiyor ve yemin edilmesini hoş görmüyor, muhataplarının yemin etmesi için de, herhangi bir zemin hazırlamıyordu.³⁰ Bu noktada çokça yaptığımız bir yanlışın altını bu vesile ile çizmekte yarar var: Yapılan yanlış şu ki; sanki Allah Resûlü'nün tüm sünnetlerine temessuk etmişiz gibi; "*pazarlık sünnettir*" deyip, satarken ve alırken sınırları zorlamamızdır. Evet, doğrudur, pazarlık sünnettir. Ama asıl sünnet olan *semahattir*, yani kolaylıktır, zora sokmamaktır, üç kuruş fazla alıp, eksik verme adına yeminler edip, yeminler ettirilmesine sebep olup ortamı germemektir. Yıllar sonra, Hz. Aişe annemize Efendimiz'in (sas) ticarî ahlakını soran Ebû Abdullah el-Cedelî, Aişe annemizden şöyle bir cevap alacaktı: "*O, haddi aşan, sözlerinde ve fiillerinde taşkınlık yapan bir kimse değildi. Çarşıda/pazarda bağırıp, çağırılmaz, kötülüğe kötülük ile karşılık vermezdi. Aksine, affeder ve hoşgörülü davranırdı.*"³¹

Allah Resûlü nübüvvet öncesi böyle bir ahlak ile Şam'ın pazarında herkesi hayran bırakıyordu. Başkaları bir heybelik malları saatlerce süren pazarlıklarla alıp satarlarken, Muhammedü'l-Emin kolaylık ilkesi ile çok rahat bir biçimde alışverişini yapıyordu. Uzaktan bu alışverişleri hayranlıkla izleyen Yahudi tüccar, Efendimiz'i daha yakından tanıma adına onunla alışveriş yapmak istedi. Geldi ve Efendimiz'in satmak istediği mallara talip oldu. Fiyatını sordu ve pazarlık yapmaya başladı. Pazarlığı biraz uzatınca, Yahudi tüccar Efendimiz'in Mekkeli olduğunu öğrendiği için, Mekke'nin en meşhur putları olan *Lat* ve *Uzza* adına Efen-

30. Bu konuda Efendimiz'in (sas) şu beyanı hiçbir zaman unutulmamalıdır: "*Ticaretle yemin, mal için sürüm sebebi olabilir, ama hakikatte ise kazancın bereketini yok eden bir şeydir.*" Buhârî, *Buyû*, 26; Müslim, *Müsâkât*, 131

31. Tirmizî, *Birr*, 69

dimiz'den yemin istedi. Bir anda ortam gerildi ve biraz önce ticaret yaparken herkese tebessüm dağıtan Muhammedî çehre birden gadaplandı, akideye, inanca ait bir talep söz konusu olunca kaşlar çatıldı, sesler gürleşti ve Şam'ın pazarı geleceğin Peygamberinden şu sözleri işitti: **“İnanmadığım ve bu güne kadar değer vermediğim cansız nesnelere adına beni yemine mi çağırıyorsun? Bana sevimsiz gelen o putlar adına asla yemin etmeyeceğim.”**³²

Bu söz bir anda Şam'ın pazarının havasını değiştirdi. Çünkü Mekkelileri ticaret vesilesi ile çok iyi tanıyan Şamlılar ilk kez böyle bir söz ile karşılaşacaklardı. Yahudi tüccar daha fazla sözü uzatmadan alacağını almanın şaşkınlığı içerisinde Meysere'nin yanına vardı ve ondan bu genç tüccar hakkında bazı şeyler sordu. O anlarda olan-biteni nefesini tutmuş, izleyen Meysere'den Muhammed'in kimliğine dair bilgileri öğrendi.

Yolculuk esnasındaki, ikinci rivayeti de bize yine İbn Sa'd nakletmektedir. Meysere, Muhammedü'l-Emin'de müthiş bir güven görmüştü. Hesaplarında öyle bir hassasiyet içerisindeydi ki, içtiği bir kase suyun bile hesabını yapmaktaydı. Bir aralık Meysere, Efendimiz'in hesap kitap işleri ile meşgul olduğunu gördü ve yanına vardı: “Ey Muhammed! Saatlerdir ne yapıyorsun burada?” dedi. Efendimiz dedi ki: **“Ey Meysere! Kervanın hesapları ile kendi özel hesaplarımı ayırmıştım. Ama nasıl yapmışsam küçük bir karışma olmuş. Kervanın parası mı benim parama karışmış, benim param mı kervanın parasına karışmış bilemiyorum? Bu şüphe içerisinde daha fazla bocalayacağıma, sen şahit ol ki, tüm paramı kervanın parasına katıyorum. Kervanın bir tek dirhemi bana geçeceğine benim onlarca dirhemim kervanın hesabına geçsin.”**³³ Meysere'nin dili tutulmuştu. Meysere, yıllardır, onlarca tüccar ile bu tür seyahatlara çıkıyordu, ama böylesi birini hiç görmemişti.

Üçüncü rivayeti ise başta İbn İshak ve İbn Hişam olmak üzere, birçok siyer ve tarih kitabı naklederler. Kervan, satacağını

32. İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s.130

33. İbn Sa'd, *a.g.e.*, c.1, s.130

satmış, alacağını almış dönüş için yola koyulmuştu. *Busra* denilen mevkide konaklamışlardı. *Kervan* içerisinde bulunanlar her biri farklı bir mekânı tercih etmiş, istirahatı çekilmişlerdi. Efendimiz de istirahat için pek de kimsenin tercih etmediği yaşlı bir çınar ağacının altına tercih etmişti. Çünkü bu ağacın O'nda bir hatırası vardı. O ilk Şam seyahatinde amcası ile bu ağaç altında oturmuş ve *Rahip Bahira* ile bu ağaç altında tanışmıştı. Şimdi *Rahip Bahira* vefat etmiş, yerine *Rahip Nastura* geçmişti. *Rahip Nastura* manastırının penceresinden gelip o ağacın altında oturan genci hayranlıkla izlemiş ve daha fazla dayanamadan *Meysere*'nin yanına koşmuştu. *Nastura*, *Meysere*'ye "Kim bu genç?" diye sormuştu. *Meysere* demişti ki: "O, Muhammed b. Abdullah'tır. Harem ehlinde bir gençtir." *Rahip Nastura* bu cevap karşısında demişti ki: "*Vallahi! Bu ağacın altında bu güne kadar Nebilerden başka oturan olmadı. Ben inaniyorum ki, bu genç ümmetin beklediği son peygamberdir. Ne olur ona çok iyi bakın.*"³⁴ *Rahip Nastura* sonra heyecanla Efendimiz'in yanına koşmuş, yanı başına oturmuş, O'nunla biraz sohbet etmiş ve alnından öperek ona olan muhabbetini dile getirmişti.

Meysere, tüm bu olan bitenleri zihnine bir bir kaydediyordu. Böylelikle yolculuk tamamlanmış, *kervan* Mekke'ye ulaşmıştı. Efendimiz, sermaye sahibi olan *Hatice*'nin yanına gitmiş ve büyük bir dikkat ile *kervan*'ın hesaplarını ona teslim etmişti. *Hatice* validemiz, Efendimiz'in hassasiyetine ve güvenilirliğine hayran olmuştu. O sefer sırasında *kervan* büyük bir kâr elde etmişti. *Hatice* validemiz, Efendimiz'in bu dürüstlüğünü takdir etmiş ve kararlaştırılan ücretin daha fazlasını vermiş, ayrıca çeşitli hediyelerle de memnuniyetini ifade etmişti. Bu ticaret daha sonra kutlu bir evliliğin vesilesi olmuştu.³⁵

34. İbn Hişam, *Sîre*, c. 1, s. 250; İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 130

35. Yapılan ticaret ve sonrasındaki evlilik hayatının ayrıntıları hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin; *Risalet Davası'nın Annesi* Hz. *Hatice*, s. 37-124

Yapılan kutlu evlilikten sonra da Efendimiz (sas) ile hanımı Hz. Hatice arasındaki ortaklık devam etmiş, Efendimiz mülkiyet hakkı hanımında olmak üzere yıllarca bu ticareti devam ettirmişti. Yirmi beş yıl süren bu evlilik, o hane de doğan altı çocuk, on beş yıl nübüvvetten önce, on yıl nübüvvetli günlerde hep saâdet üzerine yürümüştü. Hz. Hatice annemiz İslâm döneminde tüm malını kendi isteği ile Allah yolunda infak etmiş bu davranışı ile de Efendimiz'den bir ömür hayırla yâd edilme şerefini kazanmıştır. Onun Efendimiz'in (sas) dünyasındaki değerini birçok rivayet bize aktarır da, biz sadece bir rivayet üzerinden bu sevgiyi ve vefayı anlamaya çalışalım.

Mekke fethedilmiş, Kâbe putlardan temizlenmiş; Bilal, Mekke'nin semalarına artık hiç susmamak üzere Ezan-ı Muhammediye'yi duyurmuştu. Allah Resûlü Kâbe'nin avlusunda durmuş, kendisine gelen yüzlerce meseleye çözümler getirmeye başlamıştı. Bir anda Allah Resûlü yaşlı, beli bükülmüş, eli bastonlu bir ihtiyar hanımın kendine doğru geldiğini görmüştü. Hemen haykırması; **“Açın yolu, gelen hanıma yol verin.”** Emir yerine getirilmiş, yollar açılmış, ihtiyar hanım adım adım Allah Resûlü'nün huzuruna gelmiş, Efendimiz sırtındaki cübbeyi çıkarıp yere sermiş ve bu hanımı yanına oturtmuş ve onunla sohbet etmeye başlamıştı. Allah Resûlü o kadar içten bu ihtiyar hanım ile sohbet ediyordu ki, tüm Sahâbe heyecanla kadının kimliğini merak etmeye başlamışlardı. Efendimiz zaman zaman gülüyor, zaman zaman duygulanıp ağlıyor, zaman zaman hiç konuşmadan bakışlarını ufukların ötesine dikiyordu. Bir müddet sonra o ihtiyar hanım gidiyordu. Aişe validemiz büyük bir merak ile Efendimiz'in yanına geliyor: “Ya Resûlullah! Kimdi biraz önceki yaşlı hanım? Onunla neler konuşuyordunuz?” diye soruyordu. Allah Resûlü: **“Ey Hümeiram! Gelen Hatice'min arkadaşıydı; onunla Haticeli günleri anımsadık”** diyordu.³⁶ Efendimiz isim vermiyor ama ihtimaldir ki gelen hanım, evliliklerine vesile olan Nefise bint Münye'dir.

36. Dimaşkı, *Subu'l-el-Hüda*, c.11, s. 178

O anda Aîşe validemiz dayanamayacak ve diyecektir ki; “Ya Resûlüllah! Nedir hep Hatice, Hatice deyip duruyorsun. Allah şimdiden daha hayırlısını ve gencini sana nasip etmişken sen yine de hep Hatice Hatice diyorsun.” Bir anda Efendimiz’in mübarek yüzünün rengi değişir, gadaplanır ve Aîşe’nin şahsında Hatice’nin değerini âleme duyurmak adına şöyle der: “**Hayır vallahi! Allah Hatice’den daha hayırlısını bana nasip etmedi. Herkes beni yalanlar-ken o beni doğruladı. Herkes kapıları yüzüme kapatırken o kapısını bana açtı. Herkes beni malından mahrum ederken o malı ile mülkü ile bu Risalet davasını destekledi. Şimdi söyleyin onun gibisi var mı?**”³⁷ Bu sözler Efendimiz’in dünyasında Hatice annemizin yerinin ne olduğunu gösteren sözlerden sadece bir tanesidir.³⁸

Peygamberimiz’in (sas) Mekke’deki Ortağı

Hız. Peygamber’in (sas) yirmili yaşlarda başladığı ve Medine’ye hicret edene kadarda ara ara fasılalar olsa da çoğu zaman devam ettirdiği ticarî hayatında birçok kimse ile ortaklığı, ticareti veya münasebeti olduğu muhakkaktır. Ancak Mekke dönemi rivayetlerinin azlığı sebebi ile şu an biz o günlere ait çok fazla malumata ulaşamıyoruz. Elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde konuyu değerlendirdiğimizde Cahiliye döneminde, Efendimiz’in es-Sâib b. Ebû’s-Sâib³⁹ isminde bir ortağı olduğunu görüyoruz.

Ebû’s-Sâib’in adı, Sayfi b. Âiz b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm’dur. es-Sâib’in annesi, Zeyneb bint Osman b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm’dur. Zeyneb’in annesi ise, Safiyye bint Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf’tır.

37. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 6, s. 117

38. Efendimiz’in (sas) Hz. Hatice’ye olan sevgisinin boyutunu şu söz üzerinden düşünmek de gerekir. Bir gün Efendimiz (sas) şöyle buyuracaktır: “**Ben, O’nun (Hatice’nin) sevgisiyle rızıklandırıldım.**” Müslim, *Kitabü’l-Fedâil*, 75

39. İbn Hacer, *Kays b. es-Sâib*’i anlattığı kısımda, Efendimiz’in ortağının Kays olduğunu söyler, daha sonra buna dair itirazları belirtir ve doğrusunun es-Sâib b. Ebû’s-Sâib olduğunu delilleri ile ortaya koyar. Bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, s. 684

Es-Sâib'in oğullarından Abdullah, Hz. Peygamber'i (sas) görmüş, Sahâbe olma bahtiyarlığına ermiş ve Efendimiz'den rivayette bulunmuştur. Diğer oğlu Abdurrahman ise Cemel savaşı günü öldürülmüştür. Onun Avzallah ve Evse isimli çocuklarının anneleri, Remle bint Urve Zü'l-Bürdeyn'dir. O, Rebî'a b. Riyâh b. Ebû Rebî'a b. Abdümenâf b. Hilâl b. Âmir b. Sa'sa kabilesine mensuptur. es-Sâib'in diğer bir oğlu olan Atâ'nın annesi ise Benî Âmir'den Ümmü'l-Hâris bint el-Hâris b. Hübeyre'dir. Onun kızlarından Humeyde'nin annesi, Huzâ'a'dan Fâtıma bint el-Esved b. Halef b. Es'ad b. Âmir b. Beyâda'dır.⁴⁰

İbn Sa'd, es-Sâib'in, Efendimiz (sas) ile ortaklığını şöyle anlatıyor:

“O[es-Sâib b. Ebu's-Sâib], İslâm'ın ilk zamanlarında Resûlullah (sas) ile ticarete ortaklık yapardı. Mekke'nin fethi günü olunca Müslüman olmaya geldi. Resûlullah (sas), ona şöyle dedi: **“Merhaba kimseyi aldatmayan ve çekişmeyen kardeşim ve ortağım es-Sâib! Cahiliye devrinde [Allah katında] kabul edilmeyen işler yapardın. O işleri soy ve akrabalık için yapardın. O davranışların bugün [Müslüman olduğun için] artık senden kabul ediliyor.”**⁴¹

İbn Hacer ise o günü, es-Sâib'in lisanından şöyle anlatır: “Mekke fethedildiği gün bazı Sahabîler beni alıp Resûlullah'a götürdüler. Onlar beni Resûlullah'a takdim ederlerken, Osman ve kimileri beni övmeye başladılar. O zaman Allah Resûlü buyurdular ki: **“Onu bana öğretmeyin/övmeyin. O benim cahiliye döneminde ar-kadaşımı. Onu ben ta o günlerden tanırım.”**⁴²

Efendimiz (sas) es-Sâib b. Ebü's-Sâib'i yıllar önce tanıdığını ve onun iyi biri olduğunu işte böyle ifade edecekti. es-Sâib b. Ebü's-Sâib ise, Peygamberimiz ile olan ticaret hayatını hep hayırla yâd edecek ve O'nun çok iyi bir ortak olduğunu söyleyecekti. Diyecekti ki: **“Cahiliye devrinde Resûlullah benim ortağım-**

40. İbn Sa'd, Tabakât, c. 6, s.93

41. İbn Sa'd, Tabakât, c. 6, s.93

42. İbn Hacer, a.g.e, c. 1, s. 685

di. O çok güzel bir ortaktı. Hiç münakaşa etmez ve boş yere mücadele yapmazdı.”⁴³

Es-Sâib b. Ebü's-Sâib bu sözleri ile Efendimiz'in (sas) ticarî ahlakının nasıl olduğunu beyan etmiş oluyordu. Aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen, bir ortağın diğer ortağı hakkındaki bu sözleri bu çağın insanları olarak bize bazı mesajları vermesi gerekir. Bu mesajları alma duası ile...

Peygamberimizin (sas) Medine'deki Ticarî Hayatı

Efendimiz (sas) on üç yıl süren zorlu Mekke hayatından sonra eski adı *Yesrib* olan ama iman şehri olacağı için Peygamberimiz tarafından *Medine* diye isimlendirilen o güzel beldeye ailesi ile birlikte hicret etti. Hicretten sonra orası artık bir İslâm devleti idi, Peygamberimiz de bu devletin başkanı/reisi idi. Çok yoğun ve ağır işlerden dolayı Efendimiz (sas) Medine'de ticaretle uğraşmadı. Bir taraftan Medine İslâm toplumunu kurma çabaları, bir taraftan münafık ve Yahudilerle mücadele, diğer taraftan Medine dışında olan bitenlere karşı alınan tedbirler, gönderilen seriyyeler Efendimiz'i (sas) çok meşgul ediyordu. Peki, böyle bir zeminde Efendimiz (sas) geçimini nasıl sağlıyor, ailesinin ihtiyaçlarını nasıl karşılıyordu? Bilinen bir hakikat var ki, işin başından sonuna kadar, Peygamberimiz devletten bir maaş almamıştır. Böyle bir maaş almadığı gibi ailesinden de ciddi bir miktarda herhangi bir mal da kendisine kalmamıştı.⁴⁴ Babasından

43. İbn Hacer, *a.g.e.*, c. 3, s. 1633

44. Önceki sayfalarda Efendimiz'e baba ve annesinden kalan mirasları belirtmiştik. Kaynaklarımızda Hz. Hatice'nin vefatında, Efendimiz'in (sas) yıllarca oturduğu ve çocuklarının tamamının doğduğu Merve tepesine yakın olan evinde ve bir miktar malında kaldığı söylenir. Bu evinde Akil tarafından satıldığı, ya da Ebü Leheb'in oğlu Uteybe'nin el koyduğu rivayet edilir. Bu evin daha sonraları Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından mescid haline getirildiği, Osmanlı zamanında da oranın genişletilerek korunduğu bilinir. Ezraki, *Ahbaru Mekke*, c. 2, s. 199; Fakihi, *Ahbaru Mekke*, c. 3, s. 270; c. 4, s. 907

kendisine intikal eden Mekke'deki evini de amcasının oğlu olan Akil b. Ebî Talib satmıştı.⁴⁵ Dolayısı ile Efendimiz (sas) hicret edip geldiğinde ne Mekke'den ne Medine'den her hangi bir mal varlığı yoktu. Bununla beraber kendisinin ve ailesinin sadaka/zekât alması da helal değildi. O (sas) diyordu ki: **“Şüphesiz ki bu zekât, insanların mallarının kiridir. O, ne Muhammed'in kendisine ve ne de O'nun ailesine helaldir.”**⁴⁶ Yine Efendimiz (sas) Yemen halkına gönderdiği mektupta şöyle demişti: **“... Şurasını biliniz ki Resûlullah, sizlerin zengin ve fakirlerinizin dostudur. Ne Muhammed'e ve ne de onun ailesine zekât helal değildir. Zekât, yalnızca mallarınızın temizlenmesi için olup Müslüman ve Müminlerin fakirlerine mahsustur.”**⁴⁷

Hal böyle olunca Efendimiz'in (sas) Medine'nin ilk günlerinde ailesini geçindirmek için tek bir yolu kalıyordu. O da gelen hediyelerdi. Bunlarda hicretin ilk yıllarında çok fazla değildi. Bundan dolayı Efendimiz (sas) ve annelerimiz olan hanımları, çok ciddi sıkıntılar yaşıyor, günler boyunca evlerinde sıcak bir yemek bulamadıkları oluyordu. Hz. Aişe annemiz, yeğeni Urve'nin bir sorusu üzerine bu hali bize şöyle tasvir ediyordu: **“Vallahi ey kız kardeşimin oğlu! Biz hilali görüyorduk, sonra (başka) bir hilale, sonra (başka) bir hilale, sonra (başka) bir hilale bakıyorduk. İki ayda üç hilal görüyorduk da, Resûlullah'ın (sas) evlerinde (yemek pişirmek için) ateş yakılmadığı oluyordu.”** Urve bunun üzerine **“Peki teyze, öyle ise sizin maişetiniz neydi (ne ile geçiniyordunuz)?”** diye sordu. Hz. Aişe: **“İki siyah olan hurma ve su ile geçiniyorduk.”**⁴⁸ Ancak Resûlullah'ın (sas) Ensâr'dan bir kısım komşuları vardı. Onların da

45. Mekke Fethi sırasında Sahâbe: “Ya Resulullah! Mekke'de kendi evinizde mi kalacaksınız?” diye sorduklarında Efendimiz: **“Akil bize ev mi bıraktı?”** diyerek, evinin satıldığını söylemişti. Bkz: Buhârî, *Hac*, 44, *Cihad*, 180, *Megazi*, 48; Müslim, *Hac*, 439

46. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 11, s. 72

47. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 81

48. Medine hurması genelde siyah olduğundan, Arap dilinde de yeme, içmeye galip olduğundan hurma ile suya iki siyah denmiştir.

sağmal malları vardı. Resûlüllah'a onların sütlerinden gönderirler ve biz de onlardan içerdik." diye cevap veriyordu. ⁴⁹

Bu zorlu hal ganimetlerin beşte birlik kısmının Efendimiz'e (sas) ayrılması ve Fey gelirlerinden bir kısmının tahsis edilmesi zamanına kadar devam etti. Bedir ve Kaynukaoğulları Gazvesi'nin ardından Hicretin 2. yılında nazil olduğu söylenen Enfal Süresi'nde, Rabbimiz şöyle buyurmuştu: **"Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir."** ⁵⁰

Fey gelirlerine gelince, bunlar ganimet malları dışında Gayr-i Müslimlerden alınan haraç, cizye, uşûr (ticarî mal vergisi) ve diğer bazı gelirleri ifade etmektedir. ⁵¹ Bu alanda elde edilen ilk arazi Hicrî 3. yılda Uhud Gazvesi sırasında, Nadiroğulları'ndan olan Yahudi bilgin Muhayrik'in vasiyet yolu ile bıraktığı yedi bahçe olmuştur. ⁵² O günden sonra da bu tarz gelirler artarak devam etmiştir. ⁵³ Bu gelirler peygamber evinde kısmî bir rahatlama sağla-

49. Buharî, *Hibe*, 1, *Rikâk*, 17; Müslim, *Zühd*, 28; Ahmad b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 2, s. 405

50. Enfal Süresi, 8/41

51. Fayda, Mustafa; *DÎÂ*, c. 12, s. 511

52. Bu yedi bahçe o gün için Medine'nin en güzel bahçeleri idi. Şu an bilen yerleri biline bu bahçelerin isimler şunlardır: E'vâf, Sâfiye, Delâl, Meyseb, Berka, Hüsna ve Meşrebetü Ümmü İbrahim. Bkz: Vakıdı, *Kitabü'l-Meğazi*, c.1, s. 259; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 18

53. Hz. Peygamber'in, Hicret'in 6. ve 7. yıllarında, 7. ya da 20 âdet devesi ile 7 âdet keçisi bulunduğu ve çobanı ona her gün 2 kırba süt getirdiği aktarılmaktadır. Yine, Medine'de Hz. Peygamber'in *Mehrûz* adlı bir çarşısı olmuştur. Hicrî 4. yılda Benû Nadîr'in ganimetlerinden payına düşen bir arâzisi, Hicrî 6. yılda Vâdî'l-Kurâ arâzisinin üçte biri, yine Hicrî 6. yılda Fedek arâzisi bulunmaktadır. Fedek arâzinin gelirinin yarısı Hz. Peygamber'in, kalan yarısı da arâziyi işleyen Fedek'lilerindir. Bunlardan başka, Hicrî 7. yılda Hayber gazvesinden sonra, kendisine *Ketibe*, *Selâlüm* ve *Vetiyh* adlarında 3 kale düşmüştür. Hz. Peygamber, bunlardan Ketibe'nin gelirini, hanımlarına ve akrabalarına ayırmıştır.

mış, ama infak konusunda Resûlüllah'ın gösterdiği kamet bazen yine evde bir tas çorba kaynamayacak şartların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Efendimiz'in (sas) vefatından sonrada Hz. Ebû Bekir, Peygamberimizin: **“Bize mirasçı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır”**⁵⁴ beyanıyla, **“Mirasçılarım hiçbir dinarı bölüşmesinler. Hanımlarımın nafakasından ve âmilimin masrafından başkası sadakadır”**⁵⁵ uyarısını hatırlatarak, kalan tüm malları devlet hazinesine devretmiş, ailesinin nafakasını ise o hazineden ödemiştir.

Bu bahsi bir değerlendirme ile nihayete erdirelim. Rabbimiz genel bir hüküm ile: **“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”**⁵⁶ demiştir. Dolayısı ile insan ister dünya hayatı için olsun, ister ahiret hayatı için karşılaşacağı durum çalışmasının karşılığıdır. Bu ilahî fermanın ilk muhatabı olan Efendimiz (sas) nübüvvetten önce yirmi yıl boyunca sürdürdüğü ticaretini, nübüvvetten sonra da devam ettirince Mekke müşriklerinin tepkisi ile karşılaştı. Kur'an'a da giren bu tepkilerde onlar diyorlardı ki: **“Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zalimler (müminlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.”**⁵⁷

Müşriklerin zihin dünyasında olan peygamber böyle biri idi. Onlar, Allah'ın seçilmiş elçisinin kendi alın teri ile geçinmesini, zorluklar çekerek ailesini geçindirmek noktasında bedel ödeme-

Buradan, hanımları her yıl 80 vesak hurma ve 20 vesak da arpa olmak üzere toplam 100 vesak mahsûl almışlardır. Detaylı bilgi için bkz: Ebû 'Ubeydi'l-Kâsım, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 14-21; el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetü'd-Diniyye*, s. 213-218

54. Buhârî, *Nafâkat*, 2; Müslim, *Cihad*, 16

55. Buhârî, *Vesâya*, 33

56. Necm Sûresi, 53/39

57. Furkan Sûresi, 25/7, 8

sini bir türlü anlayamıyorlardı. Ama Rabbimiz, onların bu yanlış anlayışlarını düzeltmek için şöyle diyordu: **“(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.”**⁵⁸

Rabbimizin buyurduğu bu ilahî yasa gereği, Efendimiz (sas) ilk günden itibaren kendi elinin emeği ile geçinmeye çalışmış, Mekke’de otuz beş sene ticarî hayatın içerisinde olmuş, bu konuda ciddi bir tecrübe kazanmış ve bu kazanımları Medine Çarşısı’nın oluşumunda Müslümanların selâmeti uğruna harcamıştır. O’nun (sas) her alandaki örnek ve rehberliği ticarî alanda da çok derin izlerle kendini göstermiştir. Efendimiz’in (sas) ticarî hayata katkılarını yetiştirdiği talebeler olan Sahâbe nesli üzerinde görmek mümkündür. Nasıl talebeler yetiştirmiş? Miladi 6. asırda bu manada âleme nasıl izler bırakmış, bunu bir sonraki bölümde göreceğiz. Ama bu bölümün sonunda sizlere, Kur’an’dan ve Sünnet’ten çıkardığımız ideal bir tüccar nasıl olmalı sorusuna cevap niteliğinde bazı ilkeleri/mesajları paylaşmak isiyoruz. On tanesi Kur’an’daki bazı ayetlerden mülhem olarak, diğer on tanesi de Sünnet’ten/Hadis’ten çıkarılarak hazırlanmıştır. Hangi ayetler olduğu dipnotlarda belirtilmiş, hadisler ise hemen mesajların altına alınmış, kaynakları da aşağıya alınmıştır. Bu çalışmanın özellikle, Tüccar Peygamber (sas) bölümünün arkasına konmasının sebebine gelince, Efendimiz’in (sas) ticarî ahlakını şekillendiren mesajların neler olduğunu görmek, en güzel örnek olan Rehberimizden (sas) hayatlarımıza taşımak için örnekler almaktır.

58. Furkan Sûresi, 25/20

KUR'ANÎ İLKELER

Ey Müslüman Tüccar! Ticaretin kendine özgü bir heyecanı, gerginliği ve havası vardır. Daha çok kazanma tutkusuna kapılıp, sakın Allah'ı anmaktan, namazı ikâme etmekten, zekatı vermekten geri durmamalısın. Bir hak olan ölümü sürekli hatırlında tutmalısın ki, kaymayasın, kaydırılmayasın, sarsılmadan istikamet üzere yürüyebilesin.⁵⁹

Ey Müslüman Tüccar! İman ettiğin Rabbinin, dilediği kimseye rızıkı genişlettiğini, dilediğine ise sadece yetecek kadar verdiğini hatırlından çıkarmamalısın.⁶⁰ Sana düşen vazife yeryüzünde rızıkını aramak için gayret etmek ve ter dökmektir.⁶¹ Beşer olarak elinden geleni yapmalı, neticeyi ise Rabbine bırakmalısın ki, haddini aşmayıp, payına rıza gösterebilesin.

Ey Müslüman Tüccar! İman ettiğin Rabbin, bir imtihan gereği yeryüzüne indirdiği bazı rızıkları helal, bazılarını da haram kılmıştır.⁶² Allah'ın koymuş olduğu bu sınırlara riayet etmek senin en büyük vazifendir.⁶³ Şeytan ve dostları, ayağını kaydırmak için tüm vesileleri zorlayacak, haramları sana süslü ve kârlı gösterecektir.⁶⁴ Sen takva elbisesini iyice kuşanmalı ve her an Rabbin ile irtibatını taze tutmalısın ki, hesabını verebileceğin işlerle iktifa edebilesin.

Ey Müslüman Tüccar! Ne yaparsan yap; alırken, satarken, borçlanırken, ortaklık kurarken, hepsini kayıt altına almalısın. Kur'an'ın en uzun ayetinin⁶⁵ konusunun bu olduğunu unutmalı ve gereğini yerine getirmelisin ki, ortaya çıkma ihtimali bulunan tüm sorunların kapısını kapatabilesin.

59. Nûr Sûresi, 24/37

60. İsrâ Sûresi, 17/30; Sebe Sûresi, 34/36

61. Cuma Sûresi, 62/10; Müzzemmil Sûresi, 73/20

62. Yunus Sûresi, 10/59

63. Hac Sûresi, 22/30

64. Enam Sûresi, 6/142

65. Bakara Sûresi, 2/282

Ey Müslüman Tüccar! Ticaretin tartı ve ölçü üzerine yürüyorsa, hakkaniyetten asla ayrılmamalısın. Her türlü yolsuzluğun kınandığını⁶⁶ ve Medyen halkının böyle bir hilekarlıktan dolayı azaba çarptırıldığını⁶⁷ unutmamalısın. Tartarken, ölçerken, başkasının hakkına dikkat etmelisin ki, yarın hak divanında beratını sağ elinden alabilesin.

Ey Müslüman Tüccar! Allah alış-verişi helal, faizi ise haram kılmıştır. Faiz yiyenler, kıyamet günü kabirlerinden şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbeti geçirir gibi kalkacaklardır.⁶⁸ Helal olan kazancına faizi bulaştırırsan, bereketten mahrum olursun.⁶⁹ Allah ve Resûlü ile savaşmak istemiyorsan⁷⁰ bulaşmamalı ve çok dikkatli olmalı; ne almalı, ne de vermelisin. Bu konuda hassasiyetini her geçen gün ziyadeleştir ki, umumi bir belaya dönüşen bu hastalıktan kendini koruyabilesin.

Ey Müslüman Tüccar! Sadakat senin en önemli ilken olmalıdır. Kur'an; siddikları, nebilerin hemen sonrasına, şehitlerin ise hemen öncesine almıştır.⁷¹ Kaygan zeminlerde sadakati sürdürmek zordur. Bundan dolayı sadıklarla beraber olmak, sadık dostlar edinmek gereklidir.⁷² Yanında, arkanda sadık dostların olsun ki, sürçtüğünde uyarıcı bir dil, düştüğünde uzanan bir el, yanı başında görebilesin.

Ey Müslüman Tüccar! İyiliğin ve takvanın yayılması için yardımlaşmalı, kötülüğün ve düşmanlığın artmasına engel olmalısın.⁷³ Ne kadar sıkıntı ile karşılaşsan da, Allah'a borç verir gibi, O'nun kullarının yardımına koşmalısın. O'na verilen borçların

66. Şuara Sûresi, 26/ 181, 182; Mutaffifin Sûresi, 83/1-6

67. Hûd Sûresi, 11/85, 86

68. Bakara Sûresi, 2/275

69. Bakara Sûresi, 2/276

70. Bakara Sûresi, 2/279

71. Nisa Sûresi, 4/69

72. Tevbe Sûresi 9/119

73. Maide Sûresi, 5/2

bir kayıp değil, kazanç olduğunu unutmamalısın. ⁷⁴ İyiliğin yayılması adına gayretlerini daha da arttır ki, gerçek manada saâdete erişebilesin. ⁷⁵

Ey Müslüman Tüccar! Borçlarını ödeme konusunda çok titiz davranmalı, haksızlık etmemeli, karşılıklı rıza dışında kimseleri zora sokmamalısın. ⁷⁶ İyilikleri su-i istimal eder, insanların içerisindeki iyilik damarını yok edersen; hem kendini, hem başkalarını manen öldürmüş olursun. ⁷⁷ Bu konuda istenilen duruşu sergile ki, etrafındakileri pişman etmeyesin, işin neticesinde kimsesiz kalmayasın.

Ey Müslüman Tüccar! Sahici/kalıcı kazancın nereden geldiğini hiçbir zaman unutmamalı, zekatını tastamam verdiğin gibi, infak ve sadakalarını da arttırmalısın. Gece gündüz, gizli açık, Allah'ın sana verdiklerini O'nun yolunda harcamalı, tüm korku ve hüzünlerden emin kalmalısın. ⁷⁸ Allah bire yedi yüz veriyorsa akıllı bir tüccar olarak nasıl bu ticaretten geri durabilirsin ki? ⁷⁹ Öyleyse Allah'ı ticaretine ortak et ki, almak için değil vermek için isteyen bir ortağın sahibi olasın, vermeye doymayan biri olabilesin.

74. Bakara Sûresi, 2/245

75. Müzzemmil Sûresi, 73/20

76. Nisa Sûresi, 4/29

77. Nisa Sûresi, 4/29

78. Bakara Sûresi, 2/ 274

79. Bakara Sûresi, 2/ 261

NEBEVÎ İLKELER

Rezzak olan Allah'ın senin hakkındaki takdirine razı olmalı, bu konudaki tevekkülünü selim/sağlam bir şekilde inşa etmeli-sin ki, imanına yakışır bir kamet ortaya koyabilesin.

“Eğer siz hakkıyla Allah'a tevekkül etseydiniz, O, sabahleyin aç gidip akşamleyin tok olarak yuvalarına dönen kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de kesinlikle rızıklandırır.”⁸⁰

Allah'ın koymuş olduğu helal ve haram sınırlarına riayet etmeli, şüpheli şeylerden ise yüz çevirmelisin ki, namusuna ve hay-siyetine leke sürmeyesin.

“Helal bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise bir takım şüpheli şeyler vardır ki, insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve hay-siyetini) korumuş olur. Kimde şüpheli şeylere meylederse, her an harama düşebilir.”⁸¹

Rızıkını aramak için sabahın erken saatlerinde evinden çıkma-lı, güneşi üzerine doğurmamalı, sen güneşin üzerine doğmalısın ki, berekete nail olabilesin.

Hız. Ali'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sas) bir gün şö-yle dua etmiştir: *“Allah'ım! Ümmetim için sabahın erken vakitle-rini bereketli kıl!”⁸²*

Alırken satarken, borç verirken, tahsil ederken kolaylığı esas al ki, ticaretini rahat yapabilesin, Allah'ın rahmetini kazanabilesin.

“Satarken, alırken, alacağını talep ederken hoşgörülü davranıp kolaylık gösteren kimseye Allah rahmetiyle muamele eylesin.”⁸³

80. Tirmizî, *Zühd*, 33; İbn Mace, *Zühd*, 14

81. Müslim, *Müsâkât*, 107

82. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 153

83. Buhârî, *Büyü*, 16

Sattığın malın işlevini azaltan ve değerini düşüren bir kusur varsa, bunu alıcıya açıkça söyle ki, kazancına haram katmayıp, lanete muhatap olmayabilesin.

“Kim kusurunu açıklamadığı bir malı satarsa daima Allah’ın gazabı ve meleklerin laneti altındadır.”⁸⁴

Faiz konusunda hassas olmalı, yememeli, yedirmemeli, yenilen yerde durmamalı, çok dikkatli olmalısın ki, Resûlüllah’ın çatik kaşlarına ve ağır sözlerine maruz kalmayabilesin.

Cabir b. Abdullah diyor ki: “Resûlüllah (sas) faiz yiyene, yedirene, bu işlemi yazan kâtibe ve buna şahitlik eden şahitlere lanet etti ve: **“Onların hepsi (günahta) eşittirler!”** dedi.”⁸⁵

Yaptığın işte sebat göstermeli, sabırlı olmalı ve kısa vadeli hesaplar yapmamalısın ki, işin neticesinde başarı elde edebilesin.

İmam Nafi ticaretindeki bir değişiklik ile alakalı Hz. Aişe vali demize halini anlatınca, annemiz dedi ki: “Böyle yapma! Ticaretini eski hali ile devam ettir. Ben Resûlüllah’tan (sas) şöyle işittim: **“Allah-u Teâla, sizden birine bir tarafı rızık sebebi kıalarsa, bu değişinceye veya güçleşinceye kadar onu terk etmesin.”**⁸⁶

Dünya malının göz alıcı ve tatlı olduğunu, ancak Allah (cc) katında geçici ve değersiz kılındığını hiçbir zaman unutmama ki, hırsı ve tamahı kuşanmayasın, onlara hak ettiği yere kadar değer verebilesin.

Resûlüllah’ın (sas) Hakîm b. Hizâm’a tavsiyesi: **“Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala engin bir gönülle ve göz dikmeksizin sahip olursa, kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamahla dolu bir kalple bu malı arzularsa, tıpkı doymak bilmeyen obur bir kimse gibi onun için malın bereketi kaçar. Veren el, alan elden üstündür.”**⁸⁷

84. İbn Mace, *Ticârât*, 45

85. Müslim, *Müsâkât*, 106; Nesâî, *Zinet*, 25

86. İbn Mace, *Ticârât*, 12

87. Buhârî, *Zekat*, 50

Malını ederinin üzerinde satmak için yanlış yollara sapmamalı ve müşterilerini asla aldatmamalısın ki, Resûlüllah'ın (sas) ümmeti olarak kalabilesin.

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Efendimiz (sas) aldatma ve aldanma riski içinde olan her türlü alış-verişi yasakladı⁸⁸ ve bir gün yaş buğdayları kurunun altına koyarak satmak isteyen satıcıyı uyararak: **“Aldatan bizden değildir!”** dedi.⁸⁹

Ticaretini dürüstlük üzerine bina etmeli ve asla doğruluktan ayrılmamalısın ki, Cennet'te en güzel dostlarla komşuluk yapabilesin.

“Dürüst ve güvenilir tüccar; peygamberler, siddiklar ve şehitlerle (Cennet'te) beraberdir.”⁹⁰

88. Ebû Davûd, *Bûyû*, 24

89. Müslim, *İman*, 164; Tirmizî, *Bûyû*, 74

90. Tirmizî, *Bûyû*, 4

3. BÖLÜM

TÜCCAR
SAHÂBÎLER (RA)

TÜCCAR SAHÂBÎLER ^(RA)

Sohbet masterından türetilmiş bir kelime olan *Sahâbi* en geniş anlamı ile Efendimiz (sas) ile aynı zamanı ve aynı mekânı paylaşma şerefine nail olan son vahyin ilk muhataplarıdır. Onlar, Efendimiz'in (sas) Mekke'de kurduğu nebevî bir pota olan *Darü'l-Erkam*'da, Medine'de kurduğu nebevî bir medrese olan *Suffa Mek-tebi*'nde Kur'an'ın diriltlen mesajları ile yoğrulup kıvama gelmiş, her biri hayatın farklı alanlarında abideleşerek, kendilerinden sonraki nesillere örnek olmuşlardır.

Âlemlere Rahmet olarak gönderilen Efendimiz (sas) *Üsve-i Hasene/En Güzel Örnek* oluşunu, insanlığa en güzel örnekler olan Sahâbe neslini yetiştirerek yansıtmıştır. Aradan on dört asır geçmiş olmasına rağmen biz, bugün bile onların hayatlarını okuyunca sanki dünü veyahut bugünü okuyor gibi canlı örnekler bulur, onların dünyasına girerek kendi dünyalarımızı inşa etmeye çalışırız. Hayatın hangi alanı olursa olsun bu rehberiyeti görmek mümkündür. Mesele ticarî saha olunca bu örnekliğin daha çok olduğunu görmekteyiz. Çünkü bugün adını bildiğimiz 10.000'i aşkın Sahâbi efendimizin, ancak yaklaşık 2000 tanesinin hayatlarına dair bilgilere ulaşabilmekteyiz. Biz bu çalışmamızda ticaret alanında onların rehberliği üzerinde duracağımız için sadece bu alanla ya da ticarî hayat ile yakından ilgisi bulunan bazı mes-

lek grupları üzerinde yoğunlaşacağız. *Tüccar Sahâbiler* bölümünde şöyle bir yol izleyeceğiz. Öncelikle ulaşılabildiğimiz kaynaklardan ⁹¹ Asr-ı Saâdet Dünyası'nda var olan tüccar ve bazı meslek erbabının tespit edebildiğimiz isimlerini listeler halinde size takdim edecek, sonra da bu isimler içerisinde özellikle bugün bizlerin ticaretlerine örnek olabilecek rivayetleri içerisinde barındıran bazı sahâbilerin hayatlarına dair bilgileri aktarmaya çalışacağız.

91. Temel sahâbe kaynakları olarak bilinen, İbn Hacer, *el-İsabe*, İbn Esir, *Usdü'l-Ğabe*, İbn Abdilberr, *el-İstiab*, İsbekani, *Marifetü's-Sahâbe*, Zehebî, *Tecridü Esmâü's-Sahâbe* ve *Siyerü A'lami'n-Nübelâ* gibi eserlerin yanında, başta İbn Sa'd'ın *Tabakât*'i olmak üzere birçok *Tabakât* ve *Ensab* kitaplarından da istifade edilmiştir. Ayrıca Kettânî'nin *et-Terâtibu'l-İdâriyye* adlı o müstesna kitabı ve İbn Habib'in *el-Muhabbar* ve *el-Munammak*'i da saymak gerekiyor. Bu alanda yapılmış önemli bir doktora tezini de belirtmemiz lazım. O da Elnure Azizova'nın "*Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*" adlı çalışmasıdır.

ASR-I SAÂDET DÜNYASI'NDA İTHALAT VE İHRACATLA UĞRAŞAN SAHÂBİLER

ADI	KABİLESİ	ALANI	BÖLGESİ
Abbas b. Abdülmuttalib	Haşimoğulları/Kureyş	İtriyat	Yemen ve Arabistan'ın çeşitli yerleri
Abdurrahman b. Avf	Zühreoğulları/Kureyş	Kumaş	Suriye ve Yemen
Afif el-Kindî	Kindeoğulları/Yemen	İtriyat	Mekke
Amr b. Âs	Sehmoğulları/Kureyş	Kumaş	Suriye ve Habeşistan
Amr b. Said	Ümeyyeoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye
Abdullah b. Ebî Rebia	Mahzûmoğulları/Kureyş	İtriyat, Baharat	Yemen
Cübeyr b. Mut'im	Nevfeloğulları/Kureyş	Kumaş	Suriye
Dihye b. Halife	Kelb Kabilesi/ Suriye	İtriyat ve Kumaş	Suriye
Ebü'l-Âs b. Rebî	Abdüşemsoğulları/Kureyş	Kumaş ve Gıda	Suriye
Ebü Bekir b. Ebî Kuhafe	Teymoğulları/Kureyş	Kumaş, Elbise	Suriye
Ebü Süfyan b. Harb	Ümeyyeoğulları/Kureyş	Deri ve Zeytinyağı	Suriye, Yemen ve Irak
Esmâ bint Muharribe	Mahzûmoğulları/Kureyş	İtriyat	Yemen
Gaylan b. Seleme	Sakifoğulları/Taif	Gıda	Irak
Hâkim b. Hizam	Esedoğulları/Kureyş	Buğday ve Kumaş	Suriye ve Yemen
Halid b. Said	Abdüşemsoğulları/Kureyş	Kumaş	Suriye
Hatice bint Hüveylid	Esedoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye, Busra
Kayletü'l-Enmâriyye	Enmâroğulları/Henakiye	Kumaş, Elbise	Medine
Mahreme el-Abdî	Abdoğulları/Hicaz	Kumaş	Suriye, Bahreyn
Mahreme b. Nevfel	Zühreoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye
Muğire b. Şu'be	Sakifoğulları/Taif	Kumaş	Suriye, Hire
Müleyke Ümmü's-Sâib	Sakifoğulları/Taif	İtriyat	Medine
Münkiz b. Amr	Neccaroğulları/ Hazrec/Medine	Gıda	Medine
Osman b. Affan	Ümeyyeoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye, Yemen
Ömer b. Hattab	Adiyyoğulları/ Kureyş	Kumaş, Deri	Suriye, Irak, Medain
Rebia b. Hâris	Haşimoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Hicaz'ın Muhtelif Yerleri
Rebah el-Mu'terif	Muhâriboğulları/Kureyş	Kumaş	Suriye
Safvân b. Ümeyye	Cumahoğulları/Kureyş	Silah, Altın ve Gümüş	Suriye
Suheyb b. Sinan	Rebia Kabilesi/İrak	Kumaş, Gıda	Mekke
Süveyd b. Kays	Abdoğulları/Hicaz	Kumaş	Bahreyn veya Hecer
Talha b. Übeydullah	Teymoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye, Busra
Zübeyr b. Avvam	Esedoğulları/Kureyş	Kumaş, Gıda	Suriye, Busra

KASAPLIK (CEZZAR VEYA LAHHÂM) YAPAN SAHÂBİLER

Ali b. Ebî Talib	Haşimoğulları/Kureyş
Zübeyr b. Avvam	Esedoğulları/Kureyş
Amr b. Âs	Sehmoğulları/Kureyş
Âmir b. Küreyz	Abdüşemsoğulları/Kureyş
Halid b. Esid	Ümeyyeoğulları/Kureyş
Halid b. Abdüluzza	Ümeyyeoğulları/Kureyş
Kirâm el-Cezzar	Ensâr/Medine
Mina b. Ebî Minâ	Mevla Abdurrahman b. Avf/Medine
Avf b. Mâlik	Eşça Kabilesi/Gatafan

DERİCİLİK (DEBBAĞ) YAPAN SAHÂBİLER

Zeyneb bint Cahş	Ümeyyeoğullarının Haleflerinden/Kureyş
Sevde bint Zem'a	Amr b. Lüey/Kureyş
Ümmü Seleme bint Ebî Ümeyye	Mahzûmoğulları/Kureyş
Esmâ bint Ümeys	Has'amoğulları/Yemen
Râita bint Muaviye	Sakifoğulları/Taif
Ümmü Sinan	Eslemoğulları/Medine
Himâs b. Amr	Leysoğulları/Hicaz
Fâria bint Ebî Salt	Sakifoğulları/Taif

ARICILIK (ASHABÜ'L-ASEL/BAL YETİŞTİRİCİLERİ) YAPAN SAHÂBİLER

Ebü Züeyb b. Halid	Hüzeyfoğulları/ Mekke, Taif
Sa'd b. Ebî Zübâb	Devsoğulları/Yemen
Zebbân b. Kaysûr	Külfeoğulları/Medine
Ebü Seyyare el-Mutaî	Absoğulları/ Hicaz
Hilâl b. Sa'd	Mutânoğulları/Hicaz

AVCILIK (SAYDÜ'L-BERR) YAPAN SAHÂBİLER

Adîy b. Hâtim et-Tâî	Tay Kabilesi/ Yemen-Tihame Arası
Zeyd b. Hayl et-Tâî	Tay Kabilesi/ Yemen-Tihame Arası
Ebü Sa'lebe el-Huşenî	Hüşeyn Kabilesi/ Hicaz
Hamza b. Abdülmuttalib	Haşimoğulları/Kureyş
Seleme b. Amr b. Ekvâ	Eslemoğulları/Medine
Zeyd b. Sehl	Neccaroğulları/Medine
Urfuta b. Nühayk	Temimoğulları/ Yemame ve Necid
Sa'b b. Cessame	Leysoğulları/Hicaz
Hâzım b. Hâram	Cüzam Kabilesi/ Hicaz
Ebü Zübâb el-Mezhici	Mezhic Kabilesi/ Yemen
Ebü Katade b. Rib'î	Selimeoğulları/Medine

ZİRAAT İLE (FELLAH/ÇİFTÇİ) UĞRAŞAN SAHÂBİLER ⁹²

Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe	Teymoğulları/Kureyş
Ömer b. Hattab	Adiyyoğulları/ Kureyş
Talha b. Übeydullah	Teymoğulları/Kureyş
Zübeyr b. Avvam	Esedoğulları/Kureyş
Abdurrahman b. Avf	Zühreoğulları/Kureyş
Said b. Âs	Ümeyyeoğulları/Kureyş
Râfî b. Hadîc	Harisoğulları/Evs /Medine
Hadîc b. Râfî	Harisoğulları/Evs /Medine
Zâhir b. Râfî	Harisoğulları/Evs /Medine
Ebû Eyyüb el-Ensârî	Neccaroğulları/Hazrec/Medine
Abdullah b. Amr	Selemeoğulları/Hazrec/Medine
Cabir b. Abdullah	Selemeoğulları/Hazrec/Medine
Enes b. Mâlik	Neccaroğulları/Hazrec/Medine
Sâib b. Habbâb	Mevla Abdüşems/Kureyş
Ümmü Mübeşşir bint Berâ	Selimeoğulları/Hazrec/Medine
Ümmü Süleym bint Milhân	Neccaroğulları/Hazrec/Medine
Sa'd b. Muaz	Abdüleşheloğulları/Evs/Medine
Sa'd b. Ubâde	Sâideoğulları/Hazrec/Medine

92. Özellikle Medineli Ensâr'dan olan sahâbilerin büyük bir kısmı ziraat ile uğraşmaktadırlar. Böyle olunca burada onların isimlerinin hepsini zikretmek listeyi epeyce uzatacaktır. Bundan dolayı biz bu listeye özel olarak kaynaklarımızda uğraştıkları ziraat vesilesi ile Efendimiz (sas) ile bir şekilde hatırları olan isimleri almakla iktifa ettik. Listede göreceğiniz gibi Muhacir Sahâbilerin isimleri de mevcuttur. Bunun nedenine gelince, Ensâr; yapılan kardeşlik akdinden sonra ellerindeki toprakları Muhacirlerle paylaşmak istemiş, ama Efendimiz (sas) buna müsaade etmemiştir. Daha sonra Yahudilerin Medine'den çıkarılması üzerine onların tarlaları özellikle Muhacirlere verilerek, onların kendilerine ait topraklarda ziraat ile uğraşmalarının imkânı oluşturulmuştur. Medine'de ve Hicaz'da başta hurma olmak üzere, çeşitli meyveler, sebzeler, buğday, arpa, pamuk, çeşitli bitkiler onların yetiştirdikleri başlıca ürünler olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz: Azizova, Elnure; *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 145-179; Hamidullah, Muhammed; *Asrı Saâdet Öncesi Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Bütün Yönleriyle Asrı Saâdet'te İslam, c. 1, s. 101-114

EĞİRME, DOKUMACILIK VE TERZİLİK İLE UĞRAŞAN SAHÂBİLER

Süeyre el-Esediyye	Mevla/Habeşistan
Zeyneb bint Cahş	Ümeyyeoğulları'nın Haleflerinden/Kureyş
Ebû Zer el-Ğifari	Ğifaroğulları/Kinane Yurdu
Osman b. Talha	Abdüddaroğulları/Kureyş
Kays b. Mahreme	Muttaliboğulları/Kureyş
Âmir b. Küreyz	Abdüşemşoğulları/Kureyş

YAPI USTALIĞI İLE UĞRAŞAN SAHÂBİLER

Habbab b. Eret	Temimoğulları/ Yemame
Ebû'd-Derda b. Kays	Harisoğulları/Hazrec/Medine
Ammar b. Yasir	Ansoğulları/Yemen
Talk b. Ali	Hanifeoğulları/Yemame

MARANGOZLUK (NECCAR) YAPAN SAHÂBİLER

Kubeysa el-Mahzûmî	Mahzûmoğulları/Kureyş
Temim ed-Dâri	Dâroğulları/Filistin
Kilâb	Abbas b. Abdülmuttalib'in Kölesi
Mînâ	Abbas b. Abdülmuttalib'in Kölesi
Sibâh	Abbas b. Abdülmuttalib'in Kölesi
Bakûm en-Neccar	Âs b. Ümeyye'nin Kölesi

DEMİRCİLİK (HADDÂD/KAYN) YAPAN SAHÂBİLER

Habbab b. Eret	Temimoğulları/ Yemame
Ebû Seyf	Neccaroğulları/Hazrec/Medine
Ezrak b. Ukbe	Sakifoğulları/Taif

KUYUMCULUK (SÂİĞ/SAVVAĞ) YAPAN SAHÂBİLER

Haccâc b. İlât	Süleymoğulları/Necid
Ebû Râfi es-Sâiğ	Ensâr/Medine
Hassan es-Sâiğ	Ensâr/Medine
Hayyân es-Sâiğ	Ensâr/Medine

HER ALANDA ZİRVE BİR SAHÂBÎ HZ. EBÛ BEKİR (R.A)

Ebû Hureyre (RA) anlatıyor: Peygamberimiz (sas) bir gün şöyle buyurdu: *“Kim Allah yolunda, malından iki şey harcarsa, cennetin kapılarından ‘Allah’ın kulu! Burası güzeldir, buradan girin’ diye çağrılır. Namaz ehli olanlar, Salat (namaz) kapısından çağrılır. Cihad ehli olanlar, Cihad kapısından çağrılır. Oruç ehli olanlar, Reyyan kapısından çağrılır. Sadaka ehli olanlar, Sadaka kapısından çağrılır.”* Bunun üzerine Ebû Bekir “Ey Allah’ın Resûlü! Anam, babam sana feda olsun, bütün bu kapılardan çağrılması için kişinin ne yapması gerekir? Bu kapıların hepsinden çağrılacak bir kimse olacak mı?” diye sordu. Peygamberimiz: *“Evet, öyle ümit ediyorum ki, sen onlardan olacaksın.”* buyurdu.⁹³

Sahâbe’nin en faziletlisi sayılan Hz. Ebû Bekir’i anlatan onlarca hadisten bir tanesi budur. Görüldüğü gibi o, salih amele doymayan biri olarak *hel min mezid?/daha fazlası yok mu?* şuuru ile hayatı boyunca her hayırlı amelin içerisinde olmak, her hayırda önde olmak gibi bir arzu içerisinde olmuştur. İlk iman eden hür erkeklerden olması, on üç yıl boyunca Mekke’nin o zorlu günlerinde hep Efendimiz’in (sas) yanında bulunması, hicret yollarında

93. Buhârî, *Savm*, 4; Müslim, *Zekat*, 86

yoldaş olması, Sevr mağarasında üç gün üç gece sırdaş olması ve Medine'deki süreçte hep olması gereken yerde durması, onu Sahâbe içerisinde çok farklı bir konuma ve değere kavuşturmuştur.

Asıl ismi Abdullah olan Hz. Ebû Bekir, Efendimiz'den (sas) iki yaş küçük olduğu için Müslüman olduğunda otuz sekiz yaşlarında idi. O bu yaşına kadar Mekke'nin en saygın tüccarlarından biri idi. Teymoğulları'na mensup olan Hz. Ebû Bekir, tüm Kureyş ve Araplar tarafından sevilir ve sayılırdı. Darü'n-Nedve içerisinde *Elzâm* diye bilinen bir göreve bakardı. *Elzâm*, kan davalarında diyetleri belirleyen adli bir merci idi. Okuma-yazma bilen sayılı insandan biri olan Hz. Ebû Bekir, nesep ilmine de ciddi bir düzeyde vakıftı. Bölge Arapları soy meselesinde kendisine müracaat eder, bu konuda onun söylediklerini kabul ederlerdi.

İslâmiyet'i kabul ettiği sıralarda 40.000 dirhem kadar bir servete sahip olan Hz. Ebû Bekir,⁹⁴ ticarete oldukça kabiliyetli ve mahir birisiydi. Akıllı bir tüccar olarak gerçek kârın nereden geleceğini çok iyi bildiği için sermayesinin büyük bir kısmını daha Mekke'de iken Allah yolunda harcamıştı. Özellikle nübüvvetin ilk günlerinde Müslümanlardan zayıf ve güçsüz olan köleleri, efendilerine büyük meblağlar ödeyerek satın alıp azat eden Hz. Ebû Bekir, onlarca Sahâbî'yi bu adımı ile işkencelerden kurtarmıştı. Bilal-i Habeşî ve annesi Hamâme, Amir b. Führeyre, Ümmü Übeys, Zinnure, Nehdiye, Nezire, Ebû Führeyhe, Lübeyne, Lebibe bu isimlerden bazılarıdır. Onun bu kölelere çokça paralar vermesi kabilesi ve özellikle o günlerde halen iman etmemiş babası Ebû Kuhafe tarafından kınanırdı. Ama akıllı tüccar olan Hz. Ebû Bekir, bu sözlerin hiçbirine takılmaz, asıl kazancın nerden geleceğini çok iyi bilen biri olarak bu kârlı ticarete devam ederdi.

Babası Ebû Kuhafe dayanamayıp bir gün şöyle diyecikti: "Oğlum! Bakıyorum hep zayıf/işe yaramaz köleleri satın alıp azat ediyorsun. Madem köle alacaksın bari güçlü, kuvvetli olanları alda ihtiyaç anında seni koruyup, desteklesinler." Oğlu Ebû Bekir'in bu

94. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1090

köleleri neden azat ettiğini tam anlamayan baba böyle deyince, oğlu ona: “Baba! Ben bu köleleri onlardan istifade etmek, onlardan yararlanmak için değil, Allah’ın rızasını kazanmak için azat ediyorum. Böyle yaparak Rabbimin rızasını umuyorum.” demişti. ⁹⁵ Hz. Ebû Bekir’in ilk günlerde yaptığı bu büyük ticaret, Allah (cc) katında da kabul görüyor ve inen ayetler onun bu alış-verişini övüyordu. Rabbimiz diyordu ki: **“Kim fakirlere verir, günahlardan korunursa ve en güzel sözü doğrularsa ona (cenneti) kolaylaştırırız.”** ⁹⁶

İnandığı değerler üzerinden menfaat sağlamayan, bilakis elde, avuçta ne varsa hepsini de feda eden Hz. Ebû Bekir, on üç yılın sonunda Mekke’den Medine’ye hicret ettiği zaman, 40.000 dirhemlik sermayesinden sadece 5.000 dirhemi kalmıştı. ⁹⁷ Medine’ye gelir gelmez, Mescid-i Nebevî’nin yapılması için iki yetim çocuğa ait olan arsanın satın alınma meselesinde de, o büyük hayrı kimsele re kaptırmadan yine önde olmuş, 10 dinar ⁹⁸karşılığında bu arsayı alarak çok büyük bir hizmete imza atmıştı. ⁹⁹ Hayrın, hizmetin büyüklüğünü tahayyül edebiliyor musunuz? O günden, bugüne, bu günden son güne kim o mescitte namaz için alnını yere koyarsa Hz. Ebû Bekir’in amel defterine sevap adına bir şeyler yazdıracaktır. Onu geçmek mümkün olacak mı? Ol(a)mayacağını Efendimiz (sas) zaten bize bildirmişti değil mi? Buyurmuşlardı ki: **“Eğer, Ebû Bekir’in imanı, bütün halkın/insanların imanı ile muvazene edilse/karşılaştırılrsa, Ebû Bekir’in imanı daha ağır gelecektir.”** ¹⁰⁰

Görüldüğü gibi İslâm tarihinin yüz akı olan Hz. Ebû Bekir’in iman ettiği günden vefat edeceği güne kadar attığı her adım ile

95. İbn Hişam, *Sîre*, c. 1, s. 341

96. Leyl Süresi, 92/5-7

97. İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 3, s. 158

98. Dinar, altın paradır. 1 dinar, 4.25 gram altındır. Bkz: el-Kürdî, *Necmüddin, Şer’î Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri*, s. 58, 59

99. Buhârî, *Menâkibü’l-Ensar*, 45

100. Abdirrahim el-Mübarekfûri, *Tuhfetu’l-Ahvezî*, c. 7, s. 298

Müslümanlara örnek ve model olabilecek olan bu bereketli hayatı, akıllı tüccar nasıl olur, gerçek manada kazanç nasıl elde edilir, asıl kâr nereden kazanılır buna dair çok önemli örnekler bize vermektedir. O, Allah Resûlü'nden (sas) sonra hilafet makamına Müslümanlar tarafından geçirilince, ailesini geçindirmek için oturduğu yer olan Sunh mevkiinde bazı ailelerin koyunlarını saġar, sütlerini deġerlendirir ve bunun karřılıġında aldığı para ile ailesini geçindirirdi. Altı ay kadar süren bu sürecin arkasından Hz. Ömer, onu uyararak devlet işlerine yoğunlaşmasını istedi. Hz. Ebû Bekir: "Peki, öyleyse ailemi nasıl geçindireyim?" dediğinde, Hz. Ömer, Sahâbe ile istişare ederek, halifeye bir maaş tahsis etti.¹⁰¹ O günlerde Hz. Ebû Bekir'in ailesi, iki hanım, bir veya iki hizmetli ve iki çocuktan oluşuyordu. Çocuklardan biri her ne kadar büyük olup baba ocağından bağımsız ise de, Arap âdetinde, yiyip içmesi babasının üzerinde olduğundan, ailesi toplam altı ya da yedi kişiydi. Böyle bir aileye bağlanan maaş, o gün için Medine'de en alt seviyede olan bir ailenin geçim standardına uygun bir şekilde¹⁰² dört bin dirheme yakındı.¹⁰³ Onun aldığı bu maaşı nasıl harcadığı ve geriye nasıl bir miras bıraktığını, son anlarına şahit olan Enes b. Malik şöyle naklediyor: "Onun yanında ne dinar ne de dirhem vardı. Sadece bir hizmetçi, süt veren sağımlık bir deve ve bir de içine süt saġılan bir kap! Bunların kendisine gönderildiğini gören Hz. Ömer şöyle dedi: Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Kendinden sonrakini zora soktu/yapılması çok güç bir hatıra bıraktı!"¹⁰⁴ İşte Hz. Ebû Bekir, böyle bir hayatın sahibi idi.

101. İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, c. 3, s. 219

102. Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 46

103. Bazı kaynaklara göre Hz. Ebû Bekir'in aldığı maaş 2500 veya 3000 dirhemdir. Bkz: İbn Manzûr, *Muhtasar*, c. 13, s. 103, 104

104. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 195

MÜSLÜMAN BİR TÜCCAR: HZ. OSMAN (R.A)

Hz. Osman, Mekke'nin en tanınan ailelerinden biri olan Benî Ümeyye'ye mensuptur. Babası Affan b. Ebî'l-Âs, annesi Erva bint Küreyz'dir. Babası Hakem b. Ebî'l-Âs'ın öz kardeşi, Ebû Süfyan'ın ise amcaoğludur. Annesi Erva ise Efendimiz'in (sas) halası Beyza bint Abdülmuttalib'in kızıdır. Yani Hz. Osman, Efendimiz'in (sas) halasının torunudur.

Hz. Osman'ın babası Affan da bölgede adından söz ettiren çok büyük bir tüccardı. Nübüvvet gelmeden önce Şam'a ticarî bir sefere gitmiş, orada hastalanarak vefat etmişti. Vefat ettiğinde geriye tam üç milyon dirhem değerinde bir sermaye bırakmıştı. Hz. Osman'ın başka erkek kardeşi olmadığı için de bu sermayenin hepsi kendisine kalmıştı.

Dolayısı ile Hz. Osman, Müslüman olduktan sonra zenginleşen, halife olduktan sonra günümüz tabiriyle katları, yatları, fabrikaları olan biri değildi. İslâm öncesi ciddi bir zenginliği olan, Müslüman olduktan sonra da imanının bedelini ödeyerek, elindekileri Hz. Ebû Bekir gibi Allah yolunda infak eden biriydi. Baba Affan vefat edince yirmi, yirmi beş yaşlarında bir delikanlı olan Hz. Osman, babasının başlattığı ticareti devraldı. Çok kısa bir zamanda kendini bölge tüccarlarına kabul ettirdi. Dürüstlüğü, hayâsı

ve edebi ile Cahiliye hayatında olmasına rağmen ağzına içki koymaması ve iffetine düşkünlüğü ile tanınan ve sevilen biri oldu.

Yaşı otuz dört olunca, İslâm'ın güneşi Mekke'de parladı ve ilk günlerde Hz. Osman çok sevdiği beraberce birkaç kez ticaret yaptığı o günlerde otuz sekiz yaşında olan Hz. Ebû Bekir'in vesilesi ile imanla tanıştı, Efendimiz'in (sas) huzuruna gelerek iman şerbetini içti. Hz. Osman Benî Ümeyye'den İslâm'ı kabul eden ilk Müslüman olacaktı. Müslüman olması ailesi tarafından çok sert bir biçimde karşılandı. Gerek amcası Hakem, gerek aile reisi sayılan Ebû Süfyan, Hz. Osman'a sert tepki gösterdiler. Daha ilk günler amcası onu eve hapsetti, inancını reddetmesi için baskı yaptı; ancak Hz. Osman'ın sebat göstermesi üzerine bu baskıları biraz gevşetti. Asıl bardağı taşıran şey Hz. Osman'ın, daha önceleri Ebû Leheb'in iki oğlu ile sözlü olan ama daha sonra safların netleşmesi ile nişanları geri atılan Peygamber evinin iki kızından birine talip olması oldu. O günlerde Hz. Osman, Mekke'nin en zengin, en soylu adamlarından biri olarak yaşı otuz altı, otuz yedi iken ve o güne kadar hiç evlenmemiş ve iffetini hep muhafaza etmiş biriyken; Resûlullah'a (sas) maksadını açtığı anda Efendimiz (sas) sevinç içerisinde kabul etmiş ve kızlarından büyük olan Rukiyye validemizi ona vermişti.

Bu evlilik gerçekleşince Benî Ümeyye adeta çılgına dönmüş, Ebû Leheb'in hanımı, Hz. Osman'ın da halası olan Ümmü Cemil: *"Biz, Muhammed'e zorluk olsun diye onun kızlarını oğullarımızdan ayırdık, Osman gitti o kızlardan birini aldı."* diyerek, ortalığı vellele vermişti. Bu psikolojik baskılar bir müddet sonra bir kez daha fiili baskılara dönüşmüş ve Mekke'nin en zengin adamı çok ağır işkencelere muhatap olmuştu. Artık dayanılmaz bir noktaya gelen baskılar neticesinde Hz. Osman, hanımını da yanına alarak Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştı. Efendimiz (sas) damadı Hz. Osman'ı ve kızını Habeşistan'a gönderirken yaşlı gözlerle şöyle diyecekti: ***"Selâm olsun Osman'a ve ailesine! Vallahi onlar Lut'tan sonra iman adına hicret eden ilk mü'min ailedir!"***¹⁰⁵

105. Beyhakî, *Delâil*, c.2, s. 297; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 3, s. 66

Hız. Osman, hanımı Rukiyye validemiz ile Habeşistan'a gidecek, üç ay sonra duyulan yanlış bir haber yüzünden Mekke'ye geri dönecek, bir yıl sonra bir daha Habeşistan'a giderek, tam yedi yıl orada yaşamak zorunda kalacaktı. Allah o yıllarda bu güzel aileye bir meyve, bir çocuk bahşedecek, ikisi de çocuklarına; "Resûlullah erkeklerden en fazla Abdullah ismini severdi." diyerek Abdullah ismini vereceklerdi. Abdullah dokuz yaşlarında iken Medine'de bir horozun yüzünü gagalamasından sonra hastalanıp vefat edecekti.¹⁰⁶

Habeşistan'dan Medine'ye gelecek olan Hız. Osman, Mescid-i Nebevî'nin inşasına yetişecek, pek alışık olmasa bile oranın inşaatında çalışacak, bir taraftan da Medine'ye alışmaya çalışarak ticaretini devam ettirecekti.

Medine'nin o ilk günlerinde Efendimiz (sas) daha işin başında iken bir şeyi fark etmişti. Müslümanlar içme suyu gibi asli ihtiyaçlarını Yahudilere bağımlı bir şekilde karşılıyorlardı. Medine'nin içme suyu kuyuları sınırlıydı, hepsi de Yahudilerin elindeydi; onlarda istedikleri zaman açıyor ve istedikleri paraya da satıyorlardı. Efendimiz (sas) bu tehlikeli durumu fark edince bir gün Mescid'de şunu der: "**Kim cennet karşılığında Rûme kuyusunu satın alır?**"¹⁰⁷ Hız. Osman bir tüccardı, akıllı ve Müslüman bir tüccar... Akıllı tüccar kimdir? Gerçek kârın, hakiki ve sürekli kazancın olduğu yerde gerekli adımı atandır. Cesaretli olan ve kapasitesini iyi tespit edip, gerekli yerde kullanandır. Kısa ve küçük hesaplara takılmayan, uzun ve büyük işlerin arkasında durandır. Resûlullah (sas) ne dedi? Bir kuyuya karşı Cennet dedi. Durur mu akıllı tüccar? Kimselere bu ticareti, bu kârı kaptırmamak için hızlı adımlarla Mescid-i Nebevî'ye 3-4 km. uzaklıktaki Rûme kuyusuna gitti. Kuyunun sahibi olan Yahudi Rûme el-Ğifari'yi buldu ve o kuyuya talip olduğunu söyledi. Satar mısın, dedi bu kuyuyu

106. Daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Hız. Peygamber'in (sas) Albümü*, s. 182, 183

107. Buhârî, *Vasâyâ*, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, c.1, s. 75

bana? Yahudi: “Evet, satarım.” dedi. Ne kadara? “50.000 dirheme!” dedi. İstenilen miktar çok fazlaydı. Gerçi 100.000 dirhem istense, Hz. Osman yine de verecekti. Ancak akıllı ve Müslüman bir tüccar ya, bize bir hakikati daha beyan edecekti. Hz. Osman orada heyecana gelip malını israf etmeyecek, heyecana kapılıp düşmana fazla para kaptırmayacaktı. Böyle yapmakla da aslında Müslümanlara şunu öğretecekti: *“Ey Müslüman! Yaptığın iş, İslâmi bir hizmet olsa dahi, yaptığın iş sana yüzde yüz Cennet’i kazandırsa dahi, senin o işi yaparken israf etmeye hakkın yok. Çünkü senin elindeki mal senin değil, Allah’ındır, dolayısıyla ümmetindir.”*

Ne yaptı Hz. Osman? Baktı ki, Yahudi ederinin çok üstünde bir fiyat istedi; bunun üzerine Yahudi’ye dedi ki: “Gel sen kuyunun tamamını bana satma, işletmesinin yarısını bana sat. Bir gün sen işlet, bir gün ben?” Yahudi bu teklifi kabul etti. Öyle ya hem kuyuyu tamamen elden çıkarmayacak, hem para alacak, hem de yine işletmesinden para kazanmaya devam edecek... Bunun üzerine kuyunun işletmesi için pazarlığa giriştiler. Yahudi 25.000 istedi, Hz. Osman 8.000 verdi. O, 20.000’e indi, Hz. Osman 10.000’e çıktı, işin neticesinde 12.000 dirheme anlaşıldı. Hz. Osman, bu şekilde kuyunun işletme hakkını satın alınca hemen Mescid’e koştu ve Müslümanlara dedi ki: *“Ey Müslümanlar! Ben Rûme kuyusunu bir gün işletim hakkı bizim, diğer gün Yahudi’nin olmak üzere satın aldım. Siz, işletim hakkı bizde olduğu gün gidin ve iki günlük suyunuzu alın, sakın ertesi gün gidip para ile su satın almayın.”* O günler Müslümanların söz birliği vardı. Denilen yapıldı. Kuyunun kullanım sırası Müslümanlarda olduğu gün gidip sularını aldılar, ertesi gün Yahudi su satmak için bekleyip durdu, gelen giden yoktu. Birkaç gün sonra Yahudi kendi gelip, Hz. Osman’a kuyunun diğer günlük işletme hakkını da satmak istediğini söyledi. Hz. Osman “Olur, alırım.” dedi. Yine pazarlık yapıldı ve kuyunun işletim hakkının diğer kısmı 8.000 dirheme alındı. Böylece, Yahudi’nin 50.000 dirheme satmak istediği kuyuyu, Hz. Osman 20.000 dirheme almış oldu. Bu ticareti Efendimiz (sas), duyunca hem bu işi Hz. Osman’ın yapmasından dolayı hem de akıllı-

ca davranıp o fiyata almasından dolayı çok memnun oldu ve Hz. Osman için hayır dualarında bulundu.¹⁰⁸

Hiz. Osman'ın hayatının en önemli sayfalarından biri de hiç şüphesiz zorluk seferi olan Tebûk Gazvesi'dir. Hicretin 9. yılında Efendimiz, Bizans üzerine büyük bir sefer hazırlığına girişmişti. Bu sefer aslında iman ile nifakın birbirinden tamamen ayrılma imtihanıydı. Düzenlenecek ordu 30.000 kişilik bir ordu olduğu için Efendimiz (sas) hayatında çokça yapmadığı bir işi yapacak ve insanlardan açıkça bu sefer için infakta bulunmalarını isteyecekti. İmkânı olanlar zaten vermişti, ama Efendimiz özellikle yüreklerinde halen nifak bulunan bazıların verecekleri infak ile tedavi olmalarını sağlamak maksadıyla onları vermeye teşvik ediyordu. Çünkü infak, nifak hastalığının ilacı idi.¹⁰⁹

Bu maksatla Efendimiz minberinde: **“Kim Cennet karşılığında zorluk ordusunu donatır”**¹¹⁰ diye sesleniyor, kimselerden ses gelmiyor, Peygamberin sesini sessizliğe mahkûm etmemek için Hiz. Osman'ın sesi yükseliyor: “Ben Ya Resûlullah!” diyor; “Benden üzerindeki askerlerin masrafları dâhil tam yüz deve” diyordu. Efendimiz (sas) ona dua ediyor, ama istemeye de devam ediyordu. Yine ses yok, yine Osman'ın sesi: “Yüz deve...” Efendimiz yine ona dua ediyor ve istemeye devam ediyor. Yine Osman'ın sesi yine bir yüz deve daha... Efendimiz o kadar memnun oluyor ki, Hiz. Osman'ın bu infakından... Gözlerinde yaş olduğu bir halde

108. Semhûdi, *Vefai'l-Vefa*, c. 3, s. 970, 971

109. İnfak kelimesi, sözlükte **ne-fe-ka** kökünden gelir. Bu kökün anlamı, “tükenmek, bitmek, kalmamak” demektir. Ayrıca “çıkma” ve “gitme” anlamlarını da ihtiva eder. Böyle olduğu için Araplar, tavşanın çıkış deliğine “nafika”, imandan çıktığı için ya da kalbinden iman çıktığı için böyle olan insana “münafık”, kalpten imanın çıkmasına “nifak”, pantolonda ayağın çıkış yerine “neyfak”, azığın bitip tükenmesine “infak”, yerin altından çıkış yeri olan tünele “nafak” veya “enfak” denir. “İnfak” ile “nifak” kelimelerinin aynı kökten gelmesi, birinin diğzerinin ilacı; biri hastalık, diğzeri ise şifası olarak yorumlanır. Bkz: İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c.10, s. 359; Rağıb el-İsfahanî, *Müfredat Elfâzü'l-Kur'an*, s. 819; İbn Fâris, *Mu'cemü'l-Mekâyisü fi'l-lüğa*, s.1038, 1039

110. Nesâi, *Cihad*, 44

elini dua için kaldırıyor ve diyor ki: “Allah’ım Osman’ın günahlarını bağışla! Allah’ım Osman’ın yaptığı ve yapacağı tüm hataları affet!” Ondaki sonraki söz iki kez şöyle olacaktı: “Ma darra Osman! Ma amile bade’l yevmi / Osman’a bugünden sonra yaptıklarından dolayı bir sorumluluk yoktur?”¹¹¹ Neden? Çünkü infak insanın hatalarının kefaretidir. Hz. Osman ise öyle bir vermiştir ki, ömrünün sonuna kadar yapacağı hatalarının tüm kefareti kendi eliyle ödemiştir. Ölünün arkasından günahlarının kefareti olsun diye ıskat verilir ya, Hz. Osman adeta ıskatını kendi elleriyle vermişti.

Efendimiz (sas) o günden sonra da insanları bu hayra teşvik etmeye devam etmiştir. Hz. Osman, akıllı ve Müslüman bir tüccar olarak işin neticesinde elde-avuçta mevcut ne varsa ¹¹² bir çuvala doldurup getirip Efendimiz’in (sas) önüne koyar. Resûlullah o çuvalı boşatıp içindekileri avuçlayıp, avuçlayıp yere bırakırken dua dua Hz. Osman için hayır temennilerinde bulunur. Bu verdiklerinin yanında, öncesinde 950 deve 50 at ve bir o kadar da savaş teçhizatı vermişti. Verilenlerin hepsi 30.000 kişilik İslâm ordusunun üçte birini yani 10.000 kişisini donatmaya yetmişti. Böylelikle *Ceyşü’l-Usra/Zorluk Ordusu*, *Ceyşü’l-Osman/Osman’ın Ordusu* diye isimlendirilmişti.¹¹³

Söz Hz. Osman’ın ticaretinden ve bu ticarettten elde edilen kazançların Allah yolunda infak edilmesinden açıldı mı kolay kolay bitmez. Bundan dolayı son bir tablo aktararak Hz. Talha’ya geçelim. Onun hayatından size aktaracağımız son tablo Hz. Ebû Bekir dönemindedir. O günler, İslâm ordularının bir anda on dört farklı cephede savaş yapmak zorunda kaldığı zamanlardır ve Medine’de çok ciddi bir kıtlık vardır. Öyle ki, artık insanlar yiyecek bulmakta zorlanıyorlar, temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor-

111. Tirmizi, *Kitabü’l-Menakib*, 18

112. Hz. Osman’ın getirdiklerinin, yedi yüz ukiyye veya 10.000 dinar civarında altın olduğu söylenir. Bkz: Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, c. 1, s. 59

113. Dimaşkı, *Subul el-Hüda*, c. 5, s. 467

lardı. İşte o günlerde Hz. Osman'a ait bin develik büyük bir kervan Medine'ye gelmek üzeredir. Kervan gıda maddeleri ile doludur. Şam'dan gelen, Medine pazarında satılacak olan mallardır bunlar. Burada bir parantez açarak bir hakikate dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Bahsettiğimiz bu olay Hicretin 12.yılıının başlarında olmuştur. Tebük Gazvesi ise Hicretin 9. yılının sonlarında idi. Hz. Osman o gazve sırasında nasıl bir infakta bulunduğu biraz önce gördük. Bu nasıl bir ticaret ki, malının neredeyse tamamını infak etmiş, aradan iki yıl geçmeden bin develik koca bir kervanı Medine'ye getirecek kadar büyük bir sermayenin sahibi olmuştur? Nasıl olduğu bellidir... Allah (cc) bire yedi yüz vereceğini vaat etmiyor mu?¹¹⁴ Hz. Osman verdikçe bereketleniyordu, verdikçe artıyordu...¹¹⁵

Bin develik o büyük kervan Medine'ye giriyor. Halkta büyük bir sevinç, tüccarlarda büyük bir heyecan oluşuyor. Tüccarlar Hz. Osman'ın kapısının önünde ondan mal almak için sıraya giriyorlar ve o anda tüccarlar, Hz. Osman ile pazarlık yapmak istiyorlar. Tüccarlar diyorlar ki: "Ey Osman! Şam'dan kaçta aldınsa tam yüzde on fazlasına bize sat, yani on dirheme aldığını on bir dirheme bize sat!" Hz. Osman diyor ki: "Sizden daha fazla veren var, niye size satayım ki?" Bunu duyunca tüccarlar yüzde yirmiye çıkarıyorlar. Hz. Osman yine sizden daha fazla veren var diyor. Hz. Osman böyle dedikçe tüccarlar oranı arttırıyor, en son yüzde yetmiş kadar, yani on dirheme alınan malın on yedi dirheme verilmesine

114. "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her sünbülünde (baştağında) yüz adet tane (tohum) olmak üzere, yedi sünbül (başak) veren bir tek tohumun durumu gibidir. Allah, dilediği kimse için (onun rızkını) kat kat artırıp verir. Ve Allah Vâsi'dir, Alîm'dir." (Bakara Süresi, 2/ 261)

115. Defaatle malını sıfırlayacak kadar infak eden Hz. Osman, asiler tarafından şehit edildiğinde insanı hayrete düşürecek kadar bir mal geriye bırakmıştı. 30.500.000 dirhem ve 150.000 dinar şehit edildiği gün yanındaydı. Asiler bu paranın hepsini yağmalayıp götürmüşlerdi. Bunların dışında, Rebeze denilen yerde 1.000 deve bırakmıştı. Ayrıca, Medine'de Bi'rü Eris kuyusunu, Hayber ile Vâdilkurâ'da bulunan ve verdiği sadakalardan oluşan 200.000 dinar değerindeki mallar, onun varislerine bıraktıklarıydı. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 72, 73

kadar fiyatı çıkarıyorlar. Hz. Osman her seferinde sizden daha çok veren var demeye devam ediyor. En son tüccarlar diyorlar ki: “Osman sen fırsatçılık yapıp fiyat yükseltiyorsun, Medine’de bu fiyattan daha fazlasını sana verecek birini biz tanımıyoruz. Şimdi gidip seni halife Ebû Bekir’e şikâyet edeceğiz.” Hz. Osman bir şey demiyor. Tüccarlar gidip olanları Hz. Ebû Bekir’e anlatarak, ondan şikâyetçi oluyorlar. Hz. Osman’ı çok iyi tanıyan Hz. Ebû Bekir, Osman’ın karaborsacılık ya da fırsatçılık yapmayacağını çok iyi bildiği için bu işte bir iş olduğunu tahmin ediyor. Yanına Hz. Ömer’i de alarak Hz. Osman’ın evine geliyor ve tüccarların söylediklerini sorguluyor. Hz. Osman diyor ki: “Ey Allah Resûlü’nün Halifesi! Ben tüccarların verdiklerinden daha fazla veren bir ticaret buldum. Niye ona vermeyeyim ki?” Hz. Ebû Bekir merakla çok veren o tüccarın kim olduğunu soruyor? Hz. Osman: “Allah” diyor ve ekliyor: “Medine’nin halkı bu kıtlık günlerinde bu zorlukları çekerken ben nasıl olur bu işe seyirci kalırım. Ey Ebû Bekir! Sen ve tüm müminler şahit olun ki, bu bin deve üzerindekiyle beraber Medine halkına infaktır.”¹¹⁶ Bu sözlere şahit olanlar gözyaşlarını tutamayacak ve Hz. Osman’ın büyüklüğünü bir kez daha itiraf edeceklerdir.

Bu hadiseyi bize nakleden İbn Abbas şöyle güzel bir anekdot daha aktaracaktır: “Osman’ın bu büyük infakının olduğu günün gecesinde rüyamda Resûlüllah’ı (sas) gördüm. Alacalı bir devenin üzerindeydi. Üstünde nurdan bir giysi, ayağında nurdan bir ayakkabı, elinde nurdan bir asa vardı ve çok acele ediyordu. Dedim ki: “Ya Resûlüllah! Seni ve sohbetini çok özledim, biraz dursan da seninle sohbet etsem. Ne bu acele böyle?” Dedi ki: “**Ey İbn Abbas! Osman çok büyük bir sadaka verdi ve Allah da bu sadakayı kabul edip onu Cennet’te evlendirdi. Biz de düğününe davet edildik, ben de şimdi oraya gidiyorum.**”¹¹⁷

116. İbn Kudâme, *er-Rikkâ ve'l-Bükâ*, s. 190

117. İbn Kudâme, *a.g.e.*, s. 190

İşte Hz. Osman böyle bir kamet? Böyle bir tüccar... Böyle bir rehber... Bu aktardıklarımızla Hz. Osman çok şey söyledi, ama özellikle Müslüman bir tüccar nasıl olur bunu bize öğretti? Ne demiş oldu Hz. Osman?

1- “Cennet karşılığında infak” sözünü duyduğunda, az ya da çok elini cebine at ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

2- Yaptığın iş, İslâmi bir hizmet, hayırlı bir eylem, takdir gören bir amel olsa bile israf etme ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

3- Hududullaha/ Allah’ın sınırlarına ve Hukukullaha/Allah’ın hukukuna riayet et ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

4- Iskatını, hayırlarını ve infakını varislerine bırakmayıp, kendi ellerinle ver ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

5- Küçük hesapların, biter korkusunun, korkak adımların sahibi olma ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

CÖMERTLİKTE ZİRVE BİR TÜCCAR: TALHA B. UBEYDULLAH (R.A)

Zamanının gözde tüccarlarından biri olan Talha b. Ubeydullah, Sahâbe içerisinde cömertliği ile öne çıkmış önemli bir isimdir. Babası Ubeydullah b. Osman, oğlundaki ticarî kabiliyeti görünce onu on beş yaşından itibaren başta Busra Pazarı olmak üzere o günkü ticarî merkezlere göndermeye başladı. Yirmi yaşlarına gelince artık o tek başına birçok yere gidip gelerek ticaret yapan ve herkes tarafından sevilen birisi olmuştu. Zaten onun yüreğine iman tohumu Busra pazarında olduğu günlerde atılmıştı.

Nübüvvetin diriltlen sesi Hira'da duyulmaya başlandığı sırada Hz. Talha, ticaret maksadı ile yine Busra'daydı. Bir aralık yüksekçe bir yere çıkmış, pazarda bulunan tüccarlara seslenen bir rahibi gördü. Rahip diyordu ki: "Ey Tüccarlar topluluğu! İçinizden haremli, Mekkeli kimse var mı?" Talha: "Ben varım!" deyince Rahip ona doğru yaklaştı. Mekkeli birini karşısında görmenin heyecanı ile Rahip: "Ey genç! Ahmed zuhur etti mi?" diye sordu.¹¹⁸ Ama Talha böyle bi-

118. Kur'an'ın'da beyan ettiği bu hakikate göre, Efendimiz'in (sas) İncil'deki ismi Ahmed'di. (Saf Süresi, 61/6) O günkü Hıristiyanların çoğu her ne kadar tahrif olmuş metinler üzerinden konuşuyorlardıysa da, muvahhid Hıristiyanlar diyebileceğimiz teslis inancını kabul etmeyen bazıları bu bilgileri olduğu gibi dillendiriyorlardı. Hz. Talha'nın karşılaştığı rahip böyle biri olsa gerek.

rinden habersizdi, onların “Ahmed” dediğine Mekke “Muhammed” diyordu. Talha ise o güne kadar Muhammed’den risalet ve nübüvete dair hiçbir şey duymamıştı. Talha, o gün için cevap bekleyen Rahip’e olumlu bir cevap veremedi. Ama Rahip, orada Talha’nın yüreğine imanın tohumunu serpmişti. Rahip dedi ki: “Bu günler, Ahmed’in dünyaya risalet vazifesi ile geleceği günlerdir. Bu günler, nübüvvet güneşinin doğacağı günlerdir. Bu günler, batıl her ateşin sönüp, hak ve hakikat güneşinin doğacağı günlerdir. Bu günler risalet davasının Mekke’de ortaya çıkıp orada kendine yer bulamayıp hurması ve suyu bol bir beldeye gideceği günlerdir.” Bu son sözleriyle Busra’nın Rahibi, Mekke’nin Varaka’sı ile aynı dili konuşuyordu. Diller aynıydı, çünkü beslendikleri kaynaklar aynıydı. Her ne kadar bu bilginler, tahrif olmuş metinler üzerinden konuşuyorsalar da, hakikate dair bazı mesajları dile getiriyor; hep aynı yöne ve hep aynı yere işaret ediyor, bakışları hep bir noktada birleştiriyorlardı. Rahip en son Talha’ya şöyle dedi: “*Ey genç! Sakın O’nu kaçıрма! Sakın bu fırsatı yani onunla birlikte olma, ona dost olma fırsatını kaçıрма! Sakın ayağına kadar gelecek olan bu fırsatı kaçıрма!*”¹¹⁹

Bu son tavsiyeler Talha’nın adeta beynine kazınmıştı. Artık Talha bir an önce Mekke’ye varmak ve bu olayın mahiyetini iyice öğrenmek istiyordu. Bu düşünceler içinde o günler yirmi yaşlarında olan bu genç tüccar, Mekke’nin yolunu tuttu. Babasının amcasının oğlu olan Hz. Ebû Bekir’in vesilesi ile Efendimiz’in huzuruna vardı ve iman ederek ilk Müslümanlardan biri oldu.

Hz. Talha iman ettikten sonra birçok Sahâbi gibi ciddi bedeller ödedi. Başta annesi olmak üzere, akrabalarının ve Mekke’nin ileri gelenlerinin baskı, şiddet ve işkencelerine maruz kaldı. Ama hiçbir şey onu hak olarak bildiği davasından vazgeçiremedi. O, bir taraftan bu sıkıntılara sabrederken, bir taraftan da ticaretini devam ettirdi. On üç yıl süren bu zorlu sürecin sonlarında Hz. Talha, Şam’a ticarî bir amaçla gitmişti. Götürdüklerini sattı, alacaklarını aldı ve kervanını yola çıkardı. Kervan önden gidecek, kendisi de yine ticarî bir amaçla o günkü adı Yesrib olan Medine’ye

119. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 4, s. 950

uğrayıp, öylece yoluna devam edecekti. Talha, bu amaçla Medine'ye geldi, bir de ne görsün, yoluna baş koyduğu Hz. Peygamber, imanın davası Mekke'ye dar gelmeye başlayınca tüm Müslümanlarla beraber Yesrib'e hicret etmiş, Yesrib'i Medine'ye, Daru's-Selâm yurduna çevirmeye başlamıştı. Talha hiç beklemediği bu hâl ile karşılaşınca ne yapacağını, ne diyeceğini şaşırılmış ve Allah Resûlü'nün huzuruna gelerek: "Ya Resûlüllah! Şu ana kadar ticaretten elde ettiğim tüm sermayem bir kervan ile Mekke'ye doğru gidiyor. Ben Mekke'ye gitsem belki malıma kavuşacağım, ama seni kaybedeceğim. Seni kazanayım da seninle beraber olayım da varsın tüm sermayem yok olsun. Sen şahit ol ki tüm varlığımı senin varlığına adadım." diyordu. Allah Rasülü, cömertliği şahsiyetinin anahtarı haline getiren bu iman insanının yaptığı bu amele sevindi ve onu tebrik etti ve o gün ona bir lakap vererek, *Talhatü'l-Hayr/ Hayırlı Talha* diyerek, hayrı tercih ettiği için ona dua etti. Artık Hz. Talha için yepyeni bir hayat başlamıştı. O da her Müslüman gibi Medine'yi yurt edinerek orada cihanın dört bir yanına İslâm'ın sancağını taşımak için gayret sarf edecekti.

Hz. Talha, o günden sonra Medine'de birçok güzelliğe imza atacak ve her seferinde cömertlik adına başkalarını hayran bırakacak işler yapacaktı. O cömertlik adımlarından bir tanesi Huneyn Gazvesi dönüşü yaptığı infakı idi. Biz sadece onu anlatmakla iktifa edelim.

Huneyn zaferinden sonra Müslümanlar, Allah Resûlü'nün komutasında Medine'ye dönmek için yola çıkmış ve dönüş yolunda *Numan Kuyusu*'nun başında konaklamışlardı. Bu su kuyusu, o bölge kabilelerine aitti ve suyu para ile satıyorlardı. Talha, o kuyuyu satın aldı ve Müslümanlara vakfetti. Bir de orada bulunan birkaç deveyi alarak İslâm ordusuna ikram için sofralar kurdu. Hz. Talha hiçbir zaman, "Benden daha zenginleri var, onlar dururken ben niye yapayım?" demedi. O her zaman hayrın önünde olmak için fırsat kollardı, zaten o Resûl'ün lisânı ile *Talhatü'l-Hayr/ Hayırlı Talha* değil miydi!?

Efendimiz, Hz. Talha'nın *Numan Kuyusu*'nu satın alıp vakfetmesine ve İslâm ordularına verdiği ziyafete o kadar sevinmişti ki,

o ana kadar Talha'ya verdiği lakaplara bir yenisini daha ekledi. Efendimiz, Medine'ye geldiğinde tüm malını, sermayesini kendi yanında kalma adına harcayan Talha'ya, *Talhatü'l-Hayr* demişti. Uhud'da gösterdiği fedakârlıklara karşı, Cenneti müjdelemiş, *Şehidü'l-Hay/Yaşayan Şehit* demişti. Şimdi de *Numan Kuyusu*'nu satın alıp vakfetmesine o kadar sevinmiş ve memnun olmuştu ki, *Talhatü'l-Feyyad* demişti.¹²⁰ Feyyad, feyzi, bereketi çok olan, bol bol feyizlerde bulunan demektir. O, feyyad oluşunu sadece *Numan Kuyusu*'nu satın alması ile sınırlamamıştı.

O dönemlerde Medine'ye dışarılarından çok misafir gelirdi. Kimi Allah Resûlü ile tanışmaya, kimi elçilik vazifesi ile, kimi ticarî maksatla... Ne zaman bir misafir gelse ve Allah Resûlü, Mescid'de: **“Misafirimizi kim ağırlayacak?”** diye seslense, hep aynı ses, Efendimiz'in çağırısına icabet ediyor, “Ben, ya Resûlüllah!” diyerek misafiri alıp evine götürüyordu. Canını, malını Allah yolunda harcadığı gibi, sofrasını ve evini de Allah yolunda harcıyor, bu alanda da hayrın öncülerinden oluyordu. İşte Talha b. Ubeydullah böyle bir tüccardı. Onun hakkında Efendimiz (sas) Uhud Gazvesi'nden sonra bir gün şöyle diyecekti: **“Yeryüzünde yaşayan bir şehit görmek isteyen Talha b. Ubeydullah'a baksın.”**¹²¹

O, yaşayan bir şehit olarak hayatını imanına şahit kılma adına, kazandıklarını bir ömür Allah yolunda harcamış,¹²² en son bir kardeş kavgası olan Cemel'de şehadet şerbetini içerek hayatını noktalamıştı.¹²³

120. Kandehlevî, *Hayatü's-Sahâbe*, c.2, s. 477

121. Tirmizi, 3739; Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 3, s. 424

122. Hz. Osman gibi infak konusunda zirveleri zorlayan Hz. Talha'da geriye ciddi bir mal bırakarak şehit olmuştu. İbn Sa'd, onun mirasını şöyle ifade eder: “Talha b. Ubeydullah'ın taşınır ve taşınmaz mallarla altın ve gümüş paradan bıraktığı mirasın değeri 30.000.000 dirhem idi. Bunun 2.200.000 dirhem ile 200.000 dinarı nakit para idi. Geriye kalan ise nakit paranın dışındaki [menkul ve gayr-i menkul] mallardı.” Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 203

123. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Şehidü'l-Hay/Yaşayan Şehit Talha b. Ubeydullah*.

SEMAHAT KAHRAMANI BİR TÜCCAR: ABDURRAHMAN B. AVF (R.A)

Abdullah b. Mes'ûd'un aktardığı bir rivayete göre Efendimiz (sas) bir gün şöyle buyurmuşlardır: *“İki insan vardır ki, gerçekten bu iki insana da gıpta edilir. Bunlardan biri, Allah'ın kendisine çokça dünya malı nasip eyleyip bu malı Allah yolunda harcamaya dirayeti ve şuurunu verdiği kimse. İkincisi ise, Allah'ın kendisine ilim ve hikmet verdiği bu ilim ve hikmeti, hak ve hakikat uğruna başkaları ile paylaşan kimse.”*¹²⁴

Abdurrahman b. Avf demek, bu iki özelliği şahsiyetinde toplayan bir sahâbî demektir. O çok iyi bir tüccardır, malını Allah yolunda defaatle harcayan biridir. Böyle olduğu gibi ilim noktasında da nicelerini geride bırakmış biridir. Hz. Abdurrahman, Resûlullah zamanında fetva veren, sonrası dönemlerde de fetvaları çok olan on iki sahâbîden biridir.¹²⁵ Yani o fakih sahâbilerdendir. Gerçi bize sadece atmış beş tane hadis rivayet etmiştir,¹²⁶ ama

124. Buhârî, *İlim*, 15; Müslim, *Müsâfirîn*, 266-268

125. Bu on iki sahâbî şunlardır: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Huzeýfe b. Yemân, Zeyd b. Sabit, Ebû'd-Derda, Ebû Musa el-Eşarî, Selman-ı Fârisî. Bkz: Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, s. 196

126. İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, s. 260

özellikle ilim noktasında Hz. Ömer devrinde çok önemli bir konumu olmuştur.

Hz. Abdurrahman'ın bereketli hayatını biz sadece ticaret ekseninde bir okumaya tabi tutsak, çok güzel örnekler ve mesajlar buluruz. Mesela o bize ideal bir tüccar nasıl olur bunu öğretir. Onun hayatına bu çerçeveden baksak, ideal bir tüccarın olmazsa olmaz vasıflarının beş tane olduğunu ve hepsinin de onun hayatında istenilen düzeyde olduğunu görürüz. Bu vasıflar şunlardır:

- 1- Rahmaniyet
- 2- Sıddikiyet
- 3- Ehliyet
- 4- Kabiliyet
- 5- Semahat

Bunları birer cümle ile açıklayalım:

1- Rahmaniyet: Allah'ın Rahman isminin bir tecellisi olarak varlığa merhamet nazarı ile bakmak ve muamelelerin temeline merhameti yerleştirmek. Gaddar olmamak, hep bana, hep bana dememek; menfaati değil, adaleti ve merhameti öncellemek.

2- Sıddikiyet: Doğruluk ve güvenilirlik esasını üzerine yürümek, ne olursa olsun asla yalana kapı açmamak ve doğruluktan ayrılmamak.

3- Ehliyet: Yaptığı işin ehli olmak, yarım yamalak değil, ne yaparsa en güzelini yapmaya çalışmak, işinin hakkını vermek için liyakat üzere olmak. ve ehli olmadığı işe de karışmamak.

4- Kabiliyet: Allah'ın insana verdiği kabiliyete uygun bir kamet sahibi olmak. Kabiliyetinin ne olduğunu tam olarak tespit edip, ya da ettirerek hangi sahanın adamı ise orada iş yapmaya çalışmak.

5- Semahat: Kolaylık ve cömertlik sahibi olmak. Alırken, satarken karşıdaki insanı zora sokmamak, hep kolay olanı tercih ederek, bu konuda rahat davranmak.¹²⁷

127. Semahat, Efendimiz'in (sas) tüccarlara en önemli tavsiyelerinden biridir. Bu konuda Hz. Osman'ın rivayet ettiği şu hadis, tüm tüccarlara korumaları ge-

Bu vasıflar ideal bir tüccarda olmazsa olmaz özelliklerdendir. Biz bu vasıfların hepsinin Hz. Abdurrahman'ın hayatında olduğunu görmekteyiz. Tabi bu sınırlı sayfalar içerisinde bunların tamamını aktarmak zordur. Böyle olduğu için hayatından birkaç örnek tablo üzerinden onun tüccarlığını anlamaya çalışacağız.

Mekke'nin tanınan tüccarlarından biri olan Abdurrahman b. Avf, iman ettikten sonra on üç yıl boyunca çok ağır imtihanlara maruz kalmış, en sonunda kırk iki yaşlarında iken tüm mal varlığını Cahiliye dönemindeki arkadaşı Ümeyye b. Halef'e bırakarak Medine'ye hicret etmişti. Medine'ye gelince, Mescid-i Nebvî'nin inşaatının ardından, Efendimiz (sas) iman adına her şeylerini Mekke'de bırakıp gelen Muhacirleri, Medineli Ensâr'a kardeş kılacaktı. Bu kardeşleştirmede (muahat) Abdurrahman b. Avf'in nasibi Sa'd b. Rebî olacaktı.¹²⁸

Sa'd b. Rebî, hali vakti yerinde; evi, tarlası, işi, hanımları ve çocukları olan biriydi. Kardeşliğin yapıldığı gün, Sa'd sevinç içerisinde Hz. Abdurrahman'ı bağrına basmış, hemen onu alıp evine götürmüştü. O ilk gece Sa'd, kardeşi Abdurrahman'ın karşısına oturdu ve konuşmaya başladı. Dedi ki: *“Ey Kardeşim! Sizler iman adına her şeylerinizi terk edip buralara geldiniz. Allah Resûlü de sizi bizlere kardeş kıldı. Kardeşlik laf ile olmaz. İşte bu malım [ve başladı malını saymaya] Bunların yarısı benim yarısı senin, işte bu evim yarısı benim yarısı senin, işte bunlarda iki hanımım, sen hangisini istersen onu boşayacağım, iddetini bekler onunla sen evlenirsin. Benim paylaşabileceğim şeyler bunlar ve ben bunların hepsini seninle paylaşıyorum.”*

Sa'd b. Rebî bu çağın insanının anlamakta zorlanacağı bir yığıtlık, bir kardeşlik ortaya koyuyordu. O, kendine düşeni yapmıştı, söylediklerinde de çok samimiydi ve ortaya koyduğu destansı

reken bir ilke olmalıdır. Efendimiz (sas) buyurmuşlardır ki: *“Gerek satıcı ve gerekse alıcı iken kolaylık gösteren kimseyi Allah (cc) cennetine koydu.”* İbn Mace, *Kitabü't-Ticarat*, 28

128. İbn Habib, *el-Muhabbar*, s. 72

kardeşliğin bir tarafı olarak üzerine düşeni yapmaya çoktan razı idi. Şimdi söz sırası Abdurrahman b. Avf'ta idi. Ne dedi sizce Abdurrahman? Elbette ki kendisine yakışanı... Dedi ki: “*Ey Kardeşim! Allah malını, mülkünü, eşlerini, işlerini sana mübarek kılsın! Sen bana yardımcı olmak istiyor musun?*” “Evet” dedi Sa’d. “*O halde bana çarşının yolunu göster, bir de ip ver.*” Sa’d ne kadar ısrar etti ise kardeşini ikna edemedi. Ertesi sabah erkenden iki kardeş Beni Kaynuka çarşısının yolunu tuttular. Sa’d, Abdurrahman b. Avf’a çarşığı gezdirdi. Abdurrahman: “*Tamam! Allah senden razı olsun, sen gidebilirsin.*” dedi. Sa’d döndü, Abdurrahman çarşıda kaldı ve başladı hamallık etmeye... Mekke’nin soylu tüccarı şimdi Medine’de sırtında sepetler taşıyor, hurma sandıkları yükleniyor, tüccarların yükünü kaldırıp indiriyordu. O gün akşama kadar çalışmış ve birkaç dirhem kazanmıştı. Ertesi gün sabahın erken saatinde yine pazarda, yine sırtında ipi ile iş kovalamıştı. Bu birkaç gün böyle devam etmişti. Elinde küçük bir sermaye birikmişti. Şimdi o sermaye ile Medine’nin dışından gelen köylülerden yağ, peynir, ve benzeri şeyler alıp satmaya başlamıştı. Ticareti gün geçtikçe büyüyordu, daha bir hafta olmamıştı ki, kendine bir ev kiralamıştı. Kardeşi Sa’d’a kiraladığı evi söyleyince Sa’d üzölmüş: “Ben sana yoksa kardeşlik yapamadım mı ki, sen hemen benden ayrılıyorsun?” demişti. Abdurrahman b. Avf, kardeşini teselli etmiş, derdinin başka bir şey olduğunu ona izah etmişti. Abdurrahman b. Avf’ın derdi, ticarî kabiliyetini kullanıp, ortaya bir şeyler koymak, helalinden kazanmak ve onu da Allah yolunda harcamaktı. Bundan dolayı o, böyle davranıyordu.¹²⁹

Bu hadisenin üzerinden on-on beş gün geçmemişti ki, Abdurrahman b. Avf, Ensâr’dan bir hanım ile evlenme kararı almıştı. Bu haberi Allah Resûlü’ne vermek için sevinçle Mescid’e doğru gitti. Efendimiz Abdurrahman’ın elindeki yüzüğü ve evlenenlerin kullandığı *Zağferen* isimli kokuyu hissedince, sordu: “**Ey Abdur-**

129. İbn Kesir, *es-Siretü’n-Nebeviye*, c. 2, s. 327-328; İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1182, 1183

rahman yoksa evlendin mi sen?” “Evet, Ya Resûlüllah! Bu haberi vermek için huzurunuzda geldim.” dedi. **“Kiminle”** diye sordu: “Ensâr’dan bir hanım ile” dedi. **“Ne kadar mehir verdin?”** dedi. “Bir nevât¹³⁰ altın” dedi. Allah Resûlü duyduğu her cevaba öyle bir seviniyordu ki, gülüyor, mübarek dişleri görünürcesine tebessüm ediyordu. Neden Allah Resûlü seviniyordu? Çünkü helalinden kazanılan mal ve onu kazanan tüccar Efendimiz’i sevindirirdi. En sonunda Allah Resûlü dedi ki, **“Ey Abdurrahman! Bir koyun ile de olsa düğün yemeği (velime) tertiple ve kardeşlerini düğününe çağır, nikâhını onlara duyur.”** Abdurrahman b. Avf “tamam” dedi.¹³¹ O tam Allah Resûlü’nün yanından ayrılacakken Efendimiz ona bir dua etti, dedi ki: **“Allah’ım! Abdurrahman’ın işlerini daha da bereketlendir, ona hayırlı kazançlar nasip et!”** Abdurrahman b. Avf bu duayı duyunca öyle bir sevindi ki, o gün için elde ettiği en büyük müjde ve hayatının en büyük kazancı bu dua oldu. O diyecekti ki: *“Bu duayı Allah Resûlü bana yapınca işlerim öyle bereketlendi ki, hangi işe el atsam, o iş aldı başını yürüdü. Hangi taşı kaldırsam altından gümüşler, altınlar çıktı. Elime aldığı teneke dahi olsa, bereketlendi ve o bile altına gümüşe döndü.”*¹³² Duayı yapan Resûlüllah olunca, elbette sonuç böyle olacaktır.

Biz, onu Tebûk Gazvesi hazırlıklarında görüyoruz. Efendimiz (sas) o gazveye çıkmak için Sahâbe’yi infaka teşvik ediyor, elde avuçta bir şeyler olanlarda ne varsa getirip Efendimiz’in önüne koyuyorlardı. Efendimiz insanları infaka teşvik ettiği o ilk gün, Hz. Abdurrahman’ın elinde dört bin dinar vardı, tam yarısını, iki bin dinarı getirip Efendimiz’e vermişti. Bu miktarı Allah Resûlü’ne verdiği zaman, diyordu ki: *“Ya Resûlüllah! Yarısını senin yoluna, yarısını da ehlime bıraktım, istersen o yarısını bile getirebilirim!”* Efendimiz (sas): **“Hayır”** diyordu ve yapılan bu infaktan mem-

130. Nevât, yaklaşık 15 grama denk gelmektedir. Bkz: Kocaer, Abdullah Feyzi; *Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, c. 1, s. 311

131. Buhârî, *Buyû*, 1

132. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 91

nun oluyor: “Allah verdiği de mübarek kılsın, ailen için elinde tuttuğunu da mübarek kılsın.” diyordu.¹³³

Ama infak öyle tatlı bir şey ki, insan bir vermenin tadına erince artık vermeye doymamaya başlıyordu. Abdurrahman b. Avf da böyle olacaktı. O ilk gün malının yarısını vermişti, aradan birkaç gün geçti, tam beş yüz at verdi. Bir müddet geçti, bu sefer bin beş yüz deve verdi. Bir kaç gün sonra ise ticaretinden gelen kırk bin dinar ve bir bu kadar gümüş daha verdi. Vermeye doymuyordu, coşmuş imanının heyecanı ile verdikçe veriyordu. Bu kadar büyük bir miktarın verilmesi, hem müminleri, hem münafıkları hayrete düşürmüştü. Münafıklar dedikodu etmeye başlamışlardı; “İbn Avf gösteriş olsun diye böyle veriyor” diyorlardı. Abdurrahman b. Avf bunların sözlerini hiç duymuyordu bile... Çünkü o kendinden çok emindi, kimin adına ve niçin verdiğini çok iyi biliyor, bunun için de onların bu sözlerine hiç takılmıyor, daha fazlasını yapmanın yollarını arıyordu.¹³⁴

Müminler de Abdurrahman b. Avf’ın verdiği miktara hayret ediyor, hatta bazıları kendini sıkıntıya soktuğu için onu eleştiriyorlardı. Bunlardan biri olan Hz. Ömer: “Ey İbn Avf! Kendini sıkıntıya soktun ve ehline bir şey bırakmadın” demişti. Hatta dayanamamış Efendimiz’e, Abdurrahman b. Avf’ı şikâyet etmişti. Allah Resûlü, Hz. Ömer’in şikâyeti üzerine Abdurrahman b. Avf’ı çağır-mış ve: “Ey Abdurrahman! Ailene bir şeyler bırakmadın mı?” diye sormuştu. Abdurrahman b. Avf demişti ki: “Ya Resûlüllah! Sana verdiğimden daha hayırlısını ve daha güzelini de aileme bıraktım!” Efendimiz sordu: “Ne bıraktın?” Demişti ki: “Allah ve Resûlü’nün vadedtiği rızkı, hayrı ve tabi ki ecri...”¹³⁵ Onun bu cevabına karşılık Efendimiz tebessüm etmiş ve ona hayır dualarında bulunmuştu.

Abdurrahman b. Avf’ın başka bir halini Enes b. Malik rivayet ediyor. Hz. Ebû Bekir’in hilafet döneminin sonlarına yakın

133. Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, c. 10, s. 197

134. Taberi, *a.g.e.*, c. 10, s. 196; İbn Abdilberr, *el-İstiab*, c. 2, s. 387

135. Kândehevî, *Hayatü's-Sâhabe*, c. 2, s. 422

günlerdir. O sıralar özü ve sözü doğru bir tüccar olan Abdurrahman b. Avf'ın büyük bir ticarî kervanı Medine'ye girmiştir. Yedi yüz develik koca kervan Medine sokaklarına girince halk büyük bir coşku ile kervanı karşılamak için yollara dökülmüştür. Kalabalığı fark eden Hz. Aişe validemiz yanındakilere bu kalabalığın sebebinin sormuştu. Demişlerdi ki: “Abdurrahman b. Avf'ın Şam bölgesinden gelen kervanının coşkusudur bu...” Hz. Aişe sevinmiş, alının teri ile kazandığı bu büyük servetin sahibi olan Abdurrahman b. Avf için demişti ki: “Allah ona dünyada verdiklerini de mübarek kılsın, ahirette vereceklerini de mübarek kılsın. Vallahi ben Allah Resûlü'nden işittim ki, O şöyle buyurmuştu: **“Abdurrahman b. Avf Cennet'e (sevincinden dolayı) emekleyerek girecektir.”**¹³⁶

Bu büyük müjdeyi, müminlerin annesinden duyan biri hemen Abdurrahman b. Avf'a ulaştırdı. Abdurrahman b. Avf bu habere öyle bir sevindi ki, hiç durmadan ve daha kervandaki develeri yerine vardırılmadan koşa koşa Hz. Aişe'nin yanına geldi. “Doğru mu; Ey anneciğim! Bu duyduğum haber doğru mu?” diye sordu. Hz. Aişe: “Evet! Bizzat ben kendim Allah Resûlü'nden bunu işittim.” dedi. Bu söze daha da sevinen Hz. Abdurrahman dedi ki: “Ey anneciğim! Bu büyük müjdenin hatırına sen şahit ol ki, kervanın tamamını Allah yolunda infak ediyorum. Böyle yaparak inşallah ben Cennet'e yürüyerek girmek istiyorum.”¹³⁷

Ümmü Bekr bint Misver naklediyor, diyor ki:

Abdurrahman b. Avf, arazilerinden birini kırk bin dinara satmıştı. Bu paranın bir kısmını Zühreoğulları'ndan olan akrabalarına, bir kısmını fakir Müslümanlara ve özellikle Muhacirlere dağıttı. Paranın kalan kısmı da Hz. Peygamber'in hanımlarına gönderdi. Ben de Aişe annemizin parasını götürdüm. Aişe annemize parayı uzattığımda, bana: “Bunları kim gönderdi?” diye sordu. “Abdurrahman b. Avf” dedim ve olan-biteni baştan sona anlattım. Hadiseyi gözyaşları içerisinde dinleyen Hz. Aişe dedi

136. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 93

137. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 93; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, c. 1, s. 98

ki: "Allah Resûlü: '**Benden sonra size, ancak sabredenler şefkatle muamele edeceklerdir.**' diye buyurmuştu." Sonra Hz. Aişe ellerini kaldırdı ve dedi ki: "**Allah'ım! Sen Abdurrahman b. Avf'a Cennet pınarlarından içmeyi nasip et!**"¹³⁸

Allah yolunda vermeye doymayan bu büyük tüccar, bu kadar vermesine rağmen malı ve ticareti bereketlendikçe bereketleniyordu. Defaatle malını son kuruşuna kadar infak etmesine, hayatı boyunca tam otuz bin köle azat etmesine rağmen¹³⁹ yine de vefat ederken, varislerine ciddi bir mal varlığı bırakıyordu. Onun bıraktığı mal miktarını Reşid b. Zübeyr, 1.320.000 dinar,¹⁴⁰ İbn Sa'd ve Muhibbuddin et-Taberi, 2.610.000 dinar,¹⁴¹ İbn Hacer ise 3.200.000 dinar¹⁴² olduğunu hesaplayarak ortaya koymuşlardır. Sadece varislerine değil, başta o gün için hayatta olan Bedir Ashâbî'ndan yüz Sahâbî olmak üzere, yüzlerce kişi onun mirasından nasiplenmişlerdi. .

Abdurrahman b. Avf, o gün için hayatta kalan Bedir Ashâbî'ndan yüz Sahâbî'ye, dört yüz dinar verilmesini vasiyet etmişti.¹⁴³ Vefatının ardından Sahâbe kendilerine verilen bu parayı almak için, onun evine geldiler. Gelenlerden birisi de o günlerde oldukça zengin olan Zübeyr b. Avvam'dı.¹⁴⁴ Hz. Zübeyr, payına düşen dinarları alır, dönerken birileri arkasından onu kınar ve derler ki: "**O kadar zengin olmasına rağmen yine de bu dinarlara tamah etti. Onun yerinde kim olsa bunları almaz, başkasına infak**

138. Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 3, s. 310

139. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1183

140. Reşid b. Zübeyr, *ez-Zehâ'ir ve't-Tuhaf*, s. 205

141. İbn Sa'd, *Tabâkat*, c.3, s. 136, 137; Muhibbuddin et-Taberi, *er-Riyâdu'n-Nadira*, c. 4, s. 315, 316

142. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. 14, s. 281

143. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1184

144. Kendisi de büyük bir tüccar olan Zübeyr b. Avvam'ın varislerine bıraktığı mal miktarı 50.000.000 dirhem ile 59.800.000 dirhem arası olduğu rivayet edilmektedir. Bkz Buhârî, *Humus*, 13; İbn Sa'd, *Tabâkat*, c. 3, s. 110; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 7, s. 250

ederdi.” Zübeyr b. Avvam, işittiği bu sözler üzerine, sözün sahiplerine döndü ve dedi ki: *“Vallahi! Bu malı bize bırakan adamın kazancında zerre miktarı haram yoktur. Böyle helal bir malı ben alıp, yemeyeceğim de, başkalarına mı yedireceğim. Bu malı ben yiyeceğim, ama kendi mallarımdan da infak edeceğim!”* Zübeyr b. Avvam’ın bu sözü Abdurrahman b. Avf’ın ticaretine olan güveninin boyutunu bize öğretiyordu.

Hz. Abdurrahman’ın ticarî hayatı için çok şey söylenebilir, ama biz bu kadarı ile iktifa edelim ve önemli bir rivayete dikkatlerinizi çekerek bitirelim. İnsanlar Abdurrahman b. Avf’ın bu kadar malı nasıl kazandığını merak etmiştiler ve günün birinde birileri Abdurrahman b. Avf’a bu konuyu sormuştu. Demişti ki: *“Ey Abdurrahman! Sen de ticaret yapıyorsun, biz de yapıyoruz. Senin geldiğin noktaya bak, bir de bize bak. Söylesen Allah aşkına sen ne yapıyorsun ki, ticaretinde böyle bir bereket var?”* Abdurrahman b. Avf bu soruya şöyle cevap veriyordu: *“Ben, işin başında Allah Resûlü’nü memnun edip, onun lisanından malımın bereketlenmesi için dua aldım. İkincisi: Allah’ı ticaretimin ortağı kıldım, ne kazandımsa, onun yolunda harcamaktan geri durmadım. Üçüncüsü: Pazarın hep ilk gelen tüccarı oldum. Güneşi hiçbir zaman üzerime doğdurmadım. Dördüncüsü: Hiçbir müşteriyi boş çevirmediğim, kolaylığı esas aldım. Beşincisi: Az kâra razı oldum, çok kârdan değil, sürümden kazandım.”*¹⁴⁵

Bu sözleriyle Hz. Abdurrahman, ticarete bereketi elde etmenin yollarını bize böylece çok net bir şekilde belirtmiş oluyordu.

145. Gazzâlî, *İhyâ’ü Ulûmi’d-Din*, c. 2, s. 99

ALLAH İLE TİCARET YAPAN BİR SAHÂBÎ: SUHEYB-İ RÛMÎ (R.A)

Allah (cc) ile ticaret yapmak; bu ifadeyi kullanmak doğru mudur? Elbette ki doğrudur, çünkü böyle bir ticareti isteyen Rab-bimizdir. Tevbe Sûresi'nin 111. ayetinde şöyle buyrulur: **“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolun-da savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük bir kazançtır.”**¹⁴⁶

Peki, böyle bir ticaret sadece Suheyb-i Rûmî'ye has bir durum mudur? Tabi ki hayır... Ancak, Allah onlarca ayette müminleri buna davet ederken, Efendimiz onlarca hadiste bu ticaretin neleri insana kazandırtacağı konusunda açıklamalar yaparken yine de insanların çoğu bu kârlı ticareti yapmaktan geri dururlar. Hadislerde bu ticaretin nasıl olduğuna dair anlatılan örneklerden bir tanesini Ebû Hureyre (r.a) bize şöyle nakleder:

146. Tevbe Sûresi, 9/111

Efendimiz (sas) buyurmuşlardır ki: “Sahrada yolculuk yapmakta olan bir adam, semadaki bir buluta: “Falanın bahçesini sula!” diye seslenildiğini duydu. Bundan sonra o bulut, kara taşlık bir yere saptı ve oraya suyunu boşalttı. Adam, o suyun tamamının bir dereye toplandığını hayretle gördü ve dereyi aktığı yöne doğru takip etti. Bir de baktı ki adamın biri, elindeki kürekle derenin suyunu oraya buraya çevirerek bahçesini suluyor. Ona: “Ey Allah’ın kulu! Adın nedir?” diye sordu. Adam, daha önce buluttan duyduğu ismi söyledi, peşinden de: “Ey Allâh’ın kulu! Adımı niçin soruyorsun?” dedi. O da: “Ben şu suyu yağdıran buluta, senin adını vererek, ‘Falanın bahçesini sula!’ diye seslenildiğini duymuştum da onun için sordum. Sen ne yapıyorsun ki bu lütfâ mazhar oldun?” dedi. Bahçe sahibi: “Madem ki merak ediyorsun söyleyeyim. Ben bu bahçenin ürününü hesap ederim; üçte birini sadaka olarak dağıtırım, üçte birini çoluk çocuğumla birlikte yerim, üçte birini de tohumluk olarak ayırırım, dedi.”¹⁴⁷ Yani adam, işine/ticaretine Allah’ı ortak ettiği için böyle güzel bir berekete mazhar olmuş; Efendimiz (sas) de bunu bize bir kussa üzerinden anlatmıştır.

Burada bir hususa daha dikkat etmek gerekir. Rabbimiz kulu ile ticarete girişirken verdiklerinin üzerinden bir ortaklık kurmuyor, çünkü neyi kuluna bahşetmişse zaten hepsi O’nundur. Mal, mülk, beden, sağlık, akıl, kabiliyet; hepsi O’nun ikramlarıdır. Öyleyse Rabbimiz kulu ile ne üzerine ticaret yapıyor? Altlarından ırmaklar çağlayan Cennetler üzerine... Dolayısı ile Rabbimiz, almak için değil, vermek hem de daha güzellerini vermek için kullarından böyle bir adım istiyor, verdiklerinin üzerinden değil, vadedtikleri üzerinden bir ticaret yapılmasını bekliyor.

Asr-ı Saâdet’te bu adımı atan çok isim vardır; ancak Suheyb-i Rûmî biraz farklıdır. Farkı da şundan kaynaklanır: Yaptığı ticaret, Allah tarafından kabul görmüş, bir ayet ile tasdiklenmiş ve Efendimiz (sas) tarafından ise büyük bir müjde ile karşılanmış-

147. Müslim, *Zühd*, 45

tır. Bundan dolayı Hz. Suheyb'in bu ticareti üzerinde durulması gereken bir örnektir. Öyleyse gelin biz de bu güzel tüccarı ve bu güzel ticareti anlamaya çalışalım.

Tarihler Miladi 586 yılını gösterdiğinde Fırat havzasında kurulan tarihi ismi ile Ninova olan kasabada Süheyb, ya da asıl ismi ile Ümeyre dünyaya gelmiştir.¹⁴⁸ O tarihlerde Ubelle bölgesi diye bilinen ve Sasani hâkimiyeti altında olan o toprakların meliki Süheyb'in babası *Sinan b. Malik'tir*. Süheyb'in doğumunun üzerinden birkaç yıl geçmemiştir ki, Rumlar o bölgeye saldırı düzenlemiş, babası Sinan, annesi *Selma bint Kaid* o saldırılarda öldürülmüş, Ümeyre ise esir olarak Rumların yaşadıkları topraklara götürülmüştü. Ümeyre, on beş, on altı yaşlarına kadar Rumların içerisinde kalmıştı. Onların içerisinde büyüdüğü için Rumca'yı çok iyi öğrenmişti.

Bir müddet sonra köle pazarında satılığa çıkarılmış; onu Beni Kelb kabilesinden biri almış ve ona *Suheyb* ismini vermiştir. Suheyb; sin/س ile yazılırsa sahib kelimesinin ismi- tasğiridir; küçük dost, küçük arkadaş demektir. Ama doğrusu sad/ص ile yazılmasıdır; sad ile yazılırsa anlamı kıpkırmızı, kızılca demektir. Ona bu ismin verilmesinin sebebi ise sakalının kırmızı olduğundanır. Araplar, saç sakalı kızılca olana *Suheyb* derlerdi; bundan dolayı ona bu isim verildi. Dili Rumca olduğu ve Rumlardan satın alındığı içinde Suheyb-i Rûmî diye isimlendirildi ve yıllar yılı bu isim ile anıldı.

Benî Kelb kabilesinden onu satın alan tüccar onu başka birine sattı; alan daha başka birine sattı; işin neticesinde ilahi kaderin bir tecellisi ile onu, adını *Hilfû'l-Fudûl* hadisesinde çokça duyduğumuz Hz. Ebû Bekir'in amcaoğlu sayılan büyük tüccar Abdullah b. Cüd'an satın aldı. Suheyb, beş- altı yıl onun yanında kaldı.

148. Irak'ın Musul şehrinin yakınlarında olan bu yer, Taif hadisesinde bir bahçede Efendimiz'e üzüm ikram eden Addas'ın memleketidir. Hz. Yunus'un da yaşadığı yer olan bu şehir, tarihte bilinen bir yerleşim yeridir.

O günlerde Abdullah b. Cüd'an, Süheyb'in ticarî kabiliyet ve cevherini keşfetti. Bunun üzerine, onu azat etti ve onunla sermaye-emek ortaklığı (mudarebe) çerçevesinde bir takım ticaretler yaptı. Kısa bir zaman zarfında Suheyb öyle bir noktaya geldi ki; Mekke'nin pazarlarında adından söz ettirmeye başladı.

Suheyb-i Rumî'nin yaşı yirmi dört, yirmi beş olduğunda; tarihler de Miladî 610'a yaklaşmıştı. O tarihte Mekke'de insanlık tarihinin en büyük olayı yaşandı; Allah Resûlü vahye ve nübüvve-te muhatap oldu. Tüm Mekke bu hadiseyi konuşmaya başlayınca; bu genç tüccar da merak eder, birilerinin sözü ile değil, kendi duydukları ile hareket etme adına, o günler daha yeni Darü'l-Erkam'a giden Efendimiz'i görmek ister. Bu amaçla gizlice Darü'l-Erkam'a giden Suheyb, aynı amaçla oraya gelen Ammar b. Yasir'i görür kapıda; birbirlerine neden geldiklerini sorarlar; aynı cevabı verince de içeriye girerler ve ikisi aynı anda o evde iman ederler. Müslümanların sayısı o günler daha otuz bile olmamıştır ki, o öncüler ilk olma ayrıcalığını kimselere kaptırmazlar ve o kutsi halka içerisinde yerlerini alırlar.

Suheyb, tanınan bir tüccar olduğu için, onun Müslüman olduğunu duyan bazı dostları iyi niyetle onu uyarırlar. Derler ki: "Ey Suheyb! Sen Mekke'ye değilsin, burada akrabaların ve seni koruyacak bir ailen yok. Eğer Mekke senin Müslüman olduğunu duyarsa seni rahat bırakmazlar; bunun için iyice düşün ve ona göre davran!" Bu sözlere rağmen Suheyb her şeyi göze alarak imanını ikrar eder. Çok kısa bir zaman içerisinde onun Müslüman oluşu Mekke'de duyulur ve gerçekten korkulan olur; çok ciddi işkencelerin ve baskıların muhatabı olur. Öyle sıkıntılar çeker ki, Efendimiz (sas) onun gibi inandığı değerler uğruna bedeller ödeyen birkaç sahâbinin mücadelesini, Kur'an'ın özet olarak anlattığı bir kıssa olan *Ashab-ı Uhdud'*¹⁴⁹ benzetir ve onları *Mümin Genç Kıssası* içerisinde anlatılan genç ile kıyas eder.¹⁵⁰

149. Bûrûc Sûresi, 85/1-12

150. Bu kıssayı, Efendimiz (sas) içlerinde Hz. Suheyb'inde bulunduğu bir grup

Suheyb-i Rûmî, Mekke'de iman adına yıllarca çok ağır sıkıntılar çektikten sonra, Yesrib imana kucak açınca, o da hicret için hazırlıklara girer. Onun hicret hazırlıklarında çoğu siyer kitabının gözden kaçırdığı bir rivayeti başta Ebû Nuaym olmak üzere birkaç siyer ve meğazi âlimi dikkat çekmiştir. Ebû Nuaym'a göre, Hz. Suheyb, Efendimiz (sas) ve Hz. Ebû Bekir ile birlikte hicret edecekti. Ama Mekkeliler onu gözetim altına alınca, o gecikti ve sözleşilen vakitte Hz. Ebû Bekir'in evine gidemediği için onlara yetişemedi.¹⁵¹ Ebû Nuaym'ın bu rivayetini destekleyen bir husus daha var ki, Suheyb, zorlu bir yolculuktan sonra Kuba'ya varınca, anında Hz. Ebû Bekir'e: "Neden beni beklemediniz?" diye sormuş, o da: "Biraz bekledik ama gelmen gecikince mecburen gittik" demişti.¹⁵²

Bu rivayet bir tarafa Hz. Suheyb, hazırlıklarını tamamlamış, hicret için fırsat kollarken, Mekkeliler, onun hicret edeceğini bildikleri için, bu hicreti engelleme adına, onu gözetim altına almışlardı. Hatta onlardan bir grup, Suheyb'in evinin etrafında nöbet tutmaya başlamışlardı. Suheyb, onları fark edince nasıl onlardan kurtulacağı hususunda düşünmeye başlamıştı. Hafız Zehebî, Siyeri'nde o anları şöyle anlatıyor: "Gecenin ilerleyen vakitlerinde; sanki hasta olmuş gibi, iki de bir helâya gitmek için evinden çıkıyor; biraz sonra dönüyor; aradan az bir müddet geçince bir daha çıkıyordu. O anda onu gözetleyenlerden biri diyordu ki: "Siz bu adamı boşuna bekliyorsunuz? Baksanıza Lat, onun karnına hastalık düşürmüş. Adam karnının derdine düşmüş, nerede bu halde yola çıkacak ve ta Yesrib'e gidecek!?"¹⁵³ Bu söz üzerine orada bulunanlar Suheyb'in o halde gideceğine ihtimal vermedikleri için evlerine dönmüşlerdi. Bu fırsatı değerlendiren Suheyb hemen yo-

sahâbiye anlatmış, Hz. Suheyb'de bize bunu nakletmiştir. Kıssanın detayları için bkz: Müslim, *Zühd*, 73; Tirmizî, *Tefsir, Bürûc*, 3337; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 6, s. 17

151. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, c. 1, s. 148

152. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. 1, s. 148

153. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, c. 2, s. 13, 14

la koyulmuş ve Yesrib'e doğru yol almaya başlamıştı. Ancak yolda onu biri görmüş ve hemen gidip Mekkelilere haber vermişti. Mekkeliler hemen onun ardına düşmüş ve Suheyb'e yetişerek önünü kesmişlerdi. Suheyb başka bir yolunun olmadığını görünce; yayını eline almış; okunu germiş ve karşısında duran Mekkelilere: "Ey Mekkeliler! Beni tanıyorsunuz; ben sizin en iyi ok kullananıyım. Şimdi sadağımdeki oklar bitene kadar size ok atarım. Okum bitince elime kılıcımı alır; kılıcım kırılana kadar sizlerle savaşırım. Ya siz beni öldürsünüz, ya ben sizi! Gelin bana engel olmayın, önümden çekilin, ben gideyim." Mekkeliler bu kararlı sözler üzerine biraz ürkerler, içlerinden biri der ki: "Ey Suheyb! Sen içimize geldiğinde bir köle idin. Sonra bizlerin üzerinden birçok mal edindin. Şimdi o malları almış Yesrib'e Muhammed'e gidiyorsun. Vallahi seni bırakmayız." Suheyb bu söz karşısında akılları sadece midelerinde olan o insanlara şunu dedi: "İçinizde olduğum müddette kazandığım tüm malları size versem, beni bırakır mısınız?" Bir anda şaşırıldı Mekkeliler, böyle bir teklifi hiç beklemiyorlardı. Karşılarında duran insan bir ömür kazandığı malları sadece Muhammed'e kavuşma arzusu ile onlara verecekti. Birbirlerine baktılar ve bu fırsatı kaçırmama adına: "Tamam" dediler. Suheyb dedi ki: "Bütün mallarım, servetim, Mekke'de falanca yerde! Gidin alın." Mekkeliler bu sözü duyar duymaz, içlerinden birkaçını o malları alması için gönderdiler. Adamlar gitti, malları alıp gelince Suheyb'i bırakıp, o malları paylaşmaya doğru koştular. Suheyb, ise gönül rahatlığı ile Yesrib'e doğru yola koyuldu.¹⁵⁴

Yolda gözlerinden biri rahatsızlanmış, hasta hasta hicretin zorlu yollarını tamamlamıştı. Yol boyunca azağı bitmiş, açlıktan takati kesilmişti. Kuba'ya varınca; daha o varmadan Cebrail, onun haberini Efendimiz'e ulaştırmış, semanın kapılarından süzülüp gelen Bakara Sûresi'nin 207. Ayeti; onun hakkında ve onun gibi Allah ile ticaret yapacak olanlar hakkında nazil olmuştu. Ne diyordu Kur'an:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

154. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 227, 228

“İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah’ın rızasını elde etmek için candan ve maldan vazgeçerler. Allah da böyle kullarına karşı çok merhametlidir.” ¹⁵⁵

Efendimiz (sas) Suheyb’in nasıl bir fedakârlıkla hicret ettiğini duyunca, inen ayetinde onun bu fedakârlığı üzerine indiğinden haberdar olunca, sevindi ve şöyle dedi: **“Rabiha’l-Bey’û Ya Eba Yahya; ¹⁵⁶ Rabiha’l-Bey’û Ya Eba Yahya; Rabiha’l-Bey’û Ya Eba Yahya/ Müjdeler olsun! Ey Ebû Yahya! Alış-verişin karlı oldu! Müjdeler olsun! Ey Ebû Yahya! Alış-verişin karlı oldu! Müjdeler olsun! Ey Ebû Yahya! Alış-verişin karlı oldu!”**¹⁵⁷

Hız. Ebû Bekir bu sözlere şahit olunca, Suheyb’in gelişini duymaz yolda onu karşılayıp, bu müjdeyi ona vermek için gitti. Suheyb bu müjdeyi duyunca, hayatının en güzel haberini almanın karşılığında çektiği bütün sıkıntıları unutmuştu.

Hız. Suheyb, Allah ile ticaret yapan tüccar bir sahâbi olarak, böyle bir ticarete zararın olmadığını, nasıl kârlı bir iş olduğunu âleme göstermiş oluyordu. O günden sonra da Medine’de aynı yolu takip ederek hep gerçek ticaretin ve kârın peşinde oldu.

155. Bakara Sûresi, 2/207

156. Ebû Yahya, Suheyb-i Rûmî’nin künyesidir. Yahya isminde bir oğlu olmasına rağmen, o hep bu künye ile anılmıştır. Hız. Ömer, bir gün Suheyb’e şöyle bir soru sorar: “Senin hayatında üç şeye çok şaşırıyorum.” Suheyb merakla: “Nedir o üç şey Ey Ömer!” der. Hız. Ömer der ki: “Dilin yabancı ama sen Arabım diyorsun. Yahya diye bir oğlun yok, ama sen, ‘Ben Ebû Yahya’yım’ diyorsun. İsrafın haram olduğunu biliyorsun, ama misafirlerine israf derecesinde ikram ediyorsun.” Bu söz karşısında Suheyb, biraz duygulanır, Peygamberli günleri hatırlar ve der ki: “Ey Ömer! Benim aslım Araptır; ancak ben çocukken Rumların içinde büyüdüğüm için dilim bozuldu. Ebû Yahya künyesine gelince; Vallahi ne için verdiğini bilmiyorum ama Efendimiz bana bir gün böyle hitap etti. O kadar hoşuma gitmişti ki, o günden sonra kendime başka künye takmayı hoş görmedim. Misafire ikrama gelince, ben hayatımın yegâne rehberi olan Efendimiz’den bunu gördüm, bunu işittim. Ne kadar ikram edersen et, onlara; o israf değil; bir ikramdır, bir ihsandır.” Bkz: Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, c. 1, s. 149; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 3, s. 171; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 9, s. 241

157. Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, c. 1, s.148; Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşraf*, c. 1, s. 182, 183

HELAL KAZANÇ ÖRNEĞİ BİR SAHÂBÎ: CABİR B. ABDULLAH (R.A)

Nübüvvet bahçesinin gülleri olan Sahâbî efendilerimizi tanımanın en güzel yollarından biri de, onların Efendimiz'den (sas) duyup, naklettiği hadislerdir. Bu gün adını bildiğimiz 10.000 sahâbî efendilerimizin ancak yüzde onu yani bin tanesi Efendimiz'den hadis rivayet etmişlerdir. Kimi Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Hz. Aişe ve Cabir b. Abdullah gibi çok hadis rivayet etmiş; kimi de az hadis rivayet etmiştir, ya da sadece bir iki hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Az ya da çok, rivayet edilen o hadisin üzerinden, o nebevî mesajların ilk ravisi, işiteni olan sahâbî efendimizin şahsiyetini tanıma noktasında ipuçları yakalayabiliriz. Çünkü genelde insan, karakter, mizaç ve kabiliyeti nispetinde duyduğu sözleri zihninde tutabiliyor ve bunları başkalarına aktarabiliyor. Özel olarak hadis nakli için istihdam edilenler dışında, birçok sahâbî efendimizde genelde ya kendisi ile alakalı rivayetleri zihinlerinde tutuyor veyahut karakter ve mizaçlarına uygun rivayetleri hafızalarında daha iyi saklıyor, yeri gelince de bunu başkaları ile paylaşıyorlardı.

Cabir b. Abdullah'da zihnine, hafızasına kayıt ettiği nebevî sözleri bu ümmet ile paylaştı, hem de çokça paylaştıran yigitler-

den biridir. *Muksirûn* dediğimiz yani çok hadis rivayet eden dokuz sahâbînin altıncısıdır.¹⁵⁸

Cabir b. Abdullah'ın aktardığı 1540 hadisten dört tanesinin üzerinden onun nasıl helal kazanç noktasında duyarlı olduğunu anlamaya çalışalım. Diyor ki: “Efendimiz (sas) bir gün bize çok önemli şeyler söyledi ve sonra sözlerini şöyle bitirdi: **“Helal olan dünyalığı alınız ve haram olanı terk ediniz.”**¹⁵⁹ Yani helal ile yetininiz. Bugün bazı cahillerin ya dil ile ya hal ile dedikleri gibi: *“Helal haram ver Allah'ım; garip kulun yer Allah'ım!”* demeyiniz. Helal ile yetininiz, unutmayın ki; *helal dairesi geniştir, keyfe de kâfidir.* İnsanların bir gün böyle bir noktaya geleceğini Efendimiz şu sözle ile beyan ediyordu: **“İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişi elde ettiği şey (mal) helalden mi, haramdan mı, buna hiç önem vermeyecektir.”**¹⁶⁰

Efendimiz (sas) helal kazanca sahâbîyi teşvik ederken onun nasıl elde edileceğini de beyan ediyor. Aişe annemizin ve Cabir b. Abdullah'ın naklettiği bir hadiste: **“Hiç kimse kendi elinin emeğinden daha temiz, daha helal bir kazanç elde edemez!”**¹⁶¹ diyordu. İnsanın elinin emeğiyle, alınının teriyle elde edilen kazancın en temiz kazanç, en bereketli sermaye olduğunu böylece beyan ediyordu. Hz. Cabir'in rivayet ettiği üçüncü hadis ise şu idi: **“Ey İnsanlar! Allah'tan hakkıyla sakının ve rızkınızı helal ve güzel yoldan isteyin. Hiç kimse Allah'ın kendisine takdir ettiği rızkı geç de olsa elde etmeden ölmeyecektir. Öyleyse Allah'tan hakkıyla sakının ve rızkınızı helal yoldan isteyin. Size helal olanı alın ve haram olanı terk edin, almayın!”**¹⁶²

158. Hadis rivayetinde muksirûndan sayılan sahâbî efendilerimiz ve rivayet ettikleri hadis miktarları şöyledir: Ebû Hureyre, 5374; Abdullah b. Ömer, 2630; Enes b. Malik, 2286; Hz. Aişe, 2210; Abdullah b. Abbas, 1660; Cabir b. Abdullah 1540; Ebû Said el-Hudrî, 1170; Abdullah b. Mes'ûd, 800; Abdullah b. Amr, 740. Daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Sahâbeyi Nasıl Anlamalıyız?*, s. 146-149.

159. İbn Mace, *Ticaret*, 2

160. Buhârî, *Buyû*, 23; Nesai, *Buyû*, 2

161. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 3, s. 466

162. İbn Mace, *Ticaret*, 2

Cabir b. Abdullah'ın helal kazanç konusunda aktardığı dördüncü rivayet ise, hepimizin Asr-ı Saâdet dünyasından çok iyi tanıdığınız bir sahâbî olan Muaz b. Cebel hakkındadır. Muaz b. Cebel, sahâbe içerisinde ilim noktasında istisnai bir yerde duran âlim, fakih ve kadı olan birisidir. Efendimiz (sas) onun sahâbe içerisinde helal ve haramı en iyi bilen olduğunu beyan etmiştir.¹⁶³ Muaz b. Cebel, bu ilmi ve bu seviyeyi elini, eteğini dünyadan çekip tamamen kendini ilme vakfederek elde etmemiştir. Ya da birilerine yük olarak, yaslanarak da yapmamıştır. Elinin emeği ile çalışmış, alınının teri ile kazanmış; sonra da ilim tahsil etmiştir. Ödediği emek büyük olduğu için Allah onun işine de, ilmine de, çok az yaşamasına rağmen ömrüne de büyük bir bereket vermiştir.¹⁶⁴ O, tarlada, bahçede çalışmış, evine helal bir lokma götürmek için gayret etmiş, diğer zamanlarında ise Suffa Mektebi'nin en gözde talebelerinden biri olmuştur.

Muaz b. Cebel, tarla işinde sürekli çalıştığı için elleri nasırlaşmıştı.¹⁶⁵ Bir gün Efendimiz'in huzuruna geldiğinde, Efendimiz ellerini uzatmış ama Muaz ellerini O'na doğru uzatmakta biraz tereddüt etmişti. Efendimiz bu tereddüdünün sebebini sorunca; "Ya Resûlullah! Tarla bahçe işlerinde çalışmaktan ellerim nasır tuttu. Sizin ellerinizi incitmek istemediğimden ellerimi size uzatmadım!" demişti. Efendimiz (sas): "**Uzat ey Muaz uzat o ellerini!**" demiş, sonra o ellerin nasır bağlayan avuç içlerini öpmüş ve demişti ki: "**Bu el Allah ve Resûlü'nün sevdiği eldir. Bu ele Cehennem azabı dokunmayacaktır!**"¹⁶⁶

163. Müslim, *Fedâilü's-Sâhabe*, 119; Tirmizî, *Menâkıb*, 32

164. Muaz b. Cebel, Hicret'ten 18 yıl önce, yani Miladî 603 yılında Medine'de doğmuş, 18 yaşlarında iken iman etmiş ve Hicret'in 17. yılında, Miladî olarak da 638'de, 35 yaşlarında Amevâs taununda vefat etmiştir. Kabri, bugün Ürdün içerisinde kalan Ağvarüşşimâliye'dedir. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 3, s. 1847, 1848; İbn Esir, *Usdül-Ğabe*, c. 5, s. 187-190

165. Bazı rivayetlerde, bu olayın kahramanı Sa'd b. Muaz'dır. Bkz: Ebû Davud, *Buyû*, 1; Tirmizî, *Buyû*, 4

166. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 405, 416

Cabir b. Abdullah o günden sonra ne zaman Muaz'ı görse, önce o elleri öpecek, daha sonra kendi nasırlaşmış ellerini ona gösterecekti. Evet, Cabir b. Abdullah'ın elleri de çalışmaktan nasır tutmuştu. Cabir b. Abdullah'ın babası Abdullah b. Amr, Uhud'da şehit olunca, bir taraftan babasının şehadetine seviyor, diğer bir taraftan da üzülüyordu. Çünkü babası ona dokuz kız kardeşini emanet etmiş, bir de ciddi oranda bir borç bırakarak gitmişti. O günden sonra Cabir b. Abdullah, hem kız kardeşlerine bakmak, hem de babasının borçlarını ödemek durumunda kalmıştı. Bu da çok kolay değildi. O günlerin birinde Efendimiz'in (sas) yanına gelmişti. Efendimiz (sas) onu çok düşünceli görünce; **"Ne oldu Cabir? Bir sıkıntın mı var?"** diye sormuştu. Cabir b. Abdullah: **"Ya Resûlullah! Babam şehit oldu, geriye bakmam için dokuz kız kardeş, bir de yüklü bir borç bıraktı. Ben şimdi ne yapacağım!"** dedi. Efendimiz (sas) **"Babanın ahirette ki durumunu sana bildireyim mi?"** dedi. Cabir heyecanla **"evet"** dedi. Efendimiz (sas) dedi ki: **"Allah babanla perdesiz bir şekilde Cennet'te konuştu. Onu diriltti ve ona sordu: 'Ne istersin benden? Baban dedi ki: 'Ya Rabbi! Şehit olmak ne güzel bir duyguymuş ne olur beni bir daha öldür, gideyim senin için savaşayım öleyim, bir daha senin huzuruna geleyim. Yine beni öldür, gidip yine geleyim ve bu hal hep devam edip dursun!' Rabbimiz babana dedi ki: 'Hüküm verilmiştir, bir daha dünyaya dönmek yoktur!' Rabbinin bu sözü üzerine baban dedi ki: 'O zaman ne olur Ya Rabbi! Şehitlerin elde ettikleri bu güzellikleri bunlardan habersiz olan kardeşlerimize bildir!'"** Bunun üzerine Rabbimiz, Âl-i İmrân Süresi'nin 169. ayetini indirdi. **"Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin, bilakis onlar diridirler ve Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar!"**¹⁶⁷

Cabir b. Abdullah bu sözleri duyunca tüm dertlerini unuttu, sevinç içerisinde Efendimiz'in dediklerini dinledi. Sonra Efendimiz (sas) Cabir'e borçları konusunda dua etti. Akabin-

167. Tirmizi, *Tefsirü'l-Kur'an*, 18

de Efendimiz (sas) hem Sahâbe'ye bu konuda Cabir'e yardımcı olmalarını istedi, hem de bizzat kendisi alacaklıları dolaşarak, Cabir'i sıkıştırmamalarını onlardan talep etti. Alacaklılardan büyük bir kısmı Yahudi olduğu için pek de yardımcı olmamışlardı.

Cabir b. Abdullah da, gayretini biraz daha arttırdı, tarlada biraz daha terledi; çünkü borç konusunda Efendimiz'in beyanlarını çok iyi biliyordu. Borçlu olarak Allah'ın huzuruna gitmemek için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Tam bu noktada borç meselesinde Efendimiz'in (sas) hassasiyetine dair birkaç örnek vermemiz yerinde olacaktır. Çünkü bu alanda ciddi sıkıntılar yaşandığı hepimizin malumudur. Üzülerek söylemek gerekir ki, bizler şimdilerde Hz. Peygamber'in bu konudaki uyarılarını tam anlamı ile kavramış değiliz.

Bakın, sahâbeden Seleme b. Ekva nasıl bir tablo bize aktarıyor:

Hz. Peygamber ile oturuyorduk, bu sırada bir cenaze getirildi. Cenaze yakınları: "Ya Resûlüllah! Cenaze namazını kıldırır mısınız?" dediler. Efendimiz: "**Ölenin üzerinde bir borç var mı?**" diye sordu. Onlar: "Hayır" dediler. "**Geriye bir şeyler bıraktı mı?**" diye sordu. Onlar: "Hayır" dediler. Bunun üzerine Efendimiz (sas) o cenaze namazını kıldırdı. Sonra başka bir cenaze getirildi. Aynı gün mü başka bir gün mü bilmiyoruz. O vefat edenin yakınları da cenaze namazı için rica da bulundular. Efendimiz aynı soruyu sordu: "**Ölenin üzerinde bir borç var mı?**" Cenaze yakınları: "evet" dediler. "**Geriye bir şeyler bıraktı mı?**" diye sordu. Onlar: "Evet, üç dinar kadar bıraktı" dediler. Borcunu karşılıyor mu diye sordu, evet dediler. "**O mal ile hemen borcunu ödeyin**" dedi ve o zatında cenaze namazını kıldırdı. Başka bir gün bir cenaze daha getirildi. Yine Efendimiz'den rica edildi. Efendimiz aynı soruyu sordu. Adamlar borcu var, malı da yok dediler. Bunun üzerine Efendimiz: "**Arkadaşınızın cenaze namazını siz kıldırın**" dedi ve oradan ayrılmak için hareket etti. Efendimiz böyle yapınca, Sahâbe'den Ebû Katade: "**Ya Resûlüllah! O zatın borcu benim borcumdur. Son kuruşuna kadar ben ödeyeceğim. Ne olur arkadaşımızı**

bu hayırdan mahrum etmeyin” dedi. Efendimiz böylece geldi ve o sahâbînin cenaze namazını kıldırdı.”¹⁶⁸

Hadisenin sonrasını Ebû Katade’den dinliyoruz: “O günün ikindisinde beni gördü Resûlullah. **“Ödedin mi? Arkadaşının borcunu!”** dedi. Ben: “Daha ödemedim Ya Resûlullah!” dedim. Ertesi gün sabah namazında beni gördü. **“Ödedin mi?”** dedi. Ben: “Daha değil Ya Resûlullah!” dedim. Öğlen bir daha gördü: **“Ödedin mi?”** dedi. Ben “Hayır ya Resûlullah?” dedim. Bana dedi ki: **“Ebû Katade! Arkadaşın Cennet’in kapısında bekletiliyor, öde de adam Cennet’e girsin?”** dedi. Bunun üzerine hemen koştum, o borcu ödedim ve gelip Resûlullah’a haber verdim. Ödediğimi söyleyince, Resûlullah çok memnun oldu.”¹⁶⁹

Başka bir hadiseyi Muhammed b. Cahş anlatıyor:

Bir gün Resûlullah ile beraber oturuyorduk. O ara birden gözlerini kapattı, bir müddet öylece durduktan sonra, üç kez **“Sübhannallah, Sübhanallah, Sübhanallah”** dedikten sonra, **“Ne ağır şeyler indi, ne ağır şeyler indi”** dedi. Anladık ki iş ciddi, bundan dolayı korkumuzdan o an Resûlullah’a bir şeyler sormadık. Ertesi gün merakla sorduk: “Ya Resûlullah! Siz dün böyle böyle dediniz. Bunun hikmeti nedir acaba?” Efendimiz (sas) dedi ki: **“Allah borç ile alakalı çok ağır bir hüküm indirdi. Allaha yemin ederim ki, bir kimse, Allah yolunda şehid olsa, sonra diriltirse, sonra yine şehid edilip yine diriltirse ve üçüncü defa da şehit olup bir daha diriltirse, borçlu olduğu hâlde, borcunu ödeyinceye kadar Cennet’e giremez.”**¹⁷⁰

Taberani’de insanı dehşete düşüren bir hadis daha vardır. Efendimiz (sas) buyururlar ki: **“Aldığı borcu ödemek istemeyene ve o borç ile Allah’ın huzuruna gelene, Allahü teâlâ, kıyamette, “Bu kimsenin hakkını sende bırakacağımı mı zannettin?” buyurarak, o kimsenin iyi amellerini alıp diğerine verir. Eğer borcunu vermeyenin iyi ameli yoksa borç verenin kötü amellerini, günah-**

168. Tirmizi, *Cenaiz*, 69; Dârimi, *Buyû*, 53

169. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 47

170. Nesâi, *Kitabü'l-Buyû*, 98

*larını borçluya yükler.*¹⁷¹ Bunun sonucunda amel defterleri açılınca, bazı insanlar işledikleri sevapları hesap defterlerinde göremeyecek, bazı insanlar işlemedikleri günahları görecek, ya da tam aksi işlemedikleri sevapları görecek, ya da işlediği günahların olmadığına şahit olacaktır. Asıl iflas budur, zaten Efendimiz bir gün müflis kimdir diye sorarak bu meseleyi izah etmiştir.¹⁷²

Neden Efendimiz'in borç konusunda beyanları bu kadar serttir. Çünkü bu konuda gevşek davrandığınızda, insanların birbirlerine iyilik yaptıkları zaman pişman olacak bir hale geldiklerinde, artık kim kime el uzatır, kim kimin derdi ile dertlenir, kim kime borç verir? Bu güven ortamını sarstığınız zaman faiz belası dediğiniz hastalık herkesi kasıp, kavurur. İşte Cabir b. Abdullah borç meselesinde bu nebevî uyarıları kavrayan biri olarak, borçlarını ödemek için çırpınıp duruyordu. O, beşer olarak elinden geleni yaptı; hasat zamanı mahsulü topladı. Efendimiz (sas) ona: **“Mahsulü topladığında bana haber ver, alacaklılarına ben dağıtayım”** demişti. Hemen Efendimiz'i çağırdı. Efendimiz (sas) toplanan o hurmalara başına geçti ve alacaklıları çağırdı. Allah, Peygamber'inin elinin değdiği o mahsulü bereketlendirmişti, her gelen borcunu alıp gidiyordu. Mahsul bitti, borçta bitmişti. O gün Cabir için bir bayramdı. Sordu Efendimiz'e: “Ya Resûlullah! Bu bir mucize, bu mucizeyi anlatayım mı başkalarına?” Efendimiz: **“Anlat”** demişti. İznin alınca anlatmış, bizim de böyle haberimiz olmuştu.¹⁷³

171. Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, c. 4, s. 343

172. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (sas) bir gün: “Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sordu. Ashâb: “Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir!” dediler. Rasulullah (sas): “Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnad ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını dö-küp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biten ve hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da Cehennem'e atılan kimsedir” buyurdular. (Müslim, *Birr*, 59; Tirmizî, *Kıyâmet*, 2)

173. Buhârî, *Vesâyâ*, 36

İNFAK ABİDESİ BİR SAHÂBÎ: EBÛ TALHA (R.A)

Asıl ismi Zeyd b. Sehl olan ama daha fazla Ebû Talha künyesi ile bilinen Ensâr'ın bu büyük insanı, Enes ve Bera b. Malik'in anneleri olan Ümmü Süleym'in eşi, dolayısı ile onların üvey babalarındır. Çok farklı bir sahâbî olan Ebû Talha tam bir infak abidesi ve kahramanıdır. O bir gün Mescid-i Nebevi'de, otururken, Efendimiz'in (sas) mübarek lisanından şu ayet süzülecekti: **“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, infak etmedikçe gerçek iyiliğe (kâmil imana) eremezsiniz! Her ne infak ederseniz muhakkak Allah onu çok iyi bilir!”** Ali İmran Sûresi'nin 92. ayeti olan bu hakikati duyar duymaz, Ebû Talha: “Acaba benim sevdiğim şeyler nedir?” diye sormaya başlamıştı. Çünkü Rabbimiz, “Ey Müslümanlar! Evde kullanmadığınız eşyalarınızı infak edin dememişti, gözden çıkardığınız şeyleri Allah yolunda verin dememişti! Nasreddin Hoca gibi, yere dökülen yoğurdu artık toplama imkânı olmadığı için bu da benim sadakam olsun şeklinde verilmesini istememişti.” Neydi Rabbimizin istediği? Sevdiğiniz şeylerden infak edin demişti. Bu ayeti kendi üzerine aldığı için Zeyd b. Hârise çok sevdiği *Sebel* isimli atının yularını tutup Mescid'e getirmiş; “Ya Resûlullah! Allah sevdiğiniz şeyi infak edin dedi, ben de bu atımı çok seviyorum, şahit ol infakımdır” deyip,

atını oraya bırakmıştı.¹⁷⁴ Hz. Ömer bu ayeti duyunca çok sevdiği cariyesini azat etmiş,¹⁷⁵ Abdullah b. Ömer bu ayeti duyunca kölesi Nafi'yi,¹⁷⁶ cariyesi Mercane'yi infak etmişti.¹⁷⁷ Bu ayeti yıllar sonra duyan Ömer b. Abdulaziz ise, çuvallara şekerler doldurup dağıtmaya başlamıştı. Birileri demişti ki: "Ey Ömer! Şeker dağıtacağına, para dağıtsan daha iyi olmaz mı?" Ömer b. Abdulaziz demişti ki: "*Allah para dağıtın demedi, neyi seviyorsanız onu dağıtın dedi; ben de şekerini çok seviyorum, bunun için şeker dağıtıyorum!*"¹⁷⁸

Ebû Talha da bu ayeti duyar duymaz kendini sorgulamıştı. En çok neyi seviyorum diye ve bulmuştu. Medine'nin sıcaklarında oturup gölgelendiği, suyundan içtiği, o su ki, Medine'nin en güzel ve en tatlı suyu idi; orası *Bir-u Hâ* kuyusunun bulunduğu bahçesi idi. Efendimiz de (sas) o kuyuyu ve o bahçeyi çok sever ve bazen dinlenmek için oraya giderdi. Ebû Talha işte bu bahçesini infak edecekti. Hemen geldi Efendimiz'in huzuruna ve dedi ki: "*Ya Resûlüllah! Allah sevdiğiniz şeylerden infak edin ki, gerçek iyiliğe eresiniz buyurdu. Benim de en çok sevdiğim şey Bir-u Hâ'dır; sen şahit ol ki, o benim infakımdır!*" Efendimiz (sas) bu büyük infak karşısında dedi ki: "*Beğ, beğ... Zalike malün rabih/ Zalike malün rabih/ Peh, peh... İşte kâr eden mal budur, işte kâr eden mal budur.*"¹⁷⁹

Ebû Talha, yine bir gün Mescid-i Nebevi'ye yakın, başka bir bahçesinde namaz kılıyor; o anda bahçeye inanılmaz güzellikte bir kuş giriyor... Bahçe güzel, kuş güzel; oradan oraya kuş öterek konuşunca, Ebû Talha'nın dikkati dağılıyor, o kuşa ve bahçeye takılıyor ve kaç rekât namaz kıldığını unutuyor. Bu o kadar onu derinden etkiliyor ki, namazını iade ediyor, hemen soluğu Efendimiz'in yanında alıyor. Başından geçenleri Efendimiz'e anlatı-

174. Suyûti, *Dürri'Mensûr*, c. 2, s. 260, 261

175. Suyûti, *Dürri'Mensûr*, c. 2, s. 260

176. Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 4, s. 274

177. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. 6, s. 326

178. Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 4, s. 274

179. Buhârî, *Zekât*, 44

yor ve sonra diyor ki: **“Ya Resûlullah! Bana namazımın rekâtlarını unutturan ve bana namazımın huşusunu bozduran bu bahçemi Allah yolunda infak etmek istiyorum. Sen nasıl istersen o bahçeyi öyle kullan!”**¹⁸⁰ Efendimiz (sas) onun bu infakını kabul ediyor ve o bahçeyi Ebû Talha'nın yakın akrabaları olan bazı sahâbiler arasında taksim ediyordu. Ebû Talha'nın namazının huşusunu bozduğu için buna sebep olan bahçesini infak etmesi, durup üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Ebû Talha'nın ve hanımı bir teslimiyet kahramanı olan Ümmü Süleym'in infak konusunda hatırları çoktur. Onların bir hatırasını Ebû Hureyre şöyle nakleder:

Medine'nin kışık günleri, dışarıdan bir misafir gelmiş. Efendimiz'in elinde, avucunda hiçbir şey yok; bu halde iken: **“Bu misafirimizi evinde ağırlayarak, Allah'ın rahmetini elde edecek kimse yok mu?”** diyor. Ebû Talha anında ayağa kalkarak: “Ben Ya Resûlullah! Onu ben misafir ederim” diyordu. Alıp o misafiri evine götürüyor, hanımı Ümmü Süleym'e diyor ki: “Bu Resûlullah'ın misafiridir, onu bu gece biz ağırlayacağız. Ona ikram edeceğimiz bir şey var mı?” Ümmü Süleym diyor ki: “Evde sadece çocukların yiyeceği kadar yemeğimiz var, başka da evde hiçbir şeyimiz yok!” Bu söz üzerine Ebû Talha diyor ki: “O zaman çocukları oyala ve onlara yemek vermeden uyut, sonra sofrayı kur, lambayı da söndür; biz yer gibi yapar, oyalanırız; misafirimizin karnını böyle doyurmuş oluruz.” Aynen dedikleri gibi yaparlar; kendi çocuklarını aç yatırır, kendileri sofraya oturur yer gibi yaparlar, ışık olmadığı için bir şeyler fark edilmez, neticede misafirlerinin karnını doyururlar. Sabah namazı vakti, Ebû Talha, misafirini alıp Mescid'in yolunu tuttuğunda, Efendimiz (sas) mübarek dişleri görünürcesine gülerek onları karşılar: **“Ebû Talha! Yine ne yaptın Rabbin bu kadar hoşnut oldu?”** deyip Haşr Sûresi'nin 9. ayetini okur.¹⁸¹ Ayette Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: **“Daha önce-**

180. İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, c. 2, s. 123

181. Buhârî, *Tefsir*, 6; Müslim, *Eşribe*, 172, 173

den Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁸²

Ayette övülen davranış, *isâr* tavrıdır. İisâr, insanın sadece kendisi için yaşaması değil, başkaları için yaşamasıdır. Yani, yaşamak için yaşamak değil, yaşatmak için yaşamaktır. Bu halin saâdet asrında en güzel örneklerinden biri olan Ebû Talha, bizlere infak ve isâr adına çok önemli mesajlar vermektedir.

182. Haşr Sûresi, 59/9

İSLÂM'IN SÜVARİSİ: MİKTAD B. AMR (R.A)

Miktad b. Amr (ra) Efendimiz'in çok sevdiği sahâbilerden birisiydi. Ona **“Farisü Resûlillah”** denmiştir; Resûlüllah'ın atlısı, süvarisi... Onu Resûlüllah'ın ve bu aziz dinin süvarisi kılan şey, bir ömür inandığı din adına ortaya koyduğu gayret ve çabadır. İman ettiğinde yaşı yirmi beş, vefat ettiğinde yaşı altmış dokuzdur. İman yolunda kırk dört yıl, İslâm'ın aziz kalması adına atının üzerinden hiç inmemiştir. Yaş altmış dokuz olduğu günler, hastalıktan şişmanlamış, karnında yağlar birikmiş; artık bedenini taşıyamaz bir hale gelmiştir, böyle olduğu için evinde yatmak durumunda kalmış ve çok geçmeden bu halde de vefat etmiştir.

Aslen Yemen'li; Behra kabilesine mensup olan Hz. Miktad'ın babası Amr b. Sa'lebe'dir. Amr, kabilesinin içerisinde iken, bir cinayet işlemiş ve kabilesini terk ederek Arapların başka meşhur bir kabilesi olan Kindelilere sığınmıştır. Miktad, Kindelilerin içerisinde Miladî 585 yılında doğmuştur. Çocuklukta beri cesareti, korkusuzluğu ve güçlülüğü dikkat çekmiştir. Takriben yirmili yaşlara yaklaştığında; bir gün Kindelilerin liderlerinden olan Ebû Şemr b. Hucr ile aralarında bir tartışma olmuş; Miktad ortada olan bir haksızlığa sessiz kalamamış, elindeki kılıç ile Ebû Şemr'e vurarak, onu yaralamıştır. Tüm Kindeliler ayaklanıp, onu öldürmek istemişler, o da ailesini terk edip kaçmak zorunda kalmış ve

Mekke'ye gelmiştir. Mekke'ye gelince; Efendimiz'in dayısının oğlu olan Esved b. Abdüyeğus'a¹⁸³ sığınmıştır. Böyle olunca da daha nübüvvet gelmeden, Efendimiz (sas) ile tanışmış, İslâm'ın güneşi doğunca da ilk iman edenlerden biri olmuş ve on üç yıl Mekke döneminde iman adına büyük bedeller ödemiştir. Çok zorlu bir süreç ile Medine'ye hicret etmiş, Muhacir, Ensâr kardeşleştirmesinde (muahât) bir rivayete göre Abdullah b. Revaha'ya,¹⁸⁴ bir diğer rivayete göre ise Cebbar b. Atik'e,¹⁸⁵ başka bir rivayete göre ise Cebbar b. Sahr'a kardeş kılınmıştır.¹⁸⁶

Medine'nin o ilk günlerinde Miktad b. Amr, bir taraftan Sufa'ya gelip giderken, bir taraftan da kimselere yaslanmadan geçimini devam ettirmenin gayretini vermiştir. Çok kabiliyetli ve zeki birisi olduğu için, kısa zaman zarfında durumunu düzeltmiş, ticarete belli bir seviye elde etmiş¹⁸⁷ ve ilk kazancıyla da *Sebha* ismini verdiği çok güzel bir at almıştır.¹⁸⁸

Hicret'in ilk yılında Efendimiz (sas) Harrar seferi denilen sefere Sahâbeyi Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında gönderirken elindeki beyaz sancığı taşıması için Miktad'a vermiştir. Miktad, İslâm'ın ilk sancaktarlarından biri olarak bu sefere katılmış ve görevini tam anlamı ile yerine getirerek Medine'ye dönmüştür.¹⁸⁹

Hz. Miktad, iman ile inkârın ilk büyük karşılaşması olan Bedir Gazvesi'ne atı ile birlikte katılmıştır. Efendimiz (sas) o gün

183. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Hz. Peygamber'in Albümü*, s. 354, 355

184. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1044

185. İbn Habîb, *el-Muhabbar*, s. 73

186. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 148

187. Hz. Miktad b. Amr'ın ticarete elde ettiği seviyeyi varislerine bıraktığı mallardan anlayabiliyoruz. O vefat ederken çocuklarına ciddi bir mal ve Curuf'ta balkon olan bir köşk bırakmıştı. Ayrıca, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e 18.000'er Hz. Peygamber'in o gün için hayatta olan hanımlarında 7000'er dirhem verilmesini vasiyet etmişti. Bkz: İbn Manzûr, *Muhtasar*, c.25, s. 221; Zehebî, *Tarih*, s. 419

188. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 3, s. 1882

189. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 7

ordusu içerisinde diğer bir atlı olan Zübeyr'i sağa, Miktad'ı sola konuşlandırmıştır. İkisi de o gün kendilerine yakışanı yaparak, Müslümanları büyük bir zafere taşımışlardı. Hatta o savaşta Hz. Miktad, elinden yaralanmış, o elini bir daha rahat bir biçimde kullanamamıştı. Efendimiz (sas) Bedr'in sonrası herkese ganimetten pay verirken, Miktad'ın ve Zübeyr'in atlarını unutmuş, onların atlarına da ganimetten ayrıca birer pay ayırmıştır.¹⁹⁰

Bedir sonrası Miktad b. Amr'ın yaşı kırklara dayanmıştır. Zorluklar, hicretler, seriyyeler ve yokluklar içerisinde geçen bir hayatın dolaylı o yaşa kadar evlenememiştir. O günlerin birinde Abdurrahman b. Avf, ona: “Ey Miktad! Yaşın kırk oldu halen evlenmeyecek misin?” demiştir. Miktad da: “Münasip bir eş bulsam, hemen evlenirim. Mesela bana kızını ver, hemen evleneyim” şeklinde bir söz etmiştir. Abdurrahman b. Avf hiç beklemediği bu cevap karşısında sinirlenmiş, bayağı kızmış ve o anda biraz ağır sözler söylemiştir. Onun bu tavrına karşılık Hz. Miktad, hiçbir şey söylememiş, aralarında geçen bu hadiseyi Efendimiz'e anlatmak için huzur-u nebiye gitmiştir. Hz. Miktad başlamış olan hadiseyi anlatmaya... “Ya Resûlullah! Abdurrahman ile aramızda şöyle şöyle bir olay geçti” demiş ve sonrasında Abdurrahman b. Avf'ın sinirlenerek kendisine dediklerini anlatmıştır. Miktad, anlattıkça Efendimiz (sas) tebessüm etmiş; bir şey dememiş ama sanki “bu işler böyle olmaz” dercesine bir tavrı olmuştur. O anlarda çok mahzun olan Miktad'a, Efendimiz (sas) demişti ki: “**Bırakır mısın seni ben evlendireyim!**” Miktad: “Heyecanla; ne demek Ya Resûlullah! Sen birini bana münasip göreceksin de ben buna itiraz mı edeceğim?” demiştir. Bunun üzerine Efendimiz (sas) demiştir ki: “**Seni amcam Zübeyr'in kızı Dubâa ile evlendireceğim!**” Bu söze Miktad öyle bir sevinmiştir ki, üzüntü ile geldiği peygamberin huzurunda ona bir yönü ile damat olmanın heyecanını yaşamıştır.¹⁹¹ Miktad b. Amr, bu teklifi hemen kabul edecektir, Efendi-

190. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 3, s. 1882; İbn Esir, *Usdü'l-Ğabe*, c. 5, s. 243

191. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 3, s. 1882

miz (sas) de bizzat bu işe taraf olarak Mikta'd'ı evlendirecektir. Çok güzel bir evlilikleri olacak; Allah bu evlilikten onlara Abdurrahman ve Kerime isminde iki çocuk nasip edecektir. Çocuklarından Kerime validemiz çok büyük bir âlime olacak ve babasından aldığı hadisleri bizlere nakledecektir.¹⁹²

Hz. Mikta'd'ın ticarî hayatında, başından geçen bir hadiseyi üzerinde biraz düşünmek üzere beraberce okuyalım. Mikta'd b. Amr, ticaret yaptığı birine vadesi belli yüz dinar borç vermiştir. Adam vadesinden birkaç ay önce getirip bu yüz dinarı Mikta'd'a ödemiştir. Hz. Mikta'd, vadesinden önce borcunu ödediği için sevinmiş, o anda adama on dinarı geri vermiş, doksan dinarı kendisine almıştır. Böyle yapmanın uygun olup, olmadığı konusunda bir müddet sonra içine bir huzursuzluk düşmüştür. Bu huzursuzluktan kurtulamayınca hadiseyi Efendimiz'e anlatmak istemiş ve gidip anlatmıştır. Efendimiz (sas) Mikta'd'ı dinledikten sonra, insanı sarsan bir beyanda bulunmuştur. Demiştir ki: ***“Desene hem faiz yedin, hem de faiz yedirdin.”***¹⁹³

Efendimiz'in (sas) bu sözü faiz konusunda hassasiyetin ne düzeyde olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Para üzerinden ticaretin faiz olduğunu, bunun kesinlikle haram olduğu, bu konuda almak ile vermek arasında fark olmadığını göstermiştir. Bu söz üzerine Hz. Mikta'd hemen o sahâbînin yanına gitmiş, Efendimiz'in sözünü ona aktararak on dinarını geri almıştır.

Bir tüccar olan Hz. Mikta'd'ın kendine serlevha yaptığı bir duasını aktararak onun için söylediklerimizi nihayete erdirelim. O hayatı boyunca hep şöyle dua etmiştir: ***“Allah'ım! Senden tek isteğim, aziz olan bu dinin kıyamete kadar aziz kalmasıdır. Allah'ım! Ben öleyim ama İslâm'ın zillete düştüğünü görmeyeyim.”***¹⁹⁴ Bu güzel duanın tüm tüccarlarımıza örnek olması temennisi ile...

192. İbn Hacer, *a.g.e.*, c. 3, s. 1882

193. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 6, s. 28

194. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 1, s. 176

ÜÇ TÜCCAR HANIM SAHÂBÎ (R.ANHÜNNE)

Esmâ bint Muharribe tacire bir hanım sahâbî... Ne satıyor? Güzel koku! Güzel koku satan hanımlara *Attare* deniyor. Bu hanım sahâbî, İslâm'a düşmanlıkta zirve isimlerden biri olan, bu yönünden dolayı Efendimiz (sas) tarafından "*Ümmetimin Firavunu*" diye nitelenen Ebû Cehil'in öz annesidir. Müslüman olduğunda yaşı o günler yetmişlere merdiven dayamıştır. Ama dinç, dirayetli ve kabiliyetli bir taciredir. Oğlu Ebû Cehil, Bedir'de öldürüldükten epey sonra, Mekke Fethi'nin sonrasında iman etmiş, Medine'ye gelmiş ve orada ticaret ile uğraşmıştır.

Hz. Ömer döneminde Hz. Esmâ'nın diğer bir oğlu Abdullah b. Ebî Rebia,¹⁹⁵ Yemen valisidir. Oğlu Yemen'e vali olunca, tacire anne, oğlundan Yemen'in güzel kokularından kendine göndermesini ister, o da gönderir. Esmâ hanım da bunları Medine'de satır. Tabi, oğlu vali olduğu için, yapılan bu iş biraz dedikodu konusu olur. Olay o günün halifesi olan Hz. Ömer'e intikal eder. Hz. Ömer, olayı araştırır ve bu yapılan işte bir mahsur olmadığını söy-

195. Hz. Esmâ'nın diğer bir oğlu ise ilk Müslümanlardan olan Ayyaş b. Ebi Rebia'dır. İlk Müslümanlardan olan ve çok farklı bir hayatın sahibi olan Hz. Ayyaş hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 2, s. 1394; İbn Esir, *Usdü'l-Ğabe*, c. 4, s. 308

ler. Bunun üzerine Abdullah, Yemen'den annesine kokular göndermeye, o da gelen kokuları Medine'de satmaya devam eder.¹⁹⁶

Hız. Esmâ, bu alış-verişler sırasında bazen peşin parası olmayan hanımlara borç olarak koku satar, bu borçları da yanında bulunan veresiye defterine kayıt ederdi.¹⁹⁷ Onun ticaretinden çok memnun olan Medineli hanımlar, koku ihtiyaçlarının büyük bir kısmını ondan temin ederlerdi.

Saâdet Asrı'nın başka bir attare hanımı **Müleyke Ümmü's-Sâib es-Sakafiyye**'dir. Meşhur vali, komutan ve asker olan Sâib b. el-Akra b. Avf'ın annesidir. Sâib el-Akra, daha çocukken biraz sonra aktaracağımız rivayetten öğrendiğimize göre, Efendimiz'den dua almış, Hız. Ömer döneminde birçok savaşa katılmış, özellikle Nihâvend savaşında ve Mihrecan fetihlerinde adından bahsettirmiş, İsfahan valiliğini yapmış ve bu görev sırasında da orada vefat etmiş bir sahâbidir.¹⁹⁸ Annesi Müleyke Ümmü's-Sâib, Medine'de tanınan attarelerden birisidir. Bu ticareti ile tanındığı için kim onu görse aklına ilk gelen sattığı güzel kokulardır.

Bu hanım tüccar, bir gün Efendimiz'in (sas) huzuruna girer. Allah Resûlü attare olan Ümmü's-Sâib'i karşısında görünce: **“Gel Ey Müleyke gel! Koku satmaya mı geldin? Bende alacak para yok ki!”** diyerek, latife yapar. Müleyke validemiz: “Hayır, Ya Resûlullah! Bir şeyler satmaya değil, şu oğluma sizden dua istemeye geldim” der. Efendimiz (sas) bu talebi duyunca hemen yerinden kalkar, oğlunun yanına gider, mübarek elleri ile onun başını mesh ederek, ona dua eder.¹⁹⁹

Burada zikredeceğimiz üçüncü hanım tüccar sahâbi ise **Kayletü'l-Enmâriyye**'dir. O da Asr-ı Saâdet'in meşhur tüccar hanımlarından biridir. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu hanım sahâbi, ticaret ahlakına dair bize öğrettiği önemli

196. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 8, s. 300; Vakidî, *el-Megazî*, c. 1, s. 39

197. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 8, s. 300

198. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, s. 681; İbn Esir, *Usdü'l-Ğabe*, c. 2, s. 388

199. İbn Esir, *Usdü'l-Ğabe*, c. 7, s. 270

bir hadisesi vardır. Bizzat kendisinin aktardığı rivayette Kaylettü'l-Enmâriyye der ki: “Rasulullah (sas) umrelerinden birinde, ihramdan çıkmak için Merve’ye geldi. Bastonuma dayanarak onun yanına gelip oturdum ve şöyle dedim: ‘Ya Rasûlallah! Ben, alışveriş yapan bir kadınıym. Bir malı almak istediğim zaman, almayı düşündüğüm fiyatın altında bir fiyat vererek müşteri olurum, sonra almayı düşündüğüm fiyata kadar yavaş yavaş fiyatı pazarlıkla artırırım. Bir malı satmak istediğim zaman ise, o mala, satmayı düşündüğüm fiyatın üzerinde bir fiyat isterim, sonra düşündüğüm fiyata ininceye kadar fiyatı pazarlıkla indiririm. Böyle yapmam doğru mu?’ Bu soruma karşılık Rasûlullah şöyle buyurdu: **‘Ey Kayle! Böyle yapma, bir şey alacağın zaman, satıcı versin veya vermesin, düşündüğün fiyatı vererek müşteri ol. Bir malı, satacağın zaman da, satılsın veya satılmasın, satmayı düşündüğün fiyatı iste.’**”²⁰⁰

Asr-ı Saâdet’in tüccarlarından bir miktarını sizlerle paylaşabildik. O güzel insanlardan hayatın her alanında dersler/mesajlar aldığımız gibi, ticarî sahada da bizlere çok şeyler söylediler. İstifade etme duası ile...

200. İbn Mace, *Ticârât*, 29; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğabe*, c. 7, s. 2245

4. BÖLÜM

**ASR-I SAÂDET'TEKİ
TİCARETİN BİLİNMEYENLERİ**

ASR-I SAÂDET'TEKİ TİCARETİN BİLİNMEYENLERİ

Kitabımızın bu son bölümünde, Hz. Peygamber'in (sas) ve Sahâbe'nin yaşadıkları zemin olan Siyer Coğrafyası'nın ticari hayatından bazı önemli hususları fazla detaya girmeden sizlerle paylaşmak istiyoruz. Bu bilgiler ışığında hem o günün dünyasındaki ticaretin içeriğini, usulünü, ulaştığı seviyeyi ve hem de sonraki dönemlere etkilerini daha iyi anlamış/kavramış olacağız.

Konuya, Kur'an'ın kullandığı ticari kavramları ele alarak başlayacağız.

Kur'an'da Ticarî Kavramlar

Muhataplarının seviyelerine, anlayışlarına ve temel vasıflarına uygun şekilde bir dil kullanan Kur'an, çoğunluğu ticaret erbabından oluşan ilk muhatapları için de bu özelliğini korumuş ve ciddi bir oranda ticari kavram ve terim üzerinden mesajlarını aktarmıştır. Örnek olması hasebi ile şunları söyleyebiliriz:

“**Tebaddül** (mal değişimi, dolaşımı)” ifadesini, “*imanı küfre değişme*” (Bakara, 2/108) anlamında kullanması

“**Şirâ** (alma)” terimini, “*hidayete karşılık delâleti satın alma*” (Bakara, 2/16) anlamında kullanması

“**Bey**’ (satma)” ve “Mubâye’e (alış-veriş yapma)” terimlerini, “Allah’ın mü’minlerin nefislerini ve mallarını Cennet karşılığında satın alması ve böyle bir alış-veriş yapmaları” (Tevbe, 9/ 111) anlamında kullanması

“**Ticâret**” terimini “Hidayet karşılığında dalâleti satın alma ticareti” şeklinde kullanması (Bakara, 2/16)

“**Rabiha** (kâr etme)” terimini, “Doğruluk yerine sapıklığın satın alındığı için o alış-verişinin kâr etmediği...” şeklinde kullanması (Bakara, 2/16)

“**Bidâ’e** (ticârî mal)” terimini, “yolcu kafilesinin kuyuda bulunduğu çocuk (Hz. Yûsuf)” (Yûsuf 12/19) anlamında kullanması

“**Rihle** (ticâret yolu)” ve “**ilâf** (ticâret anlaşması)” terimlerini, “Kureyş’in ticarî anlaşmaları ve kış-yaz ticaret yolculukları” (Kureyş, 106/ 1-2) anlamında kullanması

“**Kantar**” ve “**Dinar**” terimlerini, “Kitâp Ehli’nin güvensizliğini beyan etmek için aynı anlamda”(Âl-i İmrân, 3/ 75) kullanması

“**Bakiye** (geri kalan kâr)” terimini, “inanmayanlar için, Allah’ın geri bıraktığının, daha hayırlı olduğu” (Hûd, 11/86) hakikatini beyan etmek için kullanması

Ayrıca bunun yanısıra Kur’an’da, ticari bir meta sayılabilecek birçok kelime ve kavram da kullanılmaktadır. Mesela, “*el-ibl* (develer)”, “*el-‘ard* (toprak)”, “*el-hars* (işlenmiş toprak, tarla)”, “*eş-şecer* (ağaç)”, “*es-san’* ve *es-sun’* (üretim, imal, yapım)”, “*el-fıdda* (gümüş)”, “*el-mâ* (su)”, “*el-mâl* (mal, mülk, zenginlik, servet, sermaye, para gelirleri, gayri menkul vb.)”, “*el-en’âm* (koyun, keçi, deve ve sığır gibi ticareti yapılan hayvanlar)”, “*es-semerât* (meyveler; karlar, kazançlar)”.

Ticari hayatla doğrudan veya dolaylı ilişkili olan kavramlara örnek olarak şunlar verilebilir: “*el-ecel* (belirlenmiş, verilmiş, tayin edilmiş vakit)”, “*el-edâ* (hizmet sunma, yerine getirme)”, “*el-esvâk*(çarşılar)”, “*el-behs* (çok düşük fiyat)”, “*el-bidâ’e* (emtia, ticarî eşya)”, “*el-bey*’ (satım)”, “*et-ticâre* (ticaret, alış veriş)”, “*ed-deyn* (borç)”, “*er-ribâ* (faiz)”, “*er-ribh* (kâr)”, “*er-rehn* (rehin,

depozit, güvence)”, “el-‘ukûd (akit, kontrat, anlaşma)”, “el-kabz (para ve mal tahsil etme, teslim alma)”, “el-vezn (ağırlık, tartma)”, “el-ecr (ücret)”, “el-kenz (biriktirme, yığılma)”, “el-‘infâk (harcama)”, “el-enfâl (ğanimet)”, “er-rızk (rızık, geçim, kazanç)”, “ez-zekât (zekât ve vergi)”, “es-sadaka (yadım)”, “el-ginâ (zenginlik, servet)”, “el-fakr (fakirlik, yoksunluk, ihtiyaç duyma)”, “el-‘isrâf (fazla harcama)”, “el-bahal, el-buhl (cimri olma, cimrilik)”, “el-bast (eli açık olma)”, “et-ta’âm (yiyecek, yemek)”¹

Ukâz Çarşısı'nın Özellikleri

Ukâz Çarşısı'nda tüccarlardan bir nevi gümrük vergisi olan uşûr (عشور) ile koruma veya himaye ücreti olan hafâra (حَفَّارَة) alınmazdı. Bu çarşıya başta Kureyş, Hevâzin, Gatafân, Huzâa, el-Hâris b. Abdimenât oğulları olan Ehâbîş kabileleri, Adel, Mustalık ve daha başka pek çok Arap kabilesi gelip ticarî faaliyetlerde bulunurdu. Arap Yarımadası'nın diğer çarşılarına göre en kaliteli ve nadir bulunan mallar bu çarşıda satılırdı. Bu çarşıda yüksek düzeyli edebî ve kültürel faaliyetler de icra edilirdi. Böyle olduğu için yoğun bir katılım olurdu. Zaten Efendimiz de bundan dolayı orayı bir tebliğ alanı olarak değerlendirmiş ve bu maksatla çokça gidip, gelmiştir. Ukâz'da, umuma açık ticarî faaliyetlerin, Şevvâl ayında, Zilkâde'nin ilk yirmi gününde veya son on beş gününde yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.²

1. Güler, Mehmet Nuri; “Kur’ân ile Başlayan Ekonomik Süreçte Câhiliye Kureyş Kapitalizmi’nden İslâm Kureyş

Küreselleşmesi’ne”, İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri, Yıl: 2 Yaz 2010 Özel Sayısı, Temmuz 2010, s. 9-33.

2. el-Himyerî, *er-Ravdu'l-Mu'târ fî Ahbâri'l-Aktâr*, s. 411; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, c. 4, s. 142

İ'tifâd Yerine Mudaraba

Câhiliye döneminde Mekke'de, Harem sınırları içinde kalmak, Kureyş tüccarının elini kolunu bağlamış ve yeterli sermaye temin edemeyenler sık sık iflâs etmişlerdir. Bir tâcir iflâs ettiğinde, aşiretine yük olmamak için ailesi ile çöle çekilmekte ve bir daha geri dönmemektedir. Buna "i'tifâd" denildiği kaydedilmektedir. Hz. Peygamber'in üçüncü göbekten dedesi olan Hâşim b. Abdümenaf, i'tifâdın yıkıcılığını görmüş ve bu uygulamanın zararlarını Mekke ahalisine anlatmıştır. Bu uygulamanın kendilerini, diğer Araplar arasında zayıf düşürdüğünü açıklamıştır. Çare olarak da, "mudaraba"yı getirmiştir. Buna göre, tâcirler, sermayelerini bir araya getirip kervan oluşturacaklardır. Bunda, küçük yatırımcı güvence altına alınıp, tüccar da sermayesini daha önce benzeri görülmemiş ölçüde bir büyüklüğe ulaştıracak, dolayısıyla hareket gücünü artıracaktır. Bu şekilde, ticari sermayenin örgütlenme yapısını değiştiren Hâşim, *ilâf*'lar ile de, büyük sermayeyi Harem sınırları dışına, hatta Arap Yarımadası'nın ötelere taşımayı başarmıştır.³

Kredi Merkezi Olarak Mekke

O günün dünyasında Mekke, dini ve ticari bir merkez olduğu kadar kredi konusunda da merkezi bir konuma sahipti. Ticaret hizmetleri sırasında, Mekke'de finansman işlemleri, yani eksik sermaye ihtiyacını giderme yolları oldukça gelişmiş ve çeşitlenmişti. Hz. Peygamber zamanına gelince Mekke'nin ileri gelenleri, her şeyden önce kredi işletmesinde becerikli, ticaret oyunlarında kurnaz ve *Aden*'den *Ğazze*'ye, oradan *Şam*'a kadar kazanç getirecek her türlü yatırım imkânlarıyla ilgilenen sermaye sahipleri olmuşlardı. Ördükleri malî ağa, yalnızca Mekkeliler değil, bölgedeki diğer kabilelerin birçok ileri gelenleri de uygulama olarak katılmaya mecbur olmuşlardı. Kureyş'in finansmanda kullandığı bir

3. Özel, Mustafa; *İslami Ekonomi'nin İncelikleri*, Anlayış, Aylık Siyaset, Ekonomi, Toplum Dergisi, Sayı 74, Temmuz 2009, İstanbul, s.17

başka yöntemi ise, büyüyen sermayeleri kendi kabile ekonomileri sınırlarını aşmış Kureyş'ten olmayan tâcirler, büyük bir ticaret merkezi olduğundan Mekke'ye göç ettiklerinde, her tâcirin kendi dengi olan bir Kureyşli tâcirle ittifak kurmasını zorunlu kılmasıdır. Bu şekilde, Kureyş'in tüccar sermayesi daha da güçlenmiştir.⁴

4. Watt, W. Montgomery; *Hız. Muhammed Mekke'de*, s. 10.

TİCARET KERVANLARI VE SATILAN MALLAR

Ticaret kervanlarında genellikle Hindistan'dan getirilip Suriye ve Bizans şehirlerine satılan *tütsü* ve *baharat*; Suriye, Mısır, Mezopotamya'dan getirilip Arabistan'a satılan *hububat*; Yemen'den getirilen *itriyat/parfüm*, yine bir kısmı Endonezya, Hindistan ve Çin'de, diğerleri ise Yemen'de üretilen *zamk*, *işlenmiş kereste*, *fildişi*, *abanoz*, *kaplan postu*, *işlenmiş deri*, *altın*, *mücevher*, *akik*, *un*, *ipekli dokuma*, *çeşitli madenler*, *silah ve baharat*; Mısır, Dımaşk (Şam) ve Basra'dan getirilen, *buğday*, *zeytin*, *zeytin yağı*, *bakliyat*, *kereste*, *ipek*, *kumaş* ve *çeşitli kap kacak*; Bahreyn ve Habeşistan'dan getirilen, *fildişi*, *mercan*, *inci*, *dokuma*, *altın* ve *gümüştən* oluşmaktaydı.⁵

Kervanların/Ticaret Yollarının Güvenliği

Kureyş, kurduğu etkili bir güvenlik sistemi ile, kervancılarının mallarını ve hayatlarını korumuştur. Bu sistem içinde, diplomatik emniyet denilebilecek, güzergah üzerinde olan kabilelerle belli miktarlar karşılığında yapılan antlaşmalar ve bizzat kervanı korumak için onlara refakat eden güçlü, kuvvetli özel birlikler sayı-

5. Özaydın, Abdülkerim, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 3, s. 322-323.

labilir. Ayrıca bölgede yaygın bir örf olan haram aylara karşı hürmette bu güvenliğin bir parçasıdır. Genellikle büyük meblağlara ulaşan kervanlar haram aylarda hareket ettirilir, bu da kervanların güvenliği için etkili bir yöntem olurdu.⁶

Kervanların Geçiş Güzergahlarının Aydınlatılması

Kureyş, Hac ve ticaret kabilelerine yol göstermek için, Mekke'yi çevreleyen dağlara ateşler koyarak, Mekke yollarını aydınlatmışlardır. Hacıların ve tüccarların güvenli ve emin bir şekilde Mekke'ye ulaşmaları için o günkü imkanlarını en üst düzeyde seferber ederek böyle bir çalışma ortaya koymuşlardı. Onlar, Mekke ve Hicâz Bölgesi'nde tesis etmeye çalıştıkları bu emniyet ve altyapı tedbirleri ile insanların güven içinde bölgeye gelmelerini sağlamışlardır.⁷

Kureyş Tüccarlarının Konaklama Evleri

Kureyş tâcirleri, Mekke, Medine ve Şâm güzergahı üzerinde kendilerine konaklama evleri tesis etmişlerdi. Daha yoğun kullanılan yol güzergahlarında, içlerinde kalıp dinlenecekleri, ihtiyaçlarını giderecekleri bir nevi dinlenme mekanları/tesisleri yapmışlardı. "İsti'zân" âyeti⁸ nazil olduğunda, Hz. Ebû Bekir'in, Efendimiz'e (sas) sorduğu sorudan da bu evlerin durumu anlaşılacaktır. İlgili ayet nazil olunca Hz. Ebû Bekir, Efendimiz'e (sas) şöyle

6. Hamidullah, Muhammed; *el-İlâf veya İslâm'dan Önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1961, sayı: 9, s. 221

7. Hamidullah, Muhammed; *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 856-859

8. "Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, «Geri dönün!» denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir." Nûr Sûresi, 24/27, 28

bir soru sormuştur: “*Yâ Resulallah! Mekke, Medine, Şam ve Beytulmakdis arasında gidip gelen ve bu güzergah üzerinde evleri bulunan Kureyş tüccârı ne yapacak, içlerinde kimse oturmayan bu evlere uğradıklarında, içeri girmek için nasıl izin isteyecekler ve nasıl selâm verecekler...*”⁹ Bu soru üzerine sûrenin 29. ayeti nazil olmuştu. Ayet şöyle diyordu: “**İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.**”¹⁰

Ticaret Vesilesi İle Yayılan Kureyş Lehçesi

Bölgedeki en büyük ticari panayırlar, *Minâ, Mecenne, Zu'l-Mecâz* ve *Ukâz* idi. Bu panayırlarda Kureyş tüccarlarının ciddi bir hakimiyeti ve tesiri vardı. Bu tesirin bir göstergesi olarak panayırlarda en fazla Kureyş lehçesi kullanılırdı. Böyle olunca da Kureyş lehçesi hem bölge dışına taşınıyor, hem de diğer tüm lehçelere karşı bir üstünlük elde ediyordu. Diğer Arap tüccarlar ticaretlerini yürütebilmek için Kureyş lehçesini öğreniyor ve konuşmalarında bu lehçeyi kullanmaya dikkat ediyorlardı. Kureyş lehçesinin yayılması beraberinde, Kureyş örfünde yayılmasına vesile oluyordu. İnsanlar bu örfleri de öğreniyor, uyguluyor; hatta geldikleri yerlere de taşıyorlardı. Bütün bu etkenler Kureyş'in o günkü dünyada ağırlığını arttıran bir hale dönüşüyordu.¹¹

Put Gelirlerinin Mekke Ticaretine Katkıları

İslam öncesi dönemde Mekke'de, Kâbe (Beytullah) ile herhangi bir ilişkisi olmayan 360 kadar putu, Kureyşliler Kâbe'nin içine ve çevresine yerleştirmişlerdi. O günkü Araplar, bir arzuları olduğu veya dua edecekleri zaman, oradaki putlardan birine kur-

9. el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve Sebi'l-Mesâni*, c. 18, s. 137

10. Nûr Sûresi, 24/29

11. İbn Habîb, *el-Muhabbar*, s. 263-268; Hamidullah, Muhammed; *İslâm Peygamberi*, c. I, s. 24,

ban veya para takdim etmeyi kendilerine ibadet ve adet edinmişlerdi. Bu şekilde, Kâbe'deki bu 360 puta ciddi oranlarda kurbanlar kesilir ve paralar takdim edilirdi. Yine, özel olarak fal okları ve putlar için gelen kimselere, belli vergiler ödemek zorunluluğu getirilmişti. Bu vesilelerle verilen tüm paralar, hediyeler ve kurbanlar bu işle uğraşan Mekkelinin eline geçirdi. *el-Emvâlü'l-Muhaccere* denilen ve ciddi bir ekonomik sektör haline gelen bu alana, İslam'ın mesajları Mekke'de yankılanmaya başladığı zaman Sehmoğulları bakıyordu. İslam'a karşı düşmanlıklarını sonuna kadar devam ettirmelerinin en büyük sebeplerinden biri eldeki bu büyük sektörün kaybedilme korkusu idi.¹²

12. Çağatay, Neşet; *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 111; Hamidullah, Muhammed; *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 856

İSLAM ÖNCESİ MEKKE'DEKİ TİCARETİN BOYUTU

İslam öncesi Mekke, Ebû Süfyân, Velid b. Muğîre, Abdullah b. Cud'ân, Safvân b. Ümeyye, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve Hz. Abbâs gibi büyük sermayelere sahip tüccarlar ortaya çıkarmıştır. Abdullah b. Cud'ân, 100 kişiyi tüm silâh ve malzemeleri ile donatıp Ficar savaşının finansmanını sağlamıştır. Yine, Abdullah b. Cud'ân, Şam'a, buğday, bal ve yağ yüklü 2.000 develik bir kervan göndermiştir. Ebû Süfyân ise, bir dönem işlerini gördürmek için sadece Habeşlilerden 2.000 kişi kiralamıştır. Safvân b. Ümeyye'nin kintârla altını vardır. Onun ne kadar mal varlığına sahip olduğunu, Huneyn Savaşı öncesi Efendimiz'e (sas) verdiği 50.000 dirhem borçtan da anlayabiliyoruz¹³. Hz. Ebû Bekir'in İslam öncesi dönemde servetinin 40.000 dirhem olduğunu söylemiştik. Bir sene, Ebû Tâlib, sikâye/hacılara su dağıtma hizmeti için Hz. Abbâs'tan 4.000 dirhem borç almıştır. Bedir yenilgisinden sonra, intikam almak için yapılacak savaşa hazırlanan kervanda, 1.000 deve kullanılmış ve bu kervanın kıymeti, 25.000 ya da 50.000 dinara eşdeğer olmuştur. Mekke'nin yıllık ihracatının yaklaşık

13. İbn Sa'd, Tabakât, c. 6, s.112; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, c. 2, s.566

250.000 dinar olduğu kaydedilmektedir.¹⁴ Bir Kureyş kervanında ticârî eşya/mal taşıyan develerin sayısının 2.500'ü (iki bin beş yüzü) bulunduğu; kervana, kılavuz ve atlı muhafız olarak katılanların sayısının da, 100-300 arası değiştiği bildirilmektedir.¹⁵

Vergi Sistemi

Cahiliye döneminde Mekke'ye gelen Bizanslı tacirler yaptıkları ticaretin 1/10 (onda bir) oranında Mekkelilere vergi verirdi. Mekkeliler de Şam bölgesinde yaptıkları ticarete yine belli oranda bir vergiye tabi tutulurlardı.¹⁶ İslam öncesi dönemde Nebâtîlerin Medine ile çok sıkı ticari ilişkileri vardı. Onlar da yaptıkları tüm ticaretleri üzerinden 1/10 (onda bir) oranında vergi verirdi. İmam Malik'in *Muvvatta* adlı hadis kitabında aktardığı bir rivayet, Hz. Ömer dönemine dair önemli bir bilgiyi bize vermektedir. Halifeliği döneminde Hz. Ömer, Nebatî tacirlerin daha fazla Medine'ye mal getirmelerine teşvik olsun diye vergi oranlarında indirim gitmiş, hububat ve zeytinyağı gibi mallardan 1/20 (yirmide bir), baklagillerden ise 1/10 (onda bir) vergi almıştır.¹⁷ Cahiliye döneminde, bazı kabile liderlerinin de kervanlardan vergi aldığı ve bu konuda işi çok sıkı tuttıkları kaynaklarımızda zikredilir. Buna örnek olması için Hz. Ömer'in, İslam öncesi günlerinde Filistin'e doğru yaptığı bir ticarete başından geçen hadiseyi verebiliriz. Hz. Ömer, bir grup Mekkelî ile Cahiliye devrinde Filistin'e gider. Zinbâ b. Revh¹⁸ adındaki kabile reisinin topraklarından geçecekleri sırada bazıları derler ki: "Zinbâ b. Revh b.

14. Kallek, Cengiz; *Hız. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 24-25

15. Çağatay, Neşet; *İslâm Dönemine dek Arap Tarihi*, s. 155-156.

16. Ezrakî, *Ahbârü Mekke*, c. 1, s. 160

17. Malik, *Muvatta*, *Zekât*, 46

18. Filistin ehlinde olan Zinbâ b. Revh b. Selâme b. Haddâd b. Hadîde, Mekke Fethi'nden sonraki dönemlerde Medine'ye gelerek Müslüman olmuş ve Sahabî olma şerefine nail olmuştur. Hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, s. 630, 631

Selâme adındaki adam kendi yanından geçen kimselerden Hâris b. Ebû Şemr için uşur/vergi almaktadır.” Bunun üzerine dediler ki: “O halde biz de yanımızdaki tüm altınları bir deveye yutturalım. Oradan geçince deveyi keser altınlarımızı kurtarırız.” Böyle de yaptılar, ama tam oradan geçecekleri sırada Zinbâ, adamlarına dedi ki: “Arayın bunları!” Adamlar aradılar, fakat onların üzerinde çok az şey buldular. Zinbâ onlardan şüphelendi ve: “Bana develerinizi gösterin” dedi. Develeri gösterdiler, tek tek kontrol etti ve altınları yutturdıkları devenin önüne geldi. Adamlarına döndü dedi ki: “Haydi kesin bu deveyi?” Kervandakiler itiraz ettiler ve kesilmesine engel olmaya çalıştılar. Ama Zinbâ dedi ki: “Niye korkuyorsunuz? Eğer onun karnında bir şeyler sakladıysanız şimdi ortaya çıkacak, yok eğer böyle bir şey yoksa ben sizin devenizden daha güzelini onun yerine vereceğim.” Artık söylenecek hiçbir şey yoktu, deve kesildi ve midesinden bir sürü altın çıktı. Zinbâ bu tablo karşısında çok kızdı ve hepsinden daha fazlaca vergi aldı. Hz. Ömer’den de aldı. Hz. Ömer, onun bu tavrına o kadar çok kızmıştı ki, dedi ki: “Eğer bir belde de Zinbâ’ya rastlarsam, muhakkak onun malının yarısını alacağım. O zaman gününü göreceksin ve bugün bize yaptığına pişman olacak. Dışlerini sıkarak, bizim savaş meydanlarında herkese boyun eğdiren İbn Ğalib’in kabilesi olduğumuzu anlayacak.”¹⁹

Medine İslam Devleti’nin İslam Öncesi Mekke Ticaretine Etkisi

Hz. Peygamber’in (sas) Medine’ye hicret etmesi ve orada İslam toplumunun temellerini atarak askeri seferlere başlaması, Mekke ticaretini oldukça sıkıntıya sokmuştu. Bu sıkıntılı hali kendisi de büyük bir tüccar olan ve ancak Mekke Fethi’nden sonra Müslüman olacak olan Safvan b. Ümeyye şöyle anlatıyordu: “*Muhammed ve Ashâbı ticaret yollarımızı kestiler. Onun Ashâbına karşı nasıl önlem alacağımızı bilemiyoruz. Sahili de boş bırakmıyorlar.*

19. İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, s. 630

*Sahil bölgesi halkı onunla anlaşarak tümünden ona katıldı. (Ne yapalım?) Nerede ikamet edelim? bilemiyoruz. Şayet (burada) yurdumuzda kalsak sermayemizi yeyip tüketeceğiz. Zira Mekke'deki yaşantımız için yazın Şam'a, kışın Habeşistan'a gitmek zorundayız..."*²⁰ Nihayet uzun arayışlardan sonra Mekkeliler, Necid üzerinden Irak'a uzanan alternatif bir yol buldular. Ancak çok geçmeden Müslümanlar bu yolu da fark edip, oradan geçen bir kervanı da vurdular.²¹ Böylece Müslümanlar, Mekke'nin tüm ticari hayatını neredeyse bitirme noktasına getirdiler. Efendimiz (sas) böyle bir taktik ile sadece ticaretlerini düşünen Mekkelilerin, ticari yollarını kapatarak, akılları o ana kadar midelerinde olan o insanların düşüncelerini sağlamak istiyordu.

20. Kallek, Cengiz; *Hız Peygamber Dönemi'nde Devlet ve Piyasa*, s. 11

21. İbn Hişam, *es-Sîre*, c.2, s. 50

ASR-I SAÂDET’TE TİCARİ ALANDAKİ BAZI MALLARIN VE HİZMETLERİN BEDELİ²²

Bir kırba su: 1 dirhem²³ veya 1 mûd²⁴ hurma

Bir koyun: 0,5 dinar²⁵ veya 4-6 dirhem

Bir sığır: 40-60 dirhem

Bir deve: 22-480 dirhem

Bir deve: 10 koyun

Bir at: 400 dirhem

5 vesk²⁶ hububat: 200 dirhem

1 köle: 200-800 dirhem²⁷

22. Kallek, Cengiz; *Hız. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 122-125

23. Bir *dirhem*, 0, 425 gram, ya da 0, 354 gram altın karşılığı gümüş’tür; çünkü, bir dinar, bazen 10 ve bazen de 12 dirhem üzerinden işlem görmektedir. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn, *Şer’î Ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri*, s. 93-94

24. Bir *mûd*, 509 gramdır; yani, 1/4 sâ’dır. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn; *a.g.e.*, s. 173

25. Bir *dinâr*, 4, 25 gram ağırlığındaki altın’dır. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn; *a.g.e.*, s. 58, 59

26. Bir *vesk*, 60 sâ (122.16 kgr.) miktarına gelen ölçünün adıdır. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn; *a.g.e.*, s. 168

27. Hz. Peygamber döneminde, 1 kölenin 800 dirhem’e satıldığı nakledilmektedir. Hz. Ömer döneminde, Ebû Sa’id el-Makberî’yi Benü Leys’ten bir kadın Zü’l-Mecâz çarşısında 700 dirhem’e satın almıştır. Hz. Osman döneminde, Abdullah b. Ömer, 1 köleyi 800 dirhem’e satmıştır. Satın alan onu, hasta olduğu

- Hacamat ücreti:** 1 dirhem veya 1-2 sâ²⁸ hurma
Su taşıma ücreti: 2 sâ hurma
Medine-Hayber arası rehberlik ücreti: 20 sâ hurma
Pazarda hamallık ücreti: 1 mûd hurma
Koyun çobanlığı ücreti: 1 kırat/koyun
Kuyudan su çekme ücreti: 1 kova hurma
Şuaybe/Cidde-Habeşistan gemi bileti: 0,5 dirhem
Bir kadûm/keser veya balta: 1 dirhem
Bir deve hevdecı: 13 dirhem
Bir çul ve su kabı: 2 dirhem
Bir elbise: 40 dirhem
Bir hulle: 27-30 dişı deve veya 29 ukiyye²⁹ gümüş veya 50 dinar
Bir hırka: 10-30 dirhem
Bir ipek kaftan: 2000-8000 dirhem
Bir şalvar: 4 dirhem
Bir gümüş kap (altın kakmalı): 1000 dirhem
Bir deve palanı (kadife): 4 dirhem
Bir kalkan: 3-5 dirhem
Bir mızrak: 4 dirhem
Bir zırh: 4 dirhem
Bir zırh (enli): Bir kılıç ve bir miğfer veya 100 dinar
Bir zırhın rehin değeri: 20 sâ buğday
Bir kolye: 2 dirhem
Bir gerdanlık (altın, boncuk karışımı): 9-12 dirhem
Mescid-i Nebevî'nin arsası: 10 dinar
Mescid'i genişletme için alınan arsanın bedeli: 20.000 veya 25.000 dirhem

için geri vermiştir. Abdullah b. Ömer'in yanında iyileşmiş ve o da onu 1.500 dirhem'e satmıştır. Bkz: Kahf, *el-Es'âru'n-Nisbiyye fî'l-Medînetu'l-Munevvere fî'l-'Ahdeyni'n-Nebevî ve'r-Râşidi*, s. 15

28. 1 sâ' (عاص) 2036 gramdır; yani, 4 mûd'dur. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn, *a.g.e.*, s. 173

29. Bir ukiyye, 40 dirhem'dir. Bkz: el-Kürdî, Muhammed Necmuddîn; *a.g.e.*, s. 61, 62

MEDİNE PAZARI'NDA TEDÂVÜL EDEN MALLAR VE FİYATLARI ³⁰

الإبل/*el-İbl*, Deve Cinsinden Olanlar

الإبل/*el-İbl*, Normal Develer: 1 ibl: 6, 8 veya 10 dinar

الجمال/*el-Cemel*, Erkek Deve: 40 dirhem

الناقة/*en-Nâke*, Dişi Deve: 400-800 dirhem

النحيب/*en-Necîb*, Seçkin Deve: 300 dinar

البعير/*el-Ba'îr*, Yük Devesi: 20 koyun veya keçi karşılığı, ya da 2-125 dirhem

الجزور/*el-Cezûr*, Kesilecek Deve: 1 vesk, acve (en iyi cins hurma)

البدنة/*el-Bedene*, Kurban edilecek dişi Deve: 7 koyun veya keçi

المخاض/*el-Mahâd*, On aylık Deve yavrusu: 12 dirhem veya 3 koyun (ya da keçi)

اللبون/*el-Lubûn*, Süt veren Deve: 2 koyun (ya da keçi), veya 20 dirhem

الحق/*el-Hikk*, Dört yaşına girmiş Deve: (dişisi: el-hikke): Bir süt veren deve ve 2 koyun (ya da keçi), veya 20 dirhem

30. Bu tablo, Mehmet Nuri Güler'in "İslâm Devleti'nin İlk Başkenti Medîne'de Tedâvül Eden Mal ve Hizmetler ile Geçim Düzeyleri", makalesinden derlenmiştir. Uluslararası Şehir ve Medeniyet Sempozyumu, 9-11 Ekim 2009, Ankara 2011, s. 507-537.

الجدع/*el-Ceza'*, Beş yaşına girmiş Deve: (dişisi *el-ceza'e*): Dört yaşına girmiş bir deve ve 2 koyun veya keçi, ya da 20 dirhem
القلوص/*el-Kalûs*, Dokuz yaşına girmiş Deve: 200 dirhem

الخيال/*el-Hayl*, At Cinsinden Olanlar

el-Feres, Erkek ve dişi atlar: Bir tanesi, 400-500 dirhem veya 100-120 koyun, keçi
الجدع/*el-Ceza'*, Üç yaşına basmış at: 400-500 dirhem

البقرة/*el-Bakar*, Sığır/Büyük Baş Hayvan Cinsinden Olanlar

التبيعة/*et-Tebî'e*, Bir yaşını doldurmuş dana (dişisi, *et-Tebî'e*): 2-4 dinar
المسنة/*el-Musinne*, İki yaşını doldurmuş düve: 2-4 dinar
الجدع/*el-Ceza'*, ya da, *الجدعة*/*el-Ceza'e*, Üç yaşına basmış sığır: 3-5 dinar veya 60 dirhem
الثور/*es-Sevr*, Öküz veya iğdiş edilmiş boğa: 3-5 dinar veya 60 dirhem

الغنم/*el-Ġanam*, Davar/Koyun veya Keçi Gibi Küçük Baş Hayvan Cinsinden Olanlar³¹

العش-*Şât*, Koyun veya dişi keçi
الضأن/*ed-Da'n*, ve الضائن/*ed-Dâ'in* Bir tür koyun
الكبش/*el-Kebş*, Koç
البهمة/*el-Behme*, Kuzu ve oğlak
المعز/*el-Me'z*, ve الماعز/*el-Mâ'iz*, Keçi
السحلة/*es-Sehle*, Yeni doğmuş kuzu veya oğlak
العناق/*el-'Anâk*, Bir yaşını doldurmamış erkek veya dişi keçi yavrusu
الربي/*er-Rubî*, Süt amacıyla beslenen ya da doğurma dönemine yakın koyun veya keçi

31. Fiyatları, 0,5 dinar veya 4-6 dirhem ile 1,2 dinar arasında değişmektedir

المصراة/*el-Musarrât*, Sütü memesinde bırakılmış koyun veya keçi
 الهرمة/*el-Herime*, Yaşlı koyun veya keçi
 الاكيلة/*el-Ekîle*, Kesilecek koyun veya keçi
 الوالدة/*el-Vâlide*, Yavrusu bulunan koyun veya keçi
 الفحل/*el-Fahl*, Döl hayvanı olan koyun veya keçi
 ولد الضأن/*Veledu'd-Da'n*, Kuzu
 الجذع/*el-Ceza'* ya da الجذعة/*el-Ceza'e*, Yaşını doldurmuş koyun
 yavrusu
 الثنية/*es-Seneye*, yaşını doldurmuş keçi yavrusu

Yiyecek ile İçecek Cinsinden Olanlar

التمر/*et-Temr*, Kuru Hurma: Bir etek dolusu 1 dirhem
 التمر الردي'*et-Temr er-Redi'*, İkinci sınıf Hurma: 2 sâ'sı, 1 sâ' iyi
 hurmaya
 التمر الطيب/*et-Temr et-Tayyib*, İyi, birinci sınıf Hurma: 1 sâ'sı, 2 sâ
 ikinci sınıf hurmaya
 العجوة/*el-'Acve*, Medine'nin en iyi Hurması: 1 vesk'i, 1 dişi deveye
 الزبيب/*ez-Zebîb*, Kuru Üzüm: 2 mûd'u, 1 dirhem yada 1 sâ'sı 1
 dirhem
 الشعير/*eş-Şe'îr*, Arpa: 1 sâ' arpa, 1 mûd buğday yada 1 mûd arpa 1
 mûd buğday karşılığı
 القمح/*el-Kamh*, Buğday: 1 mûd buğday 1 sâ' arpa yada 1 mûd buğ-
 day 1 mûd arpa karşılığı
 الأترج/*el-Utruc*, Turunç ve Ağaç Kavunu: 3 dirhem
 العليف/*el-'Alîf*, Hayvan Yemi: 1 dirhem
 الجراد/*el-Cerâd*, Çekirge: 100 tanesi 2 dirhem
 السمّن/*es-Semn*, Eritilmiş Yağ: 1 tulumu 40 dirhem
 اللبن/*el-Leben*, Süt: Bir deve tulumu 40 dirhem
 بيئر رومة/*Bi'r Rûmat*, Kuyu Suyu: 1 kırbası 1 mûd

Giyecek Cinsinden Olanlar

- السروال/*es-Sirvâl*, Şalvar: 4 dirhem
 الرداء/*er-Ridâ'*, Üstlük, şal: 1000-4000 dirhem
 الحلة/*el-Hulle*³², Takım elbise: 5-50 dinar
 البردة/*el-Bürde*, Cübbe: 4 dirhem
 الإزار/*el-Îzâr*, Peştamal: 4-5 dirhem
 الخنز/*el-Hazz*, İpek Kumaş: 200 dirhem
 الكسوة/*el-Kisve*, Elbise: 5-10 dinar
 الثوب/*es-Sevb*, Elbise, kumaş: 8 dirhem
 القميص/*el-Kamîs*, Gömlek: 1-3 dirhem
 الفستان/*el-Fistan*, Uzun gömlek/ceket: 1-3 dirhem
 البن/*el-Bezz*, Keten, kumaş: 1-3 dirhem
 القطيفة/*el-Katîfe*, Kadife elbise, kumaş: 5 dirhem
 الخميصة/*el-Hamîse*, Nakışlı siyah veya kırmızı renkli elbise: demektir. 30 dirhem
 الديباج/*ed-Dibâc*, Bir yüzü kabartma ipek kumaş: 4.000-20.000 dirhem

Kişisel veya Ev Eşyaları Cinsinden Olanlar

- الدرع/*ed-Dir'*, Zırh: 4.000-20.000 dirhem
 السيف/*es-Seyf*, Kılıç³³
 الرمح/*er-Rumh*, Mızrak: 0,4 dinar
 المجن/*el-Micenn*, Kalkan: 3-10 dirhem
 البيضة/*el-Beydat*, Miğfer: 0,25 (çeyrek) dinar
 الحلس/*el-Hils*, Kilim: 1 dirhem

32. Hulle, üç parçadan oluşan takım elbisedir. Kamis/gömlek, İzâr/Peştamal ve Ridâ/Üstlük, şal. Bkz: Kal'acî, *Mevsû'atu Fıkhî 'Umere ibni'l-Hattâb*, s. 217

33. Kılıcın dokuz farklı çeşidinden bahsedilmesine rağmen, fiyatı konusunda bir bilgi yoktur. Bkz: Kettânî, *et-Terâtibü'l-Îdâriyye*, c. 1, s. 343-345

- القدح/*el-Kadeh*, Kadeh, fincan: 1 dirhem
 القدوم/*el-Kadûm*, Keser veya balta: 1 dirhem
 الرق/*ez-Zikk*, Tulum, deri kap ve kırba: 1 dirhem
 الدلو/*ed-Delv*, Kova: 1 dirhem
 المرأة/*el-Mirât*, Ayna: 60 dirhem
 بيت متاع/*Metâ'u Beyt*, Ev Mefruşatı: 50 dirhem

Bina, Toprak ve Atölye Cinsinden Olanlar

- البيئر/*el-Bi'r*, Su kuyusu: 35.000-50.000 dirhem
 الدار/*ed-Dâr*, Ev: 4.000-200.000 dirhem
 السبخة/*es-Sebhet*, Ekimsiz tuzlu arazi 30.000 dirhem
 أرض الغابة/*Ardu'l-Gâbe*, Ormanlık Arazi: 170.000 dirhem
 حائط نخل/*Hâ'itu Nahl*, Hurma bahçesi: 50.000 dirhem
 الحديقة/*el-Hadîke*, Meyve Bahçesi: 40.000 dirhem
 البستان/*el-Bustân*, Bahçe ³⁴
 الكرم/*el-Kerm*, Üzüm Bağı ³⁵
 الخشبة/*el-Haşabe*, Ağaç kütüğü/kereste ³⁶

34. Fiyatı bilinmemektedir.

35. Fiyatı bilinmemektedir.

36. Fiyatı bilinmemektedir.

SÖZÜN SONU

Sahâbe'nin ilim kalelerinden biri olan Abdullah b. Mes'ûd (ra) Efendimiz'in (sas) şöyle buyurduğunu bize aktarır: *“Ancak iki kişiye hased/gıpta edilir. Bunlardan ilki; Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayan tüccar, diğeri ise Allah'ın kendisine verdiği ilim ve hikmete göre karar veren ve onu başkalarına öğreten alim.”*³⁷

Tüccar ve Alim... Biri, el emeği, alın teri, kazandığı malı, Allah yolunda harcayarak, diğeri ise kendisine bahşedilen ilmi yine Allah'ın memnun olacağı şekilde kullanarak gıpta edilecek kametlere erişmişlerdir.

Bu iki zümrenin nimetler yurdu olan Cennet'in kapısında buluşacaklarının müjdesini yine bize Efendimiz (sas) haber verir. Buyururlar ki: *“Servetini Allah yolunda infak eden tüccarlar ile ilmiyle âmil olan âlimler, Cennet'in kapısında buluşacaklar. Âlimler, cömert zenginlere hitaben: ‘Buyurunuz, öncelik sizin hakkınızdır, evvela siz giriniz. Çünkü, şayet siz servetinizi Allah yolunda infak etmeseydiniz, ilim yuvaları açmasaydınız ve bizlere bu imkanları hazırlamasaydınız, biz ilim sahibi olamaz ve doğru is-*

37. Buhârî, *Zekat*, 5; Müslim, *Müsâfirîn*, 268

*tikameti bulamazdık. İlim yolunda bulunmamıza ve ufkumuzun açılmasına siz vesile oldunuz; biz size borçluyuz. Dolayısıyla Cennet'e ilk girme hakkı size aittir.' diyecek ve onlara hürmeten bir adım geriye çekilecekler. Fakat, cömert zenginler/tüccarlar: 'Aslında, biz size borçluyuz; çünkü, eğer siz o engin ilminiz sayesinde bizim gözlerimizi açmasaydınız, bize güzel rehberlik yapmasaydınız, bu konudaki emir ve tavsiyeleri bize söylemeseydiniz ve helal kazancın önemini bize duyurmayıp, Allah için infak etmenin güzelliğini göstermeseydiniz, biz servetimizi böyle hayırlı bir iş uğrunda sarf edemezdik. Siz rehberlik yaptınız ve bizi bir verip bin kazanma çizgisine taşıdınız. Bundan dolayı, dünyada olduğu gibi burada da öncülerimizsiniz; buyurunuz, evvela siz giriniz!' mukabelesinde bulunacaklar. Bu tatlı muhavereden sonra âlimler öne geçecek ve ard arda Cennet'e dahil olacaklar.'*³⁸

Bu güzel tabloda yer almak, her müminin en içten temennisidir. Rabbim hepimize böyle hayırlı bir akıbet nasip eylesin. (Amin)

Elbette yukarıda zikredilen böyle bir mükafata nail olmanın yolu, Allah'ın insana takdir ettiği her türlü rızkı (mal, mülk, evlat, ilim, irfan, sanat, hikmet, vs.) yine O'nun yoluna harcayabilmek, mülkün yegane sahibi olanın memnun olacağı şekilde verilen nimetleri O'na (cc) takdim etmek ile mümkündür.

Köklerimiz olan Saâdet Asrı, önderimiz ve yolumuzun yegane rehberi Efendimiz (sas) ve O'nun mübarek ellerinde yetişen rıza makamını elde etmiş bir nesil olan Sahabe nesli, hayatın her alanının en ideal halini bize gösterdikleri gibi, tabiatı itibari ile zor bir alan olan ticaret sahasının da en ideal halini bize göstermektedirler. Biz bu çalışmamızda elimizden geldiğince bunu ortaya koymaya çalıştık. Kitabımızın bu son satırlarını bir dua ile nihayete erdirmek arzusundayız. Madem dua ibadetin beyni ve özüdür, madem Rabbimiz duamız nispetinde bize değer verecektir, madem dua kapalı kapıların açılmasının en önemli vesilesidir, madem dua en önemli sermayemiz ve silahımızdır, madem

38. el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhib*, c. 1.s .57, 133-134

dua rahmetin üzerlerimize yağmasının en mühim sebebidir, biz de sözümüzü dua ile sonlandıralım.

Ey Rabbimiz! Bizleri dünyaya dalıp da ahireti unutanlardan eyleme! Ticaretin heyecanına kapılıp, daha çok kazanma tutkusuna düşüp, Seni anmaktan, namazı hakkıyla ikame etmekten, zekatı tastamam vermekten ve bir hak olan ölümlü unutup, hiç ölmeyecekmiş gibi hesaplara düşmekten bizleri muhafaza eyle!

Ey Rezzak olan Allah'ım! Sen dilediğine rızkı genişletir, dilediğine ise daraltırsın. Dilediğine vererek imtihan eder, dilediğine ise vermeden, ya da verdiği alarak imtihan edersin. Allah'ım! Senin Rezzak oluşuna gerçek manada inanıp, teslim olmayı bizlere nasip eyle! Başkalarının elindeki göz dikmekten bizleri koru! Senin bizler hakkındaki takdirine rıza gösterebilmeyi, haddi aşmamayı, tevekkül dairesinde yaşamayı bizlere kolaylaştır.

Ey Rabbimiz! Bizleri helal ve haram sınırlarına riayet edenlerden eyle! Sınırları ihlal edenlerden etme! Şeytan ve dostları haramları bizlere cazip göstererek, ayaklarımızı kaydırmak isteyecekler, Sen onlara karşı bizlerin ayaklarını sabit tut! Takva elbisesini kuşanarak helal daire içerisinde kalabilmeyi, haramlara karşı hassas olabilmeyi, şüpheli şeylerden ise yüz çevirebilmeyi bizlere nasip eyle!

Ey Rabbimiz! Yapacağımız her türlü ticareti Senin kitabında söylediğin, Peygamberi'nin hayatı ile gösterdiği ilkeler çerçevesinde yapabilmeyi bizlere nasip eyle! Alırken, satarken, borçlanırken, ortaklık kurarken, her ne yaparsak yapalım; Senin memnun ve razı olacağın bir şekilde yapmayı bizlere kolaylaştır. Hak ve hukuk neyi gerektiriyorsa, menfaatlerimize dokunsa dahi, onlardan ayrılmamayı bizlere nasip eyle!

Ey Rabbimiz! Bizleri; tartıya, ölçüye ve her türlü hakkaniyete riayet edenlerden eyle! Bizleri asla doğruluktan ve gü-

venirilikten ayırma! Doğruluk bugünün dünyasında saflık olarak algılansa bile, Sen bizi bir an olsun nefsimizle baş-başa bırakıp ayaklarımızı kaydırma! Bizleri haramların ve günahların aldaticı cazibesine daldırma! Senin Alemlere Rahmet olarak gönderdiğin Peygamberin ve O'nun yetiştirdiği kutlu nesil olan Sahâbe neslinin cihana bıraktığı o doğruluk çizgisinden bizleri de nasiplendir. Bizleri de bu çağın doğruluk abidelerinden eyle!

Ey Rabbimiz! Umumi bir bela haline gelen faize karşı bizlere yardım eyle! Bizler faize bulaşarak, kıyamet günü kabirlerimizden şeytan çarpmış kimseler gibi kalkmak istemiyoruz. Allah ve Resülü ile savaşmak ve bereketten mahrum kalmak istemiyoruz. Allah ve Resûlü'nün lanetine muhatap olmak istemiyoruz. Ne olur Rabbimiz, bu konuda katından bir rahmet ile bizlere yardım et. Bu zor zamanlarda ve zeminlerde, ayaklarımızı kaydırma ve bizleri Şeytan'ın adımlarını izleyenlerden etme!

Ey Rabbimiz! Bizleri çağın sadıklarından ve sıddıklarından eyle! Bizleri sadıklara, sadıkları bizlere dost kıl! Yanımızda, yöremizde sadık dostlar bizlere nasip eyle! Sadakatimizi devam ettirebilmek için sadıkların meclislerinden bizleri ayırma! Yalanın çok rahat söylendiği, kazanç için her türlü yolun meşru görüldüğü şu zamanlarda, bizlere Hz. Ebû Bekir gibi, Kur'an'a doğruluğu bir ayet olarak yazılan Ka'b b. Malik ve arkadaşları gibi doğruluk nasip eyle!

Ey Rabbimiz! Bizleri iyilik ve takvanın toplumda yaygınlaşması için yardımlaşan, kötülüğün ve düşmanlığın artmasına engel olan salihlerden eyle! Senin rızanı kazanabilmek için, kullarının sıkıntılarını giderme adına gayret içerisinde olanlardan eyle! Zorlansak da, bazen mağdur olsak da, aynı delikten iki kere ısırılmama kaydı ile Senin adın için bizden yardım isteyenleri kapımızdan boş çevirmemeyi bizlere kolaylaştır.

Ey Rabbimiz! Bizleri borçlarını ödeme konusunda titiz davrananlardan eyle! Başkalarının hakkı üzerimizdeyken ruhlarımızı alma! İyilikleri su-i istimal edenlerden, daha fazla kazanayım derken başkalarının hakkına girenlerden, haksızlık yaparak toplumdaki iyilik damarını kurutanlardan bizleri etme! Senin Peygamber'in borçlunun cenaze namazını kılmak istemeyerek bu konuda muradının ne olduğunu beyan etmiş oluyordu. O murada uygun bir şekilde yaşayabilmeyi bizlere nasip eyle!

Ey Rabbimiz! Bize bahsettiğin bunca nimetin şükrünü edebilmeyi bizlere kolaylaştır. Zekatlarımızı tastamam verdiğimiz gibi, sadaka ve infak konusunda da cömert davranabilmeyi bizlere nasip eyle! Vermenin mutluluğunu bizlere tattır! Bizleri de vermeye doymayanlardan et! Daha fazlasını Senin yoluna verebilmeyi bizlere nasip eyle! Her nimetin şükrü kendi cinsindedir; bize nimet adına ne verdinse, hepsini cinsi ile Senin adına ve Senin namına verebilmeyi bizlere kolaylaştır.

Ey Rabbimiz! Bize takdir ettiğin rızka ulaşmak için, gayretlerimizi ziyadeleştir. Bereket saatleri olan sabahın erken saatlerinde o bereketten nasipdar olanlardan bizleri kıl. Güneşi üzerimize doğdurma, bizleri güneşin üzerine doğanlardan eyle! Bizleri helal daire içerisinde koşanlardan kıl! Asla tembelliğe düşenlerden, miskinliğe kapılanlardan etme! Senin kapından başka hiçbir kapıda bizleri dolaştırma! Senden başkasına bizleri muhtaç etme! Bizleri her daim alan ellerin değil, veren ellerin sahipleri eyle!

Ey Rabbimiz! Ticaretlerimizde kolaylığı esas alanlardan bizleri kıl! Alırken, satarken, tahsil ederken, borç verirken hep kolay olanı tercih etmeyi bize nasip eyle! Satarken mallarımızın eğer bir ayıp ve kusuru varsa açıkça bunu söyleyip, helal kazancımıza, haram bulaştırmamıza imkan verme! Bizlerle ticaret yapanları pişman etme! Bizlerinde pişman

olacağımız adamları karşımıza çıkarma! Yapacağımız ticaretlerin dostluklara, kardeşliklere vesile olmasını nasip eyle!

Ey Rabbimiz! Yaptığımız ticaretlerde sebat gösterebilmeyi bizlere nasip eyle! En küçük bir sıkıntı ile karşılaşınca hemen iş değiştirmeyi düşünenlerden etme! Bizleri kısa vadeli hesaplar yapmaktan muhafaza et! Sabırlarımızı arttır ki, zorluklara karşı direnebilelim. Ortaklık kurarak yaptığımız ticaretlerde, bizleri birbirinin dostu kıl ki, üçüncü ortağımız Sen olasın! Bizleri birbirlerine hainlik, haksızlık ve vefasızlık edenlerden etme! Bizleri birbirlerine rızık ve bereket vesilesi eyle!

Ey Rabbimiz! Bizlere Efendimiz'in (sas) gösterdiği, Sahâbe neslinin bize öğrettiği usûl ve üslup ile ticaret yapmayı nasip eyle! Onlar usûlüne uygun ticaret yaparak, hem Senin rızanı, hem de kullarının sevgilerini kazandılar. Nicelelerinin yüreklerini İslam'a ticaretleri ile ısındırdılar. Bunu bizlere de nasip eyle! Şu zor zamanlarda, kimselerin model olarak; "İşte Müslüman Tüccar" diyerek gösterecekleri insanların az olduğu günlerde bizleri temsiliyet adına takdir edilecek kametlerin sahipleri eyle! Aynen onlar gibi ticaretlerimizi, başkalarının hidayet vesilesi eyle!

Ey Rabbimiz! Senin Peygamberin "**Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, siddiklar ve şehitlerle (Cennet'te) beraberdir.**" müjdesini bizlere verdi. Biz o en güzel dosta dost olmak, İslam'ın aziz siddik ve şehitleri ile Cennet'te beraber olmak istiyoruz, bunu bizlere nasip eyle! Bize bu ödülü kazandıracak salih ameller işlemeyi, işin neticesinde memnun ve razı olacağımız bir akıbete muhatap olmayı kolaylaştır. Yaptığımız ticaretleri, bizlerin Selâm yurduna kavuşmasını sağlayacak *Buraklar* kıl. Bizleri eşyaya mahkum olup, onu sırtında taşıyanlardan değil, eşyaya hakim olup, onunla Cennet'e uzananlardan et. (amin, amin, amin...)

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, el-Mektebetü'l İslamiyye, Beyrut, Lübnan, 1413/1993.
- el-ÂLÛSÎ, Ebül-Fadl Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Sebi'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, Lübnan, 1404/1985,
- AZİZOVA, Elnure, *Hız. Peygamber Dönemi'nde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2011.
- el-BELÂZURÎ, Ebü'l-Abbas, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Büldân*, Terc: Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.
- el-BELÂZURÎ, Ebü'l-Abbas, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbü'l-Eşraf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, Tarihsiz.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir; Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1410/1987.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir; Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *el-Medhal ilâ Kitabi's-Sünen*, Tahk: Muhammed Ziyâür-rahman el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1410/1987.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahih el-Buhârî*, Beytü'l-Efkârü ed-Devliyye li'n-Neşr, Riyad, Suudi Arabistan, 1419/1998.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahih el-Buhârî*, Mektebetü et-Tevfikiyye, Kahire, Mısır, Tarihsiz.

- ÇAĞATAY, Neşet; *İslam Dönemine dek Arap Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1989.
- ÇAĞATAY, Neşet; *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed, Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru İbn Hazm , Beyrut, Lübnan, 1420/2000.
- ed-DİMAŞKÎ, Muhammed bin Salih, *Subulu'l-Huda ver-Reşad fi Siret-i Hayri'l-İbad*, Terc: Yusuf Özbek, Ocak Yayınları, İstanbul, 1424/2004.
- EBIED, R.Y; *Les Arabes ont-ils inventé l'Université?* in Le Monde de l'Education, No:20 (september 1976),
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *es-Sünen Ebi Dâvud*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1414/1994.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1405/ 1986.
- EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *el-Emvâl*, Alamü'l-Kütüb, Beyrut, Lübnan, 1395/1975.
- EBÛ YÛSUF, Ya'kub b. İbrâhîm, *Kitâbü'l-Harâc*, Dârü's- Şürûk, Beyrut, Lübnan, 1404/1985.
- EZRAKÎ, Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbaru Mekke ve ma cae fiha mine'l-Asar*, Tahkik: Rüşdi Salih Melhas, Mektebetü's-Sekafe , Mekke, Suudi Arabistan, 1423/2002.
- FÂKİHÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas, *Ahbâru Mekke fi Kadimi'd-Dehr ve Hadisihi*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke, Suudi Arabistan, 1424/2003.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, Lübnan, 1406/1986.
- el-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid, Huccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed, *İhya'u Ulumi'd-Dîn*, el-Matbaatu'l-Halebî, Kahire, Mısır, 1417/1997.
- GÜLER, Mehmet Nuri; *“İslâm Devleti'nin İlk Başkenti Medîne'de Tedâvül Eden Mal ve Hizmetler ile Geçim Düzeyleri”*, Uluslararası Şehir ve Medeniyet Sempozyumu, 9-11 Ekim 2009, Ankara 2011.

- GÜLER, Mehmet Nuri; “*Kur’ân ile Başlayan Ekonomik Süreçte Câhiliye Kureyş Kapitalizmi’nden İslâm Kureyş Küreselleşmesi’ne*”, İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri, Yıl: 2 Yaz 2010 Özel Sayısı, Temmuz 2010.
- HÂKİM, Muhammed b. Abdullah en-Nisabûri, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1411/1991.
- HALEBÎ, Allame Ebî el-Fezâ Nureddin Ali b. İbrahim b. Ahmed, *İnsânü’l-Uyûn fi Sireti’l-Emin el-Me’mûn*, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1428/2008.
- el-HALLÂL, Ebû Bekr, Ahmed b. Muhammed, *el-Hassasü ala’t-Ticare ve’s-Sınaa ve’l-Amel ve’l-İnkâr ala men Yeddai’t-Tevekkül fi Terki’l-Amel ve’l-Hücce Aleyhim fi Zalike*, Mektebü’l-Matbuati’l-İslamiyye, Beyrut, Lübnan, 1415/1995.
- el-HAMEVÎ, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah, *Mu’cemü’l-Büldân*, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan, 1376/1957.
- HAMİDULLAH, Muhammed; “*Asr-ı Saâdet Öncesi Medine’de Sosyo-Ekonomik Hayat*”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet’te İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006.
- HAMİDULLAH, Muhammed; “*el-Îlâf veya İslâm’dan Önce Mekke’nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1961.
- HAMİDULLAH, Muhammed; *İslâm Peygamberi*, (c.1-2) Terc: Salih Tuğ, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1993. Terc: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.
- el-HANEFÎ, Abdullah b. Muhammed el-Gazi, el-Mekkî, *İfadetü’l-En’am bi-zikri Ahbari Beedillahi’l-Haram mea Ta’likihî el-müsemma bi-İtmami’l-Kelâm*, el-Müessesetü’l-Düheyş, Mekke, Suudi Arabistan, 1430/2009.
- HEYSEMÎ, Nüriddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Mecmâu’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1408/1988.
- el-HİMYERÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdülmün’im, es-Sanhâci, *er-Ravdu’l-Mu’târ fi Ahbâri’l-Aktâr*, Müessesetü Nasır li’s-Sekâfe, Kahire, Mısır, 1399/1980.
- HİTTÎ, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Terc: Salih Tuğ, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

- HUBEYŞİ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdirrahman b. Ömer, *el-Bereke fi fazlı's-sa'yi ve'l-hareke*, Alamü'l-Kütüb, Beyrut, Lübnan, 1406/1986.
- İBN ABDİLBERR, Ebu Ömer, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî, *el-İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1415/1995.
- İBN EBÛ'D-DÛNYÂ, Ebû Bekr, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *Islâhü'l-Mâl*, Dârü'l-Vefa, Beyrut, Lübnan, 1410/1990.
- İBN ESİR, İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, Matbaatü'l-Muniriyye, Kahire, Mısır, 1414/1994.
- İBN ESİR, İzzuddin Ebû'l-Hasen, Ali b. Muhammed, el-Cezerî, *Usdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1424/2003.
- İBN FÂRİS, Ahmed b. Fâris b. Zekerıyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisü fi'l-lüğa*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, Lübnan, 1415/1994.
- İBN HABİB, Ebû Cafer, Muhammed, *el-Muhabbar*, Dârü'l-İfâk el-Lebiyye, Beyrut, Lübnan, Tarihsiz.
- İBN HABİB, Ebû Cafer, Muhammed, *Kitabü'l-Münemmak fi Ahbâri Kureys*, Alemü'l-Kutub, Beyrut, Lübnan, 1405/1985.
- İBN HACER, el-Askalanî, Şihabüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1425/2004.
- İBN HACER, el-Askalanî, Şihabüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, 1425/2004.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed, Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsi, el-Kurtubî, *Cevâmiu's-Sire*, Terc: M. Salih Arı, Çıra Yayınları, İstanbul, 2004.
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, Mektebetü's-Safa, Kahire, Mısır, 1422/2001.
- İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Siretü İbn İshak*, Tahk: Muhammed Hamidullah, Ma'hadü'd-Dirâse, tarihsiz.
- İBN KESİR, Ebû'l-Fida İmaduddin, İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Dârü'l-Kütübi'l-Maarif, Beyrut, Lübnan, 1406/1987.

- İBN KESİR, Ebû'l-Fida İmaduddin, İsmail b. Ömer, *es-Siretü'n-Nebeviye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1428/2007.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîli el-Makdisî, *er-Rikkâ ve'l-Bükâ*, Nşr: Mes'ad Abdülhamid Muhammed es-Sa'denî, Beyrut, Lübnan, 1414/1994.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1421/2001.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazil Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensâri, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, 1424/2003.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensâri, *Lisanü'l-Arab*, Dârü'l-Maarif, Kahire, Mısır, 1418/1998.
- İBN SA'D, Muhammed, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, Tahk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, Mısır, 1421/2001.
- İBN SA'D, Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan 1414/1994.
- İBN ZÜBEYR, Reşid, *ez-Zehâ'ir ve't-Tuhaf*, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Vezaretü'l-İ'lam, Kuveyt, 1403/1984.
- İBNÜ'L-UHUVVE, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, el-Kureşî, *Mealimu'l-Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe*, Nşr: Muhammed Mahmud Şaban-Siddik Ahmed İsa el-Mutî, Kahire, Mısır, 1396/1976.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülük ve'l-Ümem*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1412/1992.
- el-İSFEHÂNÎ, İsmail b. Muhammed ibni'l-Fazl et-Teymî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru Taybe, Riyad, Suudi Arabistan, 1409/1986.
- el-İSFEHANÎ, Rağıb, *Müfredat Elfâzi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kalem, Dımaşk/Şam, Suriye, 1423/2002.
- KAHE, Munzur; *el-Es'âru'n-Nisbiyye fi'l-Medînetü'l-Munevvare fi'l-Ahdeyni'n-Nebevî ve'r-Râşidî*, Mecelletu Buhûsi'l-İktisâdî'l-İslâmî, el-Mucelledu'l-Evvel, el-'Adedu'l-Evvel, 1411/1991.
- KAL'ACÎ, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatu Fıkhî Umere ibni'l-Hattâb*, et-Tab'atu's-Sâniye, Mektebetü'l-Fellâh, Kuveyt, 1404/1985.

- KALLEK, Cengiz, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, Tarihsiz.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf; *Hayatü's-Sahâbe*, Tahkik: Mahmud Arnaut, Riyad Abdülhamid Murad, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan, 1424/2003.
- KAZVİNÎ, Ebû Yahyai Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud, *Asarü'l-Bilad ve Ahbarü'l-İbad*, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan, 1418/1998.
- KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Terc: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- KOCAER, Abdullah Feyzi, *Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, Hüner Yayınları, Konya, 2004.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Terc: M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1997.
- el-KÛRDÎ, Necmuddin, *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri*, Terc: İbrahim Tüfekçi, Buruc Yayınları, İstanbul, 1990.
- MAKRİZÎ, Ebû'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, 1419/1999.
- MALİK B. ENES, Ebû Abdullah, *el-Muvatta*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Kahire, Mısır, 1414/1993.
- el-MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasan, Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetu'd-Diniyye*, Tahkik: Ahmed Cad, Dârü'l-Hadis, Kahire, Mısır, 1426/2006.
- MUHİBBUDDİN, Ebû'l-Abbas, Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed, et-Taberi, el-Mekkî, *er-Riyâdu'n-Nadira fi Menâkibi'l-Aşere*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1996.
- el-MÛBÂREKFÛRÎ, Muhammed b. Abdirrahmân b. Abdirrahîm Ebu'l-Alâ, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmiî't-Tirmizî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1427/2006.
- MÛNÂVÎ, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'is-Sağir min Ehâdisi'l-Beşiri'n-Nezir*, Nşr: Mâcîd el-Hamevî, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Kahire, Mısır, 1356/1937.
- MÛSLİM, b. Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, *Sahih-u Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1414/1993.

- en-NESAÎ, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman, *Sünenü en-Nesaî*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, 1422/2001.
- ÖZEL, Mustafa; "İslami Ekonomi'nin İncelikleri", Anlayış, Aylık Siyaset, Ekonomi, Toplum Dergisi, Sayı 74, İstanbul, Temmuz 2009.
- es-SEMHÛDÎ, Ebü'l-Hasen, Nûrüddin Ali b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali el-Hasenî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1427/2006.
- SİBÂÎ, Ahmed; *Tarihu Mekke, Dirâsât fi's-Siyâse ve'l-İlim ve'l-İctimâ ve'l-Umran*, Dâr İmam ed-Da'va, Riyad, Suudi Arabistan, 1424/ 2003.
- es-SÛYÛTÎ, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dürri'l-Mensur fi't-Tefsir Bi'l-Me'sûr*, Tahk: Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki, Merkezu'l-Buhûs ve Dirâsati'l-Arabiyye, Kahire, Mısır, 1424/2003.
- eş-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefî, *Kitâbü'l-Kesb*, Banku'l-Kuveyt es-Sinai, Kuveyt, 1426/2004.
- et-TABERANÎ, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Dâru İhya-i Turasi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1413/1993.
- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1415/1995.
- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih'ul-Ümem ve'l-Mülûk*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1422/2001.
- et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, Ebû İsa, *el-Camiu's Sahih Sünenü't-Tirmizi*, Dârü'l İhya Et-Turasi'l Arabî, Beyrut, Lübnan, 1414/1994.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI, *İslam Ansiklopedisi*, (c. 1-43), Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988-2013.
- VÂHİDÎ, Ebî'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1421/2001.
- el-VÂKİDÎ, Ebû Abdullâh, Muhammed b. Ömer, *Kitabü'l-Meğâzî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1424/2004.
- WATT, W. Montgomery; *Hz. Muhammed Mekke'de*, Terc: Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.
- YILDIRIM, Muhammed Emin, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkâm*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010.

YILDIRIM, Muhammed Emin, *Risalet Davası'nın Annesi Hz. Hatice*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2012.

YILDIRIM, Muhammed Emin, *Sahâbeyi Nasıl Anlamalıyız?*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.

YILDIRIM, Muhammed Emin, *Şehidü'l-Hayy/Yaşayan Şehit Talha b. Ubeydullah*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.

YILDIRIM, Muhammed Emin; *Hazreti Peygamber'in (sas) Albümü*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010.

ez-ZEBİDÎ, Zeynü'd-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latif, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Terc: Ahmet Naim, Kamil Miras, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1966.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyer Alâmi'n-Nübelâ*, Dârü'l-Hadis, Kahire, Mısır, 1427/2006.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü'l-İslam*, Dârü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, 1427/2006.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tecrid-u Esmâi's-Sahâbe*, Dârü'l-Beyan, Kahire, Mısır, 1406/1987.

ez-ZERNÛCÎ, Burhanüddin, *Ta'limu'l Mute'allim*, Terc: Talha Alp, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2012.

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/5290/ilk-universite.html>